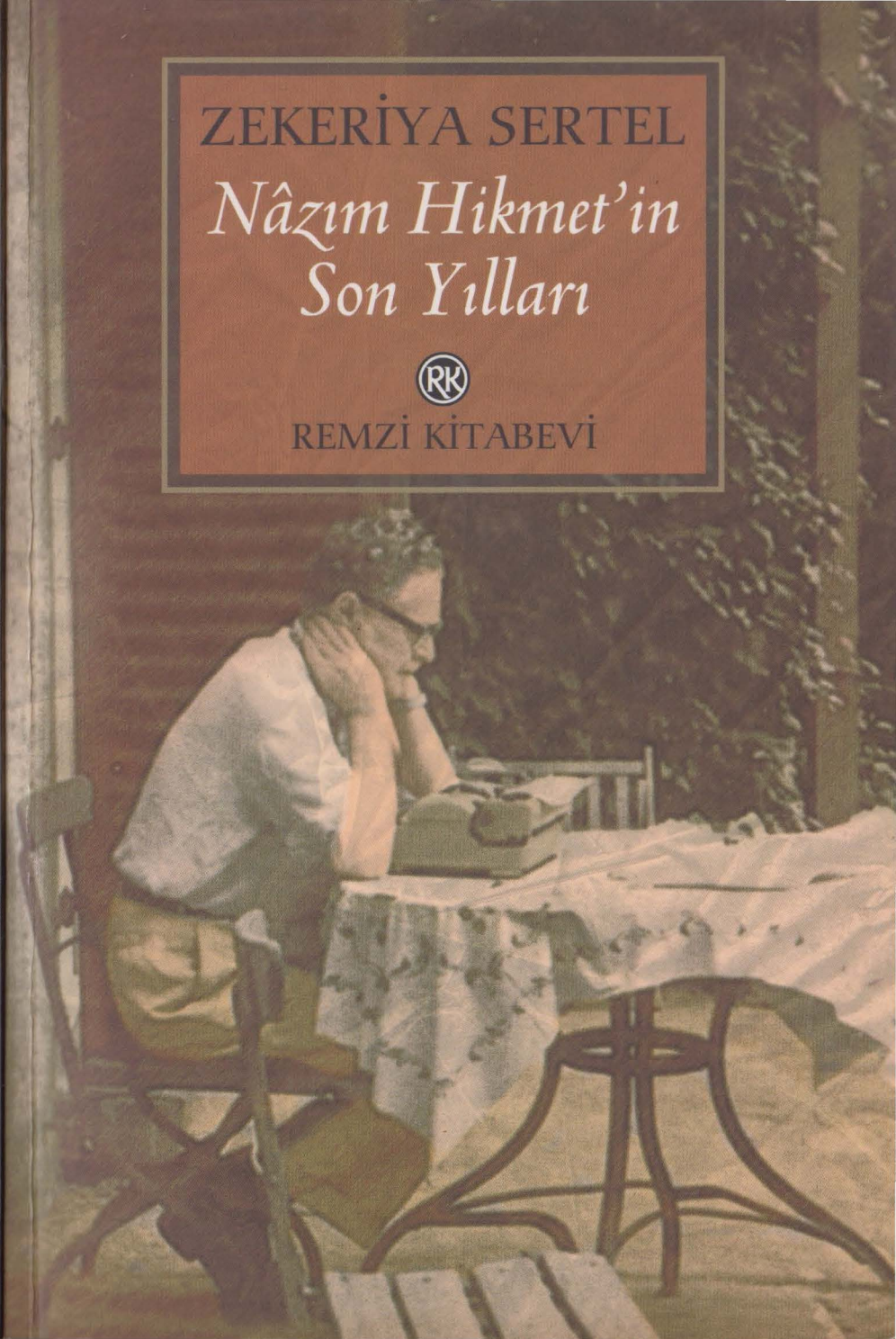
ZEKERİYA SERTEL

Nâzım Hikmet'in Son Yılları

REMZİ KİTABEVİ

ZEKERİYA SERTEL

Nâzım Hikmet'in Son Yılları

ZEKERİYA SERTEL, Cumhuriyet döneminin en önemli gazetecilerindendir. 1890'lı yılların başında, Makedonya'nın Usturumca kasabasında doğdu. Selanik Hukuk Fakültesi ve Paris Sorbonne Üniversitesi'nde yükseköğrenim gördü; New York Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik okudu.

Gazeteciliğe 1911'de Selanik'te, Yunus Nadi'nin çıkardığı *Rumeli* gazetesinde başladı. 1923'te Ankara'da Basın-Yayın Genel Müdürlüğü yaptı. Yunus Nadi ile birlikte *Cumhuriyet* gazetesinin kurucuları arasında yer aldı. 1924'ten sonra Türkiye'nin en önemli yayınlarından olan *Resimli Ay* dergisini, *Hayat Ansiklopedisi'ni, Son Posta* gazetesini çıkardı. 1934'te *Tan* gazetesini çıkarmaya başladı. II. Dünya Savaşı yıllarında başyazarlığını yaptığı bu gazetede, faşizme ve nazizme karşı, yazılarıyla savaş açtı. CHP döneminde tek parti rejiminin sona ermesi ve demokrasiye geçilmesi için verdiği mücadele, *Tan* gazetesinin, demokrasi karşıtlarının saldırısına uğraması ve tahrip edilmesiyle sonuçlandı (1945). Eşi ile birlikte tutuklandı, yaptığı savunma sonucunda beraat etti ama can güvenliği nedeniyle, 1952'de yurtdışına çıkmak zorunda kaldı.

Viyana, Bakü ve Paris'te yaşadı; Dünya Barış Konseyi'nde Nâzım Hikmet ile birlikte çalıştı. Batı ülkeleri ve Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyaretlerde edindiği izlenimleri kitaplarında dile getirdi; hayatının son yıllarını yurt hasreti içinde ama verimli bir şekilde geçirdi. 1977 yılında Türk pasaportu alıp yurda döndüyse de Paris'te yaşamaya devam etti. 1980 yılında Paris'te öldü.

ZEKERİYA SERTEL'İN DİĞER YAPITLARI

Hayat ve Şebap (Gençlik), (Selanik, 1911, Nebîzâde Hamdi ile birlikte)
Hayat Ansiklopedisi (ekip çalışması, 1932)
Davamız ve Müdafaamız (Sabiha Sertel ile birlikte, 1946)
Mavi Gözlü Dev (Ant Yayınları, 1968)
Rus Biçimi Sosyalizm (İletişim Yayınları, 1993)
Amerikan Biçimi Yaşam (Yapı Kredi Yayınları, 1993)
Sertellerin Anılarında Nâzım Hikmet ve Babıâli (Sabiha ve Yıldız Sertel ile birlikte, Adam Yayınları, 1993)
Hatırladıklarım (Remzi Kitabevi, 2000)

ZEKERİYA SERTEL

Nâzım Hikmet'in Son Yılları

Remzi Kitabevi

NÂZIM HİKMET'İN SON YILLARI / Zekeriya Sertel

Her hakkı saklıdır. Bu yapıtın aynen ya da
özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı
sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 975-14-0800-8

BİRİNCİ VE İKİNCİ BASIM: Milliyet Yayınları, 1978; Eylül, 1996
ÜÇÜNCÜ BASIM: Remzi Kitabevi, Mayıs, 2001

Remzi Kitabevi AŞ., Selvili Mescit Sok. 3, Cağaloğlu 34440, İstanbul.
Tel (212) 513 9424-25, 513 9474-75, Faks (212) 522 9055
WEB: http://www.remzi.com.tr E-POSTA: post@remzi.com.tr

Remzi Kitabevi A.Ş. tesislerinde basılmıştır.

Önsöz

Nâzım Hikmet'in yaşantısı iki büyük döneme ayrılır: Birinci dönem, doğuşundan 1950'ye kadar olan zamanı kapsar. Bu dönemi, *Mavi Gözlü Dev* adındaki eserimde anlatmaya çalıştım. İkinci dönem, Nâzım'ın memleketten ayrılmak zorunda kaldığı tarihten başlar ve ölümüne kadar sürer. İster özel hayatı, ister sanatı bakımından bu iki dönem kendine özgü özellikler taşır. Bu özellikleri bilmeden, Nâzım Hikmet'in hayat ve sanatını anlama olanağı yoktur. Nâzım, büyük, çok büyük bir şairdir. O yalnız Türkiye'nin ve yalnız kendi davasının değil, yirminci yüzyılın en büyük şairidir. Yirminci yüzyıl, dünyanın hiçbir yerinde, Nâzım Hikmet çapında büyük bir şair yetiştirmemiştir. Bu çapta büyük bir şairin hayatına ait hiçbir şey gizli kalmamalıdır. Onun şair yanını, insan yanını, sanat yanını anlamak için buna ihtiyaç vardır. Nâzım'ın hayatının birinci dönemini, Vâlâ Nurettin *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* eseriyle hayli aydınlatmıştır. Ölümünden beri onun hakkında çıkan eserler, hapishaneden yazdığı mektuplar, yayınlanan şiirleri Nâzım Hikmet'in birinci dönemdeki hayat ve sanatını anlamamıza hayli yardım etmektedir. Ne var ki, büyük sanatçının sosyalist memleketlere geçtikten sonraki yaşantısı, henüz karanlık içindedir. Bu dönemde Nâzım'ı yakından tanıyıp izleyenler, onun özel hayatını bilenler azdır. Talih ve rastlantı beni bu azınlık arasına koymuştur. Nâzım'ın sosyalist memleketlerdeki yaşantısını, karşılaştığı güçlükleri, çektiği sıkıntıları, geçirdiği değişiklikleri ve elde ettiği başarıları benim kadar yakından izleyen pek az kimse vardır. Onların da çoğu, şimdilik bildiklerini yazabilecek durumda değildir. Onun içindir ki, büyük şairin ikinci dönem yaşantı ve sanatı üstüne hiçbir eser çıkmamıştır. Çı-

kacağı da şüphelidir. Bu alanda bizleri aydınlatabilecek olan dokümanlardan biri ve en önemlisi Moskova-İstanbul arasında, karısı Münevver Hanım'la karşılıklı yazdıkları mektuplardır. Bildiğime göre, Nâzım ve Münevver Hanım, bu mektuplarda günlük yaşantılarını en ince ayrıntılarına kadar anlatmışlardır. Bunlardan başka Moskova'da kimi Sovyet yazarlarının, Nâzım üstüne yazdıkları kitaplar ve yazılar vardır. Fakat bunların da çoğu yalan yanlış bilgilere dayanmakta ve bize Nâzım Hikmet'i olduğu gibi tanıtmamaktadır. Ben, Nâzım Hikmet'i, Türkiye'den ayrılıp Romanya'ya ayak bastığı günden ölümüne kadar adım adım izledim. Yakın bir arkadaşı olarak hayatının birçok kısmına katıldım, birçok çalışmasına tanık oldum. Geçirdiği bunalımları, değişiklikleri yakından izledim. Nerede olursa olsun onunla ilişkimi hiç yitirmedim. Çok zamanlar onun dert ortağı oldum. Sosyalist memleketlerde onun en candan arkadaşı bendim. Bütün dertlerini ve düşüncelerini bana açar, benden hiçbir şey gizlemeye lüzum görmezdi. Zaten Sovyetler Birliği'nde dertleşebileceği başka yakın bir dostu da yoktu. Dost olarak yanına sokulanların çoğu, gizli emniyetin adamlarıydı. Nâzım bunu bile bile, onlarla dostluk yapmak zorunda kalırdı. Bir gün olur da bu adamların Nâzım üstüne verdikleri raporlar açığa çıkarsa, büyük şair üstüne bilmediğimiz birçok şeyin aydınlanacağını sanıyorum. Ama ona ihtiyaç olmaksızın ben bildiklerimi eksiksiz ve katkısız, olduğu gibi anlatmaya çalışacağım. Bildiğim hiçbir şeyi gizlemeyeceğim. Türk halkı ve dünya okuyucuları, Nâzım'ı olduğu gibi tanımalıdırlar. Bu benim tarihi bir ödevimdir. Tarihin bu ödevi bana vermiş olması, benim için büyük bir zevk ve şereftir.

ZEKERİYA SERTEL
Paris, 1 Ekim 1970

1

Herkesin aklına gelen ilk soru şudur: Nâzım Hikmet niçin vatanından ayrılmak zorunda kaldı? Memleketinde yaşayıp çalışamaz mıydı?

Yaşayamazdı ve çalışamazdı.

Bakınız niçin?

Nâzım Hikmet, toplamı on yedi yıl süren hapis hayatından sonra tekrar güneşe kavuşunca, artık normal bir vatandaş gibi yaşamak istemişti. Ümit ve cesaretini yitirmemişti. On yedi yıllık hapis hayatı onu fizik olarak yıpratmış, fakat moralini bozamamıştı. Nâzım hâlâ zinde ve yaşamaya susamış bir adamdı. İdealinde en küçük bir sarsılma olmamıştı. Nâzım yine o Nâzım'dı. Ama artık sükûn içinde yaşamak, huzur içinde çalışmak istiyordu. Yeni evlenmişti. Nur topu gibi bir çocuğu olmuştu. Sırtına bir de aile sorumluluğu yüklenmişti. Geçen acı günlerden birçok dersler almıştı. Gençliğinin o ilk heyecan ve atılganlığı azalmıştı.

Hapisten çıktıktan sonra, bir süre, Kadıköy'de annesinin evinde kaldı. Sonra Moda Caddesi'nde bir apartmanın bodrum katında küçük bir yer kiralamıştı. Eşyası yok gibiydi. Fakirce bir yaşantıya katlanıyordu. Her türlü politik eylemden kaçıyordu ama gene de Babıâli'de iş bulamamıştı. Hiçbir gazete, hiçbir dergi, hiçbir kurum ona iş vermiyordu. Yalnız eskiden *Resimli Ay* dergisinde benim yanımda çalışan bir genç, o sırada İstanbul'da çocuk yayınları yapıyordu. Nâzım Hikmet, eskiden tanıdığı bu gençten iş istemişti. Bu genç yayınevi sahibi, ondan çocuk şiirleri ve çocuk hikâyeleri yazmasını rica etmişti. Nâzım Hikmet günlerce uğraşıp birkaç çocuk şiiri yazmıştı. Bu işten aldığı ve alacağı parayla geçinmek imkânsızdı. Babıâli ona kapılarını açmıyordu.

Nâzım Hikmet, hapse düşmeden önce çalıştığı film stüdyosunu denedi. Stüdyonun sahibi İhsan İpekçi, Nâzım'ı hem sever, hem de beğenirdi. Şair olarak da ona hayrandı. Herkesin arkasını çevirdiği günlerde o, Nâzım'a iş vermişti. Şimdi de ona stüdyosunun kapılarını ardına kadar açıvermişti. Böylece Nâzım, iyi kötü yaşantısını sağlamıştı.

Geçinip gidiyordu. İddiasız, sakin ve gürültüsüz bir hayata kavuşmuştu ve böyle yaşamak istiyordu. Hapishanenin ruhunda bıraktığı izler henüz tümüyle silinmemişti.

O günlerdeki durumunu şu aşağıdaki şiiri ne iyi anlatır:

(...)
Ve yüksek sesle anlatmak hapishaneyi herkese ve kendine.
Hapishane hâlâ düşlerine girer,
uyanırsın sıçrayarak.
Yakanı bırakmaz alışkanlıklarıyla yasakları hapishane yıllarının.
Kapatmazsın mektuplarının zarflarını,
karavana vakitlerini beklersin,
ve akşamları kararınca kapının dışarıdan kitlenmesini,
yanmasını ampullerin kendiliğinden.
Sevinç.
Düğün, bayram.
Ama bayram günlerinin de sonu var bütün günler gibi.
Bakarsın, evinin damı akıyor,
pencereler, kapılar onarılmak ister,
Su getirtmek, açtırmak gazı, elektriği,
yatak çarşafı almak, tabak, çanak, kitap.
Kolların hazır çalışmağa.
onlar içerde de çalıştırıldılar,
ama bilgi'n uyutuldu.
Paran da yok.
Borca batmak da tehlikeli.
Nereden, neresinden, nasıl kurmağa başlamalı evini hürriyetinin?
Yani demek istediğim,
hapisten çıkanın haline benziyor hali Tanganika'nın.

Polis Yine Peşinde

İşte o bu sıkıntılar içindeyken bile polisler onu rahat bırakmadılar. Gene arkasına düştüler. Evinin kapısında polis, sokağa çıktığında arkasında polis. Gece polis. Gündüz polis. Nâzım'ın rahatını kaçırmak için ellerinden geleni esirgemiyorlardı.

Ama Nâzım'ı suçlandıracak bir ipucu elde edemiyorlardı. Bunun üzerine tuzaklar kurmaya başladılar.

Bir gün balıkçı kıyafetinde biri Nâzım'ın evinin kapısını çalar.

Kapıya çıkan Nâzım'a:

"Nâzım Ağabey," der, "biz balıkçılar seni kaçırmaya karar verdik. Şurada sahilde balıkçı kayıklarımız hazır bekliyor. Seni yağdan kıl çeker gibi istediğin yere aşırırız."

Nâzım Hikmet bu beklenmeyen ziyaretten kuşkulanır. Balıkçının gözlerine bakar, anlar. Teşekkür eder, böyle bir niyeti olmadığını söyler.

Aradan birkaç gün geçer, bir akşam karısı Münevver'le Kadıköy'de sinemadan çıkarlarken köşe başından, ışıkları söndürülmüş kara bir gölgenin hızla kendilerine doğru geldiğini görürler. Ondan korunmak için yana çekilirken başka bir otomobille karşılaşırlar. Duvara yaslanıp güç bela kendilerini ölümden kurtarırlar.

Bu tuzaklar böylece sürer gider. Bir gün de Suadiye plajında bir milletvekilinin yanındakilere söylediği şu sözü ulaştırırlar Nâzım'a. Bu milletvekili, "Biz onu bir otomobil kazasında yok etmesini biliriz," demiştir arkadaşlarına.

Bütün bunlar sinir bozucu bir terör havası yaratmıştır. Nâzım artık rahat değildir, dört yanı tuzaklarla çevrilmiştir, demek ki hayatı her an tehlikededir.

Nâzım'ı 48 Yaşında Askere Almak İstediler

İşte bu sırada, ortaya bir de askerlik meselesi çıkarırlar. Nâzım, askerlik çağını hapishanelerde geçirdiği için vatan hizmetini yapma imkânını bulamamıştır. O günlerde akıllarına gelen son

tedbir Nâzım'ı askere alıp İstanbul'dan uzaklaştırmak, memleketin ücra köşelerine sürerek bir yoluyla ondan kurtulmaktır. Belki de bu vesileyle onu yok etmektir.

O vakit Nâzım Hikmet 48 yaşındaydı. Artık askerlik yapacak durumda değildi. Hapisten hasta çıkmıştı. Ama askerlik şubesinin onu muayene eden sağlık heyeti nedense Nâzım'ı sağlam bulmuştu. Oysa Nâzım yüreğinden rahatsızdı. Siyatiği vardı. Düzgün yürüyemezdi. Ama Askeri Sağlık Komisyonu'nda bulunan doktorlar onun bu hastalıklarını görmemezlikten gelmişlerdi. Askerliğini yapması gerekiyordu.

İşte o günlerden birinde, bir sabah Moda'daki evimin kapısı çalındı. Yanında bir arkadaşıyla birlikte Nâzım gelmişti. Ama içeri girmediler.

"Seninle konuşacak şeylerim var," dedi Nâzım ve hemen ekledi: "Bomonti bahçesinde seni bekliyoruz," deyip uzaklaştılar.

"Sevgili Memleketimi Bırakıp Kaçacağım"

Bomonti, Moda'da denize bakan, geniş bahçeli bir gazinoydu. Hâlâ yerinde duruyor mu bilmiyorum? Giyinip gittim. Bahçenin sağ tarafında denize bakan bir masaya oturmuşlardı. Gazinoda başka hiç kimse yoktu. Nâzım heyecanlıydı. Oturur oturmaz söze başladı.

"Zekeriya," dedi. "Biliyorsun başımda bir askerlik işi var. Son günlerde bu iş sarpa sardı. Bana bir hafta izin verdiler. Bir hafta sonra beni alıp götürecekler. Nereye, Allah bilir! Ama maksatları belli. Kendimi onlara diri diri teslim etmeyeceğim."

Ve sonra karşıda pırıl pırıl yanan denize bakarak ekledi.

"Bu sevgili memleketimi bırakıp gideceğim."

Bu ani karar karşısında şaşırdım. "Nereye gitmek istiyorsun?" dedim.

"Mademki burada bana yaşama hakkı tanımıyorlar, bu hakkı tanıyan herhangi bir yere..."

O gün uzun uzadıya, böyle bir teşebbüsün iyi kötü yanlarını konuştuk. Burada, onun için hayat kalmamıştı. Çalışamayacaktı.

Sanatını yapamayacaktı. Şiirlerini yayınlayamayacaktı. Nâzım için şiirlerini yayınlayamamak, ölmek demekti.

Ama gitmek, nasıl ve nereye? O kadar kolay değildi. Yeni evliydi, karısı vardı. Yeni doğmuş çocuğu henüz beşikteydi. Hatta bir de karısının üç-dört yaşında bir kızı vardı. Bunları ne yapacaktı? Kimlere teslim edecekti? Onların hayatını nasıl sağlayacaktı? Beraberinde götürmek, birçok bilinmeyen tehlikeyi göze almak demekti. Karısının neyse ama beşikteki oğlunun ve üç-dört yaşındaki kızın sorumluluğunu yüklenmek kolay değildi. Çocukları böyle bir tehlikeye atmaya hakkı yoktu. Ama onları da burada, beş parasız, kendi kaderlerine bırakmaya da vicdanı razı olmuyordu. Günlerce, haftalarca bunun azabını çekmiş, karısıyla baş başa verip beraber düşünmüşlerdi. Bütün bunları göz önünde bulundurarak karar vermek zorundaydı. Burada kalırsa onu öldürebilirlerdi. Çocukları ve karısını bırakıp gitse, onlar burada aç kalabilirlerdi. Hep beraber yola çıksalar, hepsinin hayatı birden tehlikeye girebilirdi. Tehlikeli bir serüvene atılıyordu. Kaçarken yakalanabilirdi. Bir kazaya uğrayabilirdi. Boşa koysa dolmuyor, doluya koysa almıyor. Ne var ki karar verebilmek için güvendiği dostlarına danışma ihtiyacını duyuyordu. İşte, bana da bunun için gelmişti.

Bazı dostları ona güney sınırından kaçmayı önermişlerdi. Hatta bu işte ona yardım bile vaat etmişlerdi. Ne var ki Sabahattin Ali'nin kanlı akıbeti henüz unutulmamıştı. Sabahattin Ali de önce güney sınırlarından kaçmayı denemiş, ama başaramamıştı. Bulgar sınırından kaçmak için yaptığı deneme de hayatına mal oldu. Onun bu acı denemesini tekrarlamamalıydı. Zaten Sabahattin Ali'nin uğradığı felaket Nâzım Hikmet'i de hayli düşündürüyordu. Düşündüklerini ancak çok güvendiği bir-iki arkadaşının dışında hiç kimseye sezdirmemeliydi. Onun için yapılan kaçırma tekliflerini kuşkuyla karşılıyor veyahut böyle bir niyeti olmadığını söyleyerek reddediyordu.

Yakın dostlarından biri de onu İzmir'den bir kayığa atarak adalara kaçırmayı teklif etmişti. Ama Nâzım bu tekliflere yanaşmamıştı. Vâlâ Nurettin de ona, Sovyet Büyükelçiliği'ne sığınma-

sını ve onların yardımıyla memleketten uzaklaşmasını salık vermişti. Ama Nâzım Hikmet bunu da kabul etmemişti. Zaten Sovyet Elçiliği'nin böyle bir şeye aracılık etmesi ve böyle ağır bir sorumluluğu üzerine alması beklenemezdi. Nâzım Hikmet, hiç kimseye haber vermeden, bir oldu-bittiyle sosyalist memleketlerden birine kapağı atmak fikrindeydi.

"Bu Gece Son Gecem"

Bu görüşmeden birkaç gün sonra, bir akşamüstü, Kadıköy'de Mühürdar bahçesinde karşılaştık. Karısını ve çocuklarını alarak oraya gelmişti. Nâzım son bir kez, güneş ufukları kızıla boyarken, İstanbul'u seyretmek istemişti. Vâlâ Nurettin'le karısı Müzehher Hanım da beraberlerindeydi. Ben de rasgele o tarafa çıkmış bulunuyordum, onları görünce yanlarına sokuldum. Nâzım Hikmet sakin görünmeye çalışıyordu. Ama telaşlı ve heyecanlıydı. Bir ara beni bir kenara çekti, "Bu gece son gecem," dedi. "Yarın yola çıkıyorum. Belki bir daha görüşemeyeceğiz."

Hayırlı yolculuklar diledim. Ayrılırken birbirimizin ellerini sıkmakla yetindik. Gösterişten çekindiğimiz için sarmaşıp vedalaşamadık. Bu işi gözlerimizle ve ellerimizle yaptık.

İki-üç gün merak içinde bekledim. Üçüncü gün dostlar müjdeyi verdiler: Nâzım Hikmet, Bükreş'e varmıştı. Sağlığı yerindeydi, tehlike kalmamıştı.

2

Şimdiye kadar hiç kimsenin bilmediği bu meraklı ve gizli serüveni örten gizlilik perdesini artık kaldırabiliriz sanıyorum. Nâzım Hikmet ölmüş, olanlar olmuş, olayın üzerinden yıllar geçmiştir. Bu serüvene katılanların çoğu hayata gözlerini kapamışlardır. Artık olayı olduğu gibi öğrenmemizde bir sakınca kalmamıştır.

1951 yılındayız. Serin ve güzel bir yaz sabahı. Henüz şafak sökerken bir motor sesinin Boğaz'ın sükûnunu yırtarak dağıldığı işitilir. Bu, o zaman İstanbul'da henüz kullanılmaya başlanan süratli, lüks motorlardan biridir. İçinde, yalnız Nâzım Hikmet'le motoru kullanan adam vardır. Gözler tetiktedir. Arkadan onları kovalayan kimse yoktur. Fakat Nâzım'ın yüreği ağzındadır. Kafası birçok çapraşık düşüncelerle doludur. Karısını ve çocuğunu arkada bırakmakla iyi mi yapmıştır. Motor Boğaz'dan çıkarken gümrük kontrol gemilerinin gözünden kaçabilecek midir? Ya aniden karşılarına bir motor çıkarsa? Ya sabahın bu saatinde böyle süratli bir motorla yola çıkan yolculardan kuşkulanıp arkalarına düşerlerse? Bindiği motorun sürati iyidir ama gümrük motorlarının da hızı az değildir.

İstikamet Bulgaristan

İşte bu düşünceler ve kaygılar içinde motor, Rumelifeneri önlerine gelmiştir. Uzaktan Karadeniz görünmektedir. Birkaç dakika sonra Nâzım, Karadeniz'in hür sularına kavuşabilecektir. Bereket hiçbir taraftan bir ses işitilmez, Rumelifeneri'nin önünden hiçbir zorluğa, hiçbir sorguya uğramadan geçip giderler. Beş

dakika sonra Karadeniz'dedirler. Arkalarına bakarlar, gelen yok. Demek bu tehlikeli serüvenin ilk adımını başarıyla aşmıştır.

Şimdi, hedef Bulgar kıyılarıdır. Motor Türk sularından açılarak Bulgar kıyılarına yönelir. Motor küçük olduğu için büyük dalgalara dayanamaz. Ama bu sabah deniz âdeta dümdüzdür. Nâzım Hikmet rahat bir nefes almıştır. Motoru idare eden adamla ahbaplığa başlamıştır. Neşesi yerindedir. Bir saat sonra Bulgar kıyılarında olacaklardır.

Romen Gemisi Yollarına Çıkar

Derken uzaktan beyaz bir yolcu gemisi görünür; İstanbul'dan Köstence limanına giden bir Romen gemisi. Bir an Nâzım heyecanlanır ve derhal vapura yetişmeye karar verir. Motorcuya,

"Bu vapura yetişelim," der.

Son hızla gemiye doğru seyre başlarlar. Geminin sürati 16 mil, motorunki ise 44 mil. Kısa zamanda gemiye ulaşırlar. Nâzım gemiye yaklaşır yaklaşmaz, motorda ayağa kalkarak bağırmaya başlar:

"Kaptan... Kaptan... Ben Nâzım Hikmet."

Gemide hiçbir hareket görülmez. Motor geminin etrafında dolaşmaya başlar ve her turda motor kaptan köprüsü hizasına gelince Nâzım bağırarak tekrarlar:

"Kaptan... Kaptan... Ben Nâzım Hikmet. Beni yukarı alın."

Gemi hiç aldırmaz. Ama yolcular ve tayfalar gemi parmaklıklarına dayanarak bu garip motoru seyre dalarlar. Kaptan oralı değildir. Gemi aynı hızla yoluna devam eder. Bu savaş yarım saat kadar sürer. Ve Nâzım Hikmet geminin etrafında motorla dönerken, mütemadiyen kendisini gemiye almalarını ister. Bir an umudu kesilmeyebaşlar. Yoksa kaptan kendisini almaya cesaret mi edemiyor? Yoksa Nâzım Hikmet adını işitmiş değil midir? Onun için bir yabancıyı gemiye almaktan mı çekiniyor? Dakikalar geçtikçe Nâzım Hikmet'in endişesi ve telâşı artar. Önüne çıkan bu fırsattan yararlanamayacağı kanısına varacağı sırada, birdenbire geminin hızını kestiğini ve yavaşladığını görür. Bir taraftan da

merdivenin indirilmekte olduğu gözüne çarpar. Motorun hızını keserler, merdivene yaklaşırlar. Nâzım sevinç ve heyecan içinde gemiye atlar.

"Oh..."

Artık selamettedir.

Romen Gemisinde Tören

Kaptanlar, yolcu ve tayfaların meraklı gözleri önünde Nâzım Hikmet'i alıp geminin büyük salonuna götürürler. Bir de ne görsün Nâzım: Masanın ortasında çiçeklerle süslenmiş büyük bir resim, kendi fotoğrafı.

Heyecandan boğulacak gibi olur. Yaşarmış gözlerle kaptana sarılır. Ve sonra gülerek,

"Canım," der, "bunu hazırlamak için beni yarım saat deniz üstünde tutacağınıza bir an önce gemiye alsanız olmaz mıydı?"

Bu defa kaptan güler,

"Nâzım yoldaş," der, "biz sizi Bükreş'ten emir almaksızın gemiye alamazdık. Sözünüze inandık, sizin gibi büyük bir şairi gemimize misafir etmek büyük bir şereftir bizim için. Ama önce olayı telsizle Bükreş'e bildirdik. Emir bekledik. O arada da izin geleceğinden emin olduğumuz için bu hazırlığı yaptık. Amacımız büyük misafirimize saygımızı göstermekti."*

Masaya otururlar. Şaraplar içilir. Bu mutlu olay kutlanır. Nâzım artık rahattır. İlerisi bilinmeyen, tehlikelerle dolu bu maceranın ilk adımını başarıyla atmıştır.

Köstence'de Büyük Törenle Karşılanır

O günü ve o geceyi gemide geçirir. Ertesi sabah Köstence'de Romanya Dışişleri Bakanı'nın başkanlığı altında, bir Romen yazarlar heyeti tarafından karşılanır. Bu, adım attığı yeni dünyada

(*) Bu hikâyeyi bana Nâzım Hikmet, kendisi anlattı.

göreceği büyük iltifatların başlangıcıdır. Ondan sonra bütün sosyalist memleketlerde, hep böyle saygı ve sevgiyle ve alkışlarla karşılanacaktır.

O vakit Romanya Dışişleri Bakanı, şimdi adını hatırlayamadığım bir kadındı. Nâzım'ı otomobiline alır ve Bükreş'e hep birlikte gelirler. Büyük misafirlerini, Grand Hotel'de iki odalı güzel bir daireye yerleştirirler. Burada, her şey ve herkes emrindedir. Romen hükümetinin değerli bir misafiri olarak onu ağırlamak için hiçbir şey esirgenmemektedir.

Nâzım, hayatında ilk kez, böyle lâyık olduğu bir davranışla karşılanmıştır. Memnundur, mutludur. Onu düşündüren tek şey arkada bıraktıklarıdır. Ama er geç, onları da getirtmenin bir yolunu bulacaktır, ümitlidir.

Romanya'da uzun bir süre kalmaz. Misafirliğini kısa keser. Bir an önce Moskova'ya, hayal ettiği ikinci vatanının başşehrine gitmek için sabırsızlanmaktadır.

İki gün sonra, Bükreş'ten trenle yola çıkar. Romen yazar ve şairleri, Nâzım'ı uğurlamak için istasyona gelmişlerdir. Dışişleri Bakanlığı temsilcileri Nâzım'a birçok hediyeler getirmişlerdir. Bunlar arasında, içi kitap dolu güzel bir el çantası da vardır. Nâzım, birkaç yıl sonra, kullanamadığı bu çantayı bana hediye etmişti.

Moskova Yolunda İlk Sürpriz

Tren istasyondan ayrıldıktan sonra, Nâzım kompartımanına çekilir ve merakla çantasını açıp içindeki kitapları karıştırmaya başlar. Nâzım Hikmet hediyeye çok meraklıydı. En küçük bir hediye bile onu sevindirmeye yeterdi. Sonra, her gittiği yerde, ona bol bol ve güzel hediyeler verilecektir. Ve sonra Moskova'daki evini, baştan başa bu hediyelerle süsleyecektir.

Çantadan çıkan kitaplar içinde bir küçük şiir kitapçığı gözüne çarpar. Derhal bunu okumaya çalışır. Ruşçadır. Bir-iki sayfa çevirir, "Aaa... Hayret!" Bir-iki sayfa daha çevirir, "Allah allah, ne kadar da aynı şeyi düşünmüşüz." Sayfaları çevirdikçe şaşkınlığı artar ve nihayet kitapçığın yazarını tanımak için birinci sayfaya

bakar. Hayret, kendi imzası. Meğer bu kitap, onun *Zoya* şiirinin Ruşça çevirisi imiş.

Fakat gözlerine inanamaz. Çünkü onun yazdığı *Zoya* şiiri, on sayfalık küçük bir şeydir. Oysa elindeki kitapta şiir kırk sayfayı dolduruyor. Yani çeviren Nâzım'ın *Zoya* şiirini almış, üzerinde beğendiği gibi oynayarak onu önce aruza çevirmiş, sonra da Rus okuyucusu anlamaz diye sulandırmış da sulandırmış ve Nâzım'ın o güzelim şiirini, kendi yazarının da anlayamayacağı bir biçime sokmuş. *Zoya,* İkinci Cihan Savaşı'nda partizan olarak Rus-Alman cephesi arkasında çalışan, ortaokul öğrencisidir. Almanların eline esir düşmüş. Ağzından örgütleri ve arkadaşları üstüne bilgi koparabilmek için kendisine yapılmadık işkence kalmamış. Fakat Zoya, bütün bu işkencelere katlanarak arkadaşlarını ele vermemiş. İşkence altında kahramanca ölmeyi yeğ tutmuş. Şimdi Sovyetler'de büyük bir kahraman olarak anılır. Ben Moskova'yı ilk ziyaret ettiğim zaman, Zoya'nın okuduğu okula gittim. Bu kahraman kızın öğrenci olarak bulunduğu sınıfa girdim. Onun vaktiyle oturduğu sıranın üstünde ismi yazılıydı. Burası, sınıfın şeref yeriydi. Bu yerde, ancak sınıfın en değerli ve kabiliyetli öğrencisi oturabilirdi. Öğrenciler arasında o yere oturabilmek şerefini kazanabilmek için yarış vardı. Hepsi Zoya'yı hayatlarına örnek olarak almışlardı.

Hepsi ona benzemek istiyordu.

Nâzım Hikmet, İkinci Cihan Savaşı sırasında Bursa Hapishanesi'ndeydi. Zoya'nın kahramanlık hikâyesini küçük bir haber olarak gazetelerde okumuştu. Ve oturup kendi hayalinde kızın hikâyesini işleyerek, on sayfalık küçük bir poema yazmıştı. İşte *Zoya* başlıklı şiir böyle meydana gelmişti. Nâzım bu şiiri yazarken, Zoya'nın hayatı üstüne hiçbir şey bilmiyordu. Çok sonraları kendisini ziyarete gelen annesinden Zoya'nın hikâyesini dinleyince şaşırdı. Onun yazdığı ile annesinin anlattığı aşağı yukarı aynıydı.

İşte trende eline geçen bu kitapçada, onun bu poeması baştan başa anlaşılmaz bir biçime sokulmuştu. Nâzım, bu çevirinin altında kendi imzasının bulunmasına son derece kızmıştı. Demek

ki Rusya'da halka Nâzım böyle tanıtılıyordu. Demek ki Sovyetler Birliği'nde şiirleri üstünde böyle serbestçe oynanabiliyordu. Bu laubalilik canını sıkmıştı. O gün, bütün gün sinirlendi durdu. Hatta ilk gece uykusu bile kaçmıştı.

Nâzım, yeni dünyasına girerken daha ilk adımda böyle kötü bir sürprizle karşılaşıyordu. Bu, onun için yeni bir problemdi. Şiirleri Rusça'ya çevrilirken böyle kepaze mi edilecekti? Rus şairleri, Mayakovski'nin serbet şiir yazmasına bakmayarak serbest şiire karşıydılar. Onun için Nâzım'ın şiirlerini Rusça'ya çevirirken aruz veznini kullanıyorlardı. Ve anlamadıkları için de şiirleri berbat ediyorlardı. Nâzım Rusça bilirdi ama Rusça şiir yazamazdı. Kendi şiirlerini Rus diline çevirecek kadar da dile hâkim değildi. Çevirmenlerin kaprislerine katlanmak zorundaydı. İşte bütün yol boyunca bu düşünceler içinde üzüldü durdu. Ama bir Moskova'ya varsın, bu çeviricilerin canına okuyacaktı.

Moskova'da Karşılayanlara Bağırır: "Bu Ne Rezalet!"

Tren Moskova istasyonuna girdiği zaman, onu Moskova Yazarlar Birliği Başkanı ve tanınmış Sovyet romancısı Simenof'un başkanlığında bir yazarlar heyeti bekliyordu. Tren durur durmaz, Nâzım Hikmet vagondan âdeta atlayarak bunların arasına düştü. Ve daha selamlaşıp tanışmaya bile vakit bırakmadan elindeki *Zoya* kitabını göstererek:

"Bu ne rezalet!" diye bağırıyordu, o bozuk Rusçası ile:

"Rus halkına böyle mi tanıtıyorsunuz beni? Bir şairin şiirleri üzerinde böyle laubalice oynamaktan utanmıyorlar mı?"

Simenof ve yanındakiler şaşırmışlardı. Ne oluyordu? Yoksa bir deliyle mi karşılaşmışlardı? Nâzım Hikmet otele gidinceye kadar çıkışmalarına devam etti. Ev sahipleri seslerini çıkarmıyorlardı. Nâzım'ı susturmak mümkün değildi.

Nâzım Hikmet, bütün hayatında, özellikle Sovyetler Birliği'nde, bu çevirmenlerden şikâyetçi olmuştur. Rus çevirmenleri Nâzım'ı anlamıyor, metne ve anlama uymaya çalışmıyorlardı. Nâ-

zım Hikmet, Rus gazete ve dergilerinde şiirleri çıktıkça, merakla gazete veya dergiye sarılır, şiirin anlaşılmaz hale geldiğini gördükçe sinirlenerek gazete veya dergiyi yere fırlatırdı. Ve arkasından:

"Allah kahretsin," derdi, "gene şiirimi mahvetmişler."

Bir defasında,

"Öyleyse," demiştim, "izin verme, çevirmesinler şiirini."

Acı bir tebessümle gözlerime bakmıştı.

"Ne yapayım be kardeşim. Şiirlerim halkım okumasın diye ana dilimde basılmıyor. Yabancı dillerde basılmasına da izin vermezsem bu şiirleri kim okuyacak? Dünya benim varlığımdan nasıl haberdar olacak?"

Son zamanlarda şiirlerini, tanıdığı kimselere ve kendi denetimi altında çevirtmeye çalıştı. Bu kez de birtakım sömürücülerin eline düştü ve bunlar Nâzım'ı bir kazanç aracı haline getirdiler. Nâzım'ın etrafını sardılar, çevresini değiştirttiler ve onu dostlarından ayırdılar.

Bu acıklı hikâyeyi ileride ayrıntılarıyla anlatacağım.

Ev sahipleri, onu büyük komünist misafirlere ayrılan bir eve yerleştirdiler. Burası, eski bir Rus zenginin eviydi. Moskova'yı ziyarete gelen yabancı komünist misafirlere ayrılmıştı. Odaları geniş, eşyası eski Rus stili zengin bir evdi. Nâzım Hikmet, gürültülü fazla eşyaya, hele zevksiz şeylere hiç dayanamazdı. Ev sahipleri onunla yarım saat kadar konuştuktan sonra ayrıldılar ve Nâzım'ı yeni evinde yalnız bıraktılar.

Nâzım Kırmızı Perdelere Kızar

Nâzım'ın bu evde sinirine dokunan ilk şey, şimdiye kadar alışmadığı konfor değil, her tarafı kaplayan kırmızı kadife perdeler olmuştu. Eskiden Ruslarda pencerelere, kapılara, hollere hatta tuvalet kapısına kırmızı kadife perdeler asmak âdetti. Çirkin, ışığı kovan, odaları karanlığa boğan bu perdeler evin içinde kasvetli bir hava yaratıyor, gözü de rahatsız ediyordu. Nâzım evde yalnız kalınca ilk yaptığı şey, bu kırmızı perdeleri söküp yerlere indir-

mek oldu. Birdenbire ev ışığa boğulmuştu, kasvetli hava gidivermişti, Nâzım'ın içi de rahatlamıştı.

Ne var ki, evde Nâzım'a hizmet etmek üzere bırakılan Rus kadını ertesi sabah kırmızı perdeleri yerlerde görünce şaşırdı. Korkarak Nâzım'a sokuldu,

"Efendim," dedi, "burada sizden önce birçok büyük adamlar oturdular. Hiçbiri bu perdelerden şikâyet etmedi. Ben şimdi amirlerime ne cevap vereceğim?"

Nâzım güldü,

"Kaldır şunları," dedi. "Sorarlarsa, benim indirdiğimi söylersin."

"Ben Ördek Değilim, Banyo İstemem"

Nâzım'ın Moskova'da hayatı böyle başlamıştı. Ama bu tuhaflıklar daha da sürüp gidecekti. Ertesi sabah uyandıktan biraz sonra, hizmetçi kadın yumuşak adımlarla odaya girdi ve,

"Banyonuz hazır efendim," haberini verdi.

Nâzım, şaşkınlıkla kadının yüzüne baktı.

"Ne banyosu, ben sizden banyo istedim mi?"

"Efendim, evimizde oturan misafirlerin hepsi sabahları banyo yaparlardı da."

"Ben ördek değilim. Banyoya lüzum yok."

Kadın şaşırmıştı. Bu misafiri memnun etmek kolay olmayacaktı. Oysa Nâzım uysal adamdı. Her koşula kendini çabuk uydururdu. Yalnız hiçbir kayıt falan tanımazdı. Aklına eseni yapardı. Bunu bildikten sonra Nâzım'ı memnun etmek zor değildi. Ne var ki, sık sık terlediği ve çamaşır değiştirmek zorunda kaldığı halde, sıcak bir banyoya girip yıkanmaya katlanamazdı.*

(*) Nâzım, birbiri arkasından birkaç kalp krizi geçirdikten sonra, âdeta sıcak sudan kaçar olmuştu. İşi alaya vurur, "Ne münasebet efendim, ben ördek miyim? Ne diye suya giriyorum?" derdi. Babam Zekeriya Sertel, bu yapıtın birinci baskısında okuyucuya bu bilgiyi gereğince vermediği için, bazı okuyucu, buna, "Nâzım pisti," anlamını verdi ve böylece babam, Nâzım'ı kü-

Moskova'da yaşadığı sürece beraberinde bulunan özel doktoru Galina, onu sıcak suyla yıkanmaya alıştırmak için az uğraşmadı. Fakat bir türlü onu banyoya sokup yıkanmaya kandıramadı. Hatta aralarında geçmiş böyle hoş bir olay da vardır. Bir gün doktor dayatır, Nâzım'ı illâ banyoya sokmak ister. Nâzım doktorun ısrarına dayanamayarak banyoya girmeye razı olur. Ama bir şartı vardır: "Şeytan" adındaki köpeğini de banyoya beraber alacaktır. Doktor razı olur.

Nâzım, köpeğini de beraberinde alıp banyoya girer. Az sonra doktor banyodan köpeğin şikâyet seslerini duyar. Önce bir şey anlamaz. Ama köpeğin sesi yükselmekte devam eder. Nâzım'a bir şey mi oldu diye merak ve telaşla banyo kapısını açar. Bir de ne görsün: Nâzım, kendi gireceği su dolu tekneye köpeği sokmuş, onu yıkıyor. Bu denemeden sonra doktor, Nâzım'ı banyoya sokmaktan umudu keser. Ve kolonyayla masaj denemeleri yapar. Nâzım bu buluştan pek hoşlanmış, vücudunun nefes almasından rahatlamıştı. Ben o sıralarda Viyana'daydım. Ta Moskova'dan telefonla beni bulup müjdeliyordu:

"Zekeriya," diyordu, "bizim doktor yeni bir usul keşfetti. Vücudumu sabahları baştan aşağı kolonyayla siliyor. Enfes şey, öyle güzel ki, bayılırsın."

O bu rahatlığın zevkini ilk kez tadıyordu. Ondan sonra bir daha bu masajı bırakmadı.

çültmüş oldu. Oysa bu yapıtın biraz aşağısında göreceğimiz gibi acemi hastabakıcılar, Nâzım'ı sıcak su banyosuna sokuyorlar. O da, yürek bunalımı korkusuyla birden oradan kaçıyor ve büyük bir ihtimalle sudan, banyodan kaçmaları bundan sonra başlıyor. Nâzım'a tapanlar üzülmesinler, Nâzım temiz adamdı. Hoş, pis olsa ne lâzım gelirdi, acaba yüce şairliğinden, sanat değerinden bir şey mi kaybederdi? (Yıldız Sertel)

3

Tarihte bu hep böyle olmuştur. Memleketlerinde serbest çalışma olanağına kavuşamayan idealistler ve yarının adamları, hep ideallerinin vatanı olan memleketi ikinci vatan olarak seçmişlerdir. Fransa bu bakımdan bütün liberal idealistlerin ikinci vatanı olmuştur. Türk inkılâpçıları bile, Ahmet Rıza'lar, Ziya Paşa'lar, İttihat ve Terraki önderlerinin birçoğu, Paris'te çalışmıştır. Bugün de komünist rejimden kaçanlar, kapitalist memleketlerde, kapitalist memleketlerde çalışamayan komünistler de sosyalist memleketlerde çalışmayı ve buraları kendilerine ikinci vatan yapmayı yeğ görmüşlerdir.

Nâzım bir komünistti. Onun da ikinci vatanı, idealinin vatanı olan Sovyetler Birliği idi. Zaten Moskova, onun için yabancı bir yer de değildi. Öğrenimini burada yapmıştı. Rus dilini az çok biliyordu. Rus aydın, yazar ve şairlerinden birçoğunu tanıyordu. Onun için Moskova'ya yerleştiği zaman dünyaya yeni doğmuş gibi kendini ter ü taze duymuştu. Moskova da onu sevgiyle bağrına basmıştı. Beraberinde getirebildiği şiirlerinden bazıları, hemen Rus diline çevrilerek baskıya verildi. Nâzım fabrikalara, kültür evlerine davet ediliyor, buralarda konuşmalar yapıyor, şiirlerini okuyor ve alkış topluyordu.

Bu fabrika ve kültür evleri ziyaretleri, ona eski günlerini hatırlatıyordu. Nâzım Hikmet 1920'lerde Moskova'da bulunmuştu. O vakit de böyle fabrikalarda, işçi toplantılarında Türkçe şiir okur ve alkışlanırdı. O günlerini aşağıdaki şiirle şöyle anar:

(...)
Ben, eski Moskovalıyım.
eski İstanbullu olduğum kadar.

Krasnaya Presya'da bir fabrika var,
orda çıktım ilk defa huzuruna,
Şiir okudum.
Ağır elleri dizlerinde
gözlerinde şefkatlı sabırları
Türkçe bilirlermiş gibi dinlediler beni
bir kırk beş dakika aşağı yukarı
ve alkışladılar.
O gün bu gündür
ne zaman bir parça burnum büyüse
çeker kulağımı bu alkış sesi
beni kendime getirir;
(...)

bu şehir benim şehrim
on dokuz yaşımda bu şehre geldim
(...)

1922'ydi yıllardan o yıl
hey gidi gençlik hey,

Ne var ki Sovyetler'in başında Stalin vardı. Nâzım Hikmet, Stalin'in korkunç cinayetlerini henüz bilmiyordu. Ama daha ilk günlerde, sert bir baskı ve korkunç bir sansürle karşılaşmıştı. Şiirlerini, yayınlanmadan önce şiirden ve sanattan hiç anlamayan kimseler kontrol ediyor hatta bununla da kalmayarak, beğenmedikleri veya hoşlarına gitmeyen parçaları ona sormadan silebiliyor veyahut şiirin yayınlanmasını yasaklayabiliyorlardı.

Stalin Sansürü Nâzım'ı da Sansür Etti

Sovyetler Birliği'nde sansür sistemi gerçekten korkunçtu. Bir şiir, bir yazı, bir kitap güneş yüzü görebilmek için uzun ve katmerli bir kontrol mekanizmasından geçirilirdi. Şiir, yazı veya kitap yayınlayacak olan yayınevinin, redaktör dedikleri bir deneti-

cisi vardır. Verilen metni önce bu adam okur. Kendisi, ne yazar ne de sanatçıdır. Sadece partice güvenilen bir deneticidir. Siyasî bakımdan sakıncalı gördüğü veya herhangi bir nedenle beğenmediği parçaları çıkarır veya doğrudan doğruya okuduğu eserin yayınlanmasına engel olabilir. Eser bu birinci aşamadan geçtikten sonra, asıl sansür adını taşıyan heyete verilir. Burada aylarca üzerinde çalışılır. Kelimelere, cümlelere varıncaya kadar her şey ince elenip sık dokunur. Bin bir açıdan sakıncalar aranır. Eser bu aşamayı da aşabilirse, parti kültür bürolarına gönderilir ve ancak onların da rızası alındıktan sonra baskıya verilebilir. Ama yazar bile artık eserini tanıyamaz. Hele eserin sahibi henüz denemelerden geçmemiş, iyi tanınmamış bir gençse, eserinin bu çemberden çıkıncaya kadar çekmediği kalmaz.

Nâzım Hikmet tanınmış ve sevilmiş bir komünist şair olmakla beraber, sansürle karşılaşmaktan kurtulamamıştı. İlk karşılaşma şöyle oldu: Nâzım, doğumun ve yaratmanın kutsallığını anlatan bir şiir yazmıştı. Bu şiirde insanda, hayvanda ve doğada yeni bir şey yaratmanın kutsallığını anlatıyordu. Doğanın filiz vermesi, kadının doğurması, ağacın meyvelerle süslenmesi olaylarını anlatıyor ve şiirin bir yerinde,

Sen tarlasın ben traktör

diyordu. Yani traktör tarlayı işliyor ve bundan bereket doğuyordu. Sovyet sansürü bu benzetişte bir seks kokusu sezmiş ve şiirden bu parçayı derhal çıkarıvermişti. Sovyet basınında böyle bir şey yayınlanamazdı. Ve bunu yaparken de Nâzım'a sormaya, hatta ona haber vermeye bile lüzum görmemişlerdi.

Nâzım, İstanbul'dayken şiirlerini sansürsüz yayınlayabiliyordu. Sonra arkasından mahkemelerde hesap vermek zorunda kalıyordu çok kez. Ama ne de olsa şiirini yazarken sansürü memnun etmeyi düşünmüyordu. Oysa şimdi hayal ettiği ideal vatanında bu hürriyeti bile bulamamıştı. Hele şiirinde seks kokusu bulmalarına şaşıp kalmıştı. Bu, onun için ilk şoktu. Demek burada da yazmak ve çalışmak o kadar kolay olmayacaktı.

Nâzım'ı ilk günlerde rahatsız eden şeylerden biri de, etrafında dost gibi dolaşan kimselerin, gizli polise mensup olup olmadığı kuşkusuydu. Stalin devrinin polis devleti burnunu her yere sokmuştu. Herkes birbirini kontrol ediyordu. Hatta evlatlar babalarını, babalar çocuklarını jurnal ediyorlardı. Nâzım böyle bir ortam içine düşmüştü. Ama yanında bulunan ve dost geçinenlerden bu işi kim görüyordu? Bunu bilme olanağı yoktu. Yalnız yanından hiç ayrılmayan, sabah akşam onu yalnız bırakmayan bir adam vardı. Bu adam Nâzım'ın eski bir parti arkadaşıydı. 1920'lerde Moskova'da beraber okumuşlardı. Türkiye'ye dönüşlerinde Hopa hapishanesinde beraber yatmışlardı. Bu adam şimdi yıllardan beri Moskova'da, güya Türkiye Komünist Partisi'ni temsil ediyordu. Nâzım Moskova'ya gelince, o adamın eski arkadaşını araması ve onun yanından ayrılmaması kadar doğal bir şey olamazdı.

Nâzım ilk günlerde hiç kuşkulanmamıştı. Bu yakınlığı, onun eski dostluğuna vermişti. Ondan, Sovyetler'e gelmiş bulunan eski parti arkadaşları hakkında bilgiler edinmeye çalıştı. Ama kimi sorsa, öldürülmüş veya Sibirya'ya sürülmüş olduğunu öğreniyordu. İçlerinde sağ kalan, hele Moskova'da bulunan hemen hemen hiç kimse yoktu. İşte o vakit Nâzım'da bir kuşku uyandı. Bütün eski partili arkadaşları sürülmüş, öldürülmüş, çeşitli işkencelere uğramış olduğu halde, bu adam nasıl oluyor da Moskova'da Sovyet vatandaşlarına oranla bolluk içinde yaşıyordu. Neden ondan da kuşkulanmamışlar, onu da bir tarafa sürmemişlerdi? Yavaş yavaş bir şeyler seziyordu. Herhalde bu adam bir yere hizmet ediyordu. Belki de kendisini izliyor ve yukarılara raporlar yağdırıyordu. Ama çare yoktu. O olmasa, yanına başkasını vereceklerdi. Bu adam hiç olmazsa eski arkadaşıydı. Bu görevi onun yapması belki de daha hayırlıydı. Ama bunu, ne arkadaşına ne de başkalarına söylemek şöyle dursun, sezdirmekten bile kaçınıyordu. Kuşkusunu içinde taşıyor, elinden geldiği kadar ihtiyatlı olmaya çalışıyordu. Ama Nâzım'ın huyu buna pek elverişli değildi. Çünkü

Nâzım sırası gelince deli dolu davranır, düşündüğünü söylemekten kendini alamazdı. Bereket o günlerde Stalin'in cinayetleri henüz bilinmiyordu. Eski komünist arkadaşlarının nasıl ve niçin sürülüp öldürüldüklerini henüz öğrenmemişti. Zaten Stalin döneminde kimse Nâzım'la uluorta konuşmaya da cesaret edemezdi.

Polis İstanbul'dakinden Daha İnsafsız ve Zalim

Nâzım, güya İstanbul'dan, polis baskısından kaçmıştı. Ama burada daha kötüsüyle karşılaşmıştı. Buradaki polis daha insafsız, daha zalimdi. Hiç şakaya gelmezdi. Ufak bir falso, insanı yok etmeye yeterdi. Bir gün, gece yarısından sonra kapınızı çalarlar ve sizi alıp bir yere götürürlerdi. Bir daha da adınız duyulmaz olurdu.

Ama Nâzım bunları bilmediği için her şeyi pembe ve iyi görmeye çalışırdı. Sovyet idaresine leke kondurmazdı. Ama havayı hissetmemesi, baskıyı anlamaması olanaksızdı. Kimseye, hele çevresindekilere göstermemeye çalışmakla beraber, ilk günlerde büyük bir şok geçirdiği kuşkusuzdu. Daha kötüsü, bütün düşünce ve duygularını şiirle ifadeye alışmış olan Nâzım Hikmet, ilk kez olarak düşünce ve duygularını olduğu gibi şiirlerine dökemiyordu.

1951'de Roma'da bulunuyordum. Nâzım Hikmet'ten Viyana'dan bir telgraf aldım. Viyana'da bulunduğunu ve beni görmek istediğini bildiriyordu. Viyana'da bir gazetenin adresini veriyordu. Bu gazetenin başyazarı beni Nâzım'la buluşturacaktı.

Ertesi gün Viyana'ya giden ilk trene atladım. Bulunduğum kompartımanda Viyanalı bir yol arkadaşım vardı. Tren Viyana'ya yaklaşınca nereye ineceğimi sordum. Nâzım'ın gönderdiği adresi çıkartıp uzattım. Yol arkadaşım adresi görünce suratını ekşitti, adresi geri verdi ve Viyana'ya varıncaya kadar benimle bir daha konuşmadı.

İstasyonda bir taksiye bindim. Şoföre adresi verdim. Şehrin göbeğinde büyük bir binanın önünde durduk. Burası büyük bir

yayıneviydi. Ve benim aradığım gazete burada yayınlanıyordu. Gazetede çalışanlardan biri başyazarın henüz gelmediğini, fakat beni evinde beklediğini ve beni alıp oraya götüreceğini söyledi.

Çıktık, Viyana'nın meşhur güzel parkına doğru yürüdük ve parka bakan güzel bir binanın önünde durduk. Üçüncü katta büyük bir apartmana girdik. Lüks eşyayla döşenmiş geniş bir salon, bir köşede büyük bir piyanofor... İç odalardan birinden çıkan kısa boylu, gözlüklü bir adam gelip selam verdi, yazısını bitirmek üzere olduğunu söyleyerek birkaç dakika için özür diledi. Yarım saat kadar sonra beraberce çıktık. Âdeta koşarak gidiyor ve daima aramızda bir mesafe bırakmaya çalışıyordu. Konuşmuyordu. Önce parka girdik, sonra parktan çıkıp Grand Hotel'e yöneldik. Viyana'nın bu eski ve meşhur büyük oteli kapılarını, pencerelerini kapamış, terk edilmiş eski bir konağı hatırlatıyordu. Kapısında süngülü Sovyet askerleri bekliyordu.

O tarihlerde Viyana, dört büyük devletin işgali altındaydı. Şehir dört bölgeye ayrılmıştı. Her bölge, dört devletten birinin denetimi altındaydı. Grand Hotel Sovyet bölgesine düşüyordu ve Sovyet ordusu bu güzel oteli karargâh yapmıştı.

Başyazar, askerlerin beklediği ön kapıya yanaşmayı doğru bulmadı. Otelin etrafını dolanarak arka kapıya gittik. Orada, Nâzım Hikmet'in Dünya Barış Kongresi'nde bulunduğunu öğrendik. Kongre, parktaki büyük gazinoda yapılıyordu. Burası, hemen hemen Grand Hotel'in karşısına düşüyordu.

Dünya Barış Konseyi, bütün memleketlerde kolları bulunan, dünya çapında bir örgüttü. Amacı harbe karşı savaşmak, halklar arasında barış propagandası yapmaktı. Merkezi Viyana'daydı. Bu merkezde çeşitli memleketlerden gelmiş insanlar işbaşında bulunuyorlardı.

Dünya Barış Konseyi, hemen her yıl uluslararası bir kongre yapardı. Bu kongrelere dünyanın dört köşesinden binlerce barışsever katılırdı. Nâzım Hikmet Moskova'ya yerleştikten sonra, bu örgütün Moskova'daki koluna, sonra da Dünya Barış Konseyi'ne üye olmuştu. Kongreye o sıfatla katılıyordu.

Pablo Neruda: "Biz Nâzım'ın Yanında Şair Sayılmayız"

Kongre binasına girince, büyük bir kalabalıkla karşılaştım. Ortada büyük bir çalışma görülüyordu. Salona girince, bir köşede kongreye katılan büyük isimlerden bazılarının oturup konuştuklarını gördüm. Aralarında Sovyet yazarı İlya Ehrenburg, Güney Amerikalı şairlerden Pablo Neruda, Brezilyalı ünlü yazar Jorge Amado ve Nâzım vardı. Nâzım beni görür görmez yerinden fırladı, sarmaştık. Beni arkadaşlarına tanıttı. Pablo Neruda elimi sıkarken,

"Nâzım'a dikkat edin," dedi. "Biz bu adamın yanında şair bile sayılmayız." Oysa Neruda, uluslararası ün kazanmış bir şairdi. Nâzım az zamanda kendisini tanıtıvermişti. Burada, kendi ortamı içindeydi. Mutluydu. Neşeliydi. Yeni bir âleme girmişti ve bu âlem onun âlemiydi. Ayrıca barış için çalışmanın, uluslararası eylemlere katılmanın zevkini duyuyordu. Biraz oturduk, sonra elimden tutarak beni kaldırdı.

"Aman buradan çıkalım," dedi. "Karşıda bir kahve var, orada oturup rahat konuşalım."

Nâzım, Yanındaki Gölge İçin, "Bu Benim Pasaportum," Dedi

Beraberce çıktık. Ama nereden çıktığı bilinmeyen iriyarı bir adam peydah oldu yanımızda, Nâzım'la Türkçe konuşuyordu. Merakla sordum:

"Bu kim?"

Nâzım gülerek arkadaşının kolunu tuttu ve bana tanıttı:

"Bu, benim pasaportumdur. Ben onsuz hiçbir yere gidemem. Onun için gölgem gibi hep yanımda bulunur."

Anlamıştım. Sovyet sivil ajanlarından biriydi. Nâzım ilk kez Sovyetler dışına çıkıyordu. Bu adamı yanına takıvermişlerdi.

Nâzım gülerek işi şakaya boğmak istiyordu ama sıkıldığı belliydi. Viyana'nın ünlü, güzel, konforlu kahvelerinden birine otur-

duk. Nâzım benden İstanbul üstüne bilgi istiyordu. Karısı, çocuğu, dostları ne yapıyorlardı. Memleketi özlemeye başlamıştı. Elime, son yazdığı bir şiiri sıkıştırdı. Baktım:

Seni Düşünüyorum İstanbul'um

başlığını taşıyordu. Bu şiiri sonra genişletmiş, başlığını da *Seni Düşünüyorum* biçimine sokmuştu.

(...)
Bacımınkiler gibi gök gözlü şehrim,
İstanbul'um,
seni düşünüyorum.
Oturmuşsun deniz kıyısına,
bakıyorsun limana giren Amerikan zırhlısına.
Hastasın, açsın, öfkelisin.
O da bakıyor sana,
hem de nasıl,
efendinmiş,
patronunmuş,
sahibinmiş gibi it oğlu it.

Bu şiir, Viyana'da bana verdiği zaman bu kadardı. Sonra bunun üzerinde çalıştı ve yeni eklerle onu tamamladı. Şiir yeni biçimiyle şöyle devam eder:

Bozkırdaki tarlalar sizi düşünüyorum.
Belki kara sabanla sürülürdünüz,
kavruk olurdu ekininiz,
kavruktu mavruktu, buğday idi ya,
Amerikan şimdi beton dökmüş oraya,
ölüme uçak alanı yapmış sizi.

Uzun uzun şoseler sizi düşünüyorum.
Üstünüzden kervan geçmez, kuş uçmaz,
ölmeğe, öldürmeğe gidilir yalnız.

Seni düşünüyorum tornacı Rahmi.
Belki bu sabah basıldı evin,
belki şimdi birinci şubedesin,
kolların kelepçeli arkadan,
kan içinde yüzün gözün.
Biliyorum söyletemezler:
"Barış Yolu" dergisini kimden alıp dağıttığını.
(...)

Nâzım Hikmet, genel olarak Moskova'daki yaşantısından memnun görünüyordu. Hele böyle siyasal eylemlere katılmak, dünyanın ünlü aydınlarıyla bir arada çalışmak onu pek sevindirmişti. Adı daha şimdiden Sovyet sınırlarını aşarak dış memleketlerde duyulmaya başlamıştı. Şiirleri Rusça, Fransızca ve İngilizce'ye çevrilmişti Böylece uluslararası ünlüler arasına girmişti.

O günü beraber geçirdik. Ben akşam treniyle Roma'ya döndüm. Nâzım yanındaki gölgesiyle beni istasyona kadar getirdi, ayrıldık.

4

Nâzım, Viyana'dan sonra Berlin'de yapılmakta olan Dünya Gençlik Festivali'ne katılmak üzere, Doğu Almanya'ya gitti. Tabii gölgesi de bareber. Berlin o vakit henüz bir harabe halindeydi. Bir tarafı yıkılmış, eski, büyük otellerden birine indi.

Onun geldiğini öğrenen dünya gençleri Nâzım'ı otelinden aldılar ve omuzlarında festivale götürdüler. Şehir, büyük bir bayram yeri gibiydi. Dünyanın dört köşesinden gelmiş, başka kıyafetlerde, başka başka diller konuşan gençler sokaklara dökülmüş bayram yapıyorlardı. İçlerinde, Hintlileri, Arapları, Afrikalıları, Asyalıları, Güney Amerikalıları vardı. Berlin bir çiçek bahçesine dönmüştü. Çeşitli dillerde şarkılar söyleniyor, yer yer danslar yapılıyor, gençler birbirlerine sarmaşarak öpüşüyorlardı.

Nâzım Hikmet sarhoş olmuştu. Böyle heyecan verici bir manzarayla ilk kez karşılaşıyordu. Festivale katılan Türk gençleri Nâzım'dan ayrılmak istemiyorlardı. Ama öteki gençler de Nâzım'ı aralarına almakta birbirleriyle yarış ediyorlardı. Uzun yıllar hapislerde, dört duvar arasında yaşamış bir insan için bu, hayal edilemeyecek kadar güzel ve heyecan verici bir sahneydi. Yüreği hasta Nâzım bu heyecana nasıl dayandı, şaşılır.

Bu bayram on beş gün sürdü. Ve Nâzım Hikmet, coşkun ve sarhoş bir halde dünya gençlerinin bu güzel sevincine ve bayramına ortak oldu. Ayağı yere değmiyordu. Gençler onu hep omuzları üzerinde taşıyorlardı. Ve Nâzım gençlere müjdeler veriyordu:

"Çocuklar, Sovyetler'de her işçinin bir otomobili var!"

"Sovyetler'de gelecek yıldan başlayarak ekmek bedava olacak!"

Yalan söylediğini o da biliyordu.* Ama gönlü öyle istiyordu. Gönlünün istediğini olmuş gibi görüyor ve kendince yalan söyle-

miyordu. Ama o günleri aşağıdaki şiiriyle şöyle anlatır:

Festival öğleden sonra başlıyor.
Caddelerde Almanlar
hele gençleri, Ahmet,
mavi gömlekleri, mavi bayraklarıyla
gözümün önünde hâlâ.
Türküler söyleniyor,
sıhhatli çocuklar gibi bahtiyar;
türküler söyleniyor,
bahar ağaçları gibi aydınlık
ve arkada harabeler,
türkülerin arkasında,
onlar artık insanların arasına karışmıyor...
(...)

Tutulduk çiçek yağmuruna:
kırmızı, beyaz, mavi, sarı,
gülleri, karanfilleri, kınaları
hepsinin de en tazesi, en dostu, en güzeli.

(*) Zekeriya Sertel'in bu yapıtına yapılan hücumların nedenlerinden biri de, Nâzım'a "yalan söyledi" demiş olmasından ileri geliyordu. Oysa bu, tam anlamda bir yalancılık değildi. Nâzım, yukarda belirtildiği gibi hayali bol bir şairdi. Bazen, saf bir çocuk gibi hayal ettiği şeylerin doğruluğuna inanmak isterdi. Üstelik, Berlin festivalinde yanında yaveri (KGB ajanı) olduğu için, böyle yalanlar söylemek zorundaydı da. Bazen de, cevabını bilmediği bir soruyla karşılaşınca, bir şeyler atardı. Bu, onun hoş taraflarından biriydi ve hepimizi güldürürdü. Bu atmasyonculuğuna da 'yalancılık' demek gerçekten doğru olmaz. Nâzım çok temiz bir insandı. Kötü niyetli yalanını hiç duymadım. Ancak, hepimiz gibi, sıkışınca bazı yalanlar söylemiştir. Zor durumlardan kurtulmak için hangimiz yapmadık bunu? O, "Ben bir insanım, insan olmaktan utanmıyorum," derdi. Biz onu insanüstü görmek istersek, yalan söylemekle küçüldüğünü de düşünebiliriz. Ancak bu, Nâzım'ı anlamamak, onu bir insan gibi görüp, tanıyamamak olur. (Yıldız Sertel)

Ve sesler:
güneşli bir kumsalda sevinçle yuvarlanan
dalgaların uğultusu:
gençlik
barış
hürriyet
hayat
Froyntşaft, froyntşaft!..

Bulgar Hükümeti, Türkler İçin Nâzım'ı Çağırıyor

Nâzım Hikmet Moskova'ya döndükten pek az sonra, Sofya'dan bir davet aldı. Bulgar Komünist Partisi ve hükümeti Nâzım Hikmet'i Sofya'ya davet ediyordu.

Bu davetin amacı şuydu:

Bulgaristan Komünist Partisi ve hükümeti, yerli Türkler sorununu nasıl çözeceklerini bilmiyorlardı. O vakit Bulgaristan'ın nüfusu altı milyondu. Bunun altı yüz bini yani onda biri Türktü. Bu büyük kalabalık, Bulgar parti ve hükümetini iki bakımdan endişeye düşürüyordu. Bulgaristan'da yaşayan Türkler dil, din, gelenek ve duygu ile Türkiye'ye bağlıdırlar. Türk radyolarını dinlerler. Kırcaali gibi sınır illerinde, Türklerle dolu kasabalar vardır. Bulgaristan'la Türkiye arasında bir harp çıksa, Bulgaristan bu Türklere güvenemez. Bunlardan kurtulmak gerek.

Sonra, Bulgar Türkleri, devrimi benimsemiyorlar, bir türlü kolhozlara girmiyorlar, bağımsızlıklarını korumaya çalışıyorlar, hükümetin ve partinin baskısına karşı direniyorlar. Bulgar hükümeti de onları benimsemiyor, Bulgar köylerine giden yolları bile Türk köylerinden geçirmiyorlar, Bulgar köylerine elektrik verirken, Türk köylerini atlıyorlar. Bu karşılıklı anlaşmazlık, ortaya büyük bir problem çıkarmış bulunuyor.

Sonunda Bulgar hükümeti bu sorunu çözebilmek için Bulgaristan'da bulunan bütün Türkleri memleketten çıkarmaya karar veriyor. Kapıları açıyor, "İsteyenler Türkiye'ye gidebilir," diyor, geri kalanların da hükümete boyun eğeceğini umuyor.

Bu karar yerli Türklere bildirilince, bütün Türk köyleri birden ayaklanıveriyor. Tüm Türkler Türkiye'ye göçmeye kalkıyorlar. Sofya'daki Türk Konsolosluğu, Türkiye'ye gitmek isteyenlerin hücumuna uğruyor.

Bulgar hükümeti görür ki, altı yüz bin Türk, Türkiye yolunu tutmak kararındadır. Yollar, Sofya sokakları, trenler, göçmenlerle doludur. Evet ama, bir anda nüfusun onda birinin ekonomiden çekilmesi, Bulgar ekonomisini altüst edebilir. Türkler köyleri boşaltınca, tarım ekonomisinde büyük bir boşluk meydana gelebilir. Bunların bırakacağı boşluğu başka yollardan doldurma imkânı da yok. Türkler giderlerse, memlekette kıtlık ve açlık olabilir.

Türklerin Göçünü Durdurmak İçin

Bu nedenle bu genel ayaklanma, Bulgar parti ve hükümetini ürkütür. Verilen kararın yanlış olduğu anlaşılır. Zararın neresinden dönülürse kârdır deyip, bu göçü durdurma kararı verilir. Fakat bir kez ayaklanmış olan bu halkı tekrar yurtlarına döndürmek, hükümetin içtenliğine inandırmak artık kolay değil. O vakit düşünüp taşınırlar ve Nâzım Hikmet'in Türk halkı üzerindeki etkisinden faydalanmaya karar verirler. Bu akını durdursa durdursa Nâzım Hikmet durdurabilir, derler. Bulgarlara ve Bulgar hükümetine güvenini kaybeden Türkler, Nâzım'ın sözlerini içtenlikle dinleyebilirler ve bu problem de böylece kapanır gider.

Nâzım Hikmet bu işten ancak Sofya'ya vardıktan sonra haberdar olur. Düşünür taşınır, biraz da gururu okşanmıştır, şimdiye kadar böyle sorumlu bir durumla karşılaşmamıştır, başından hiç böyle bir şey geçmemiştir, bu alanda deneyimsizdir ama, mademki kendisine güvenilmiştir, bir defa deneyecektir. İlk önce yerli Türkleri dinlemeye, onlarını dertlerini, şikâyetlerini, isteklerini öğrenmeye karar verir. Bulgar Komünist Partisi'nin Türk üyeleri de bu alanda onu hayli aydınlatırlar, gereken bilgiyi verirler ve şimdiye kadar göçü durdurmak için yaptıklarını ve aldıkları tedbirleri anlatırlar.

Nâzım Hikmet bütün bu bilgileri aldıktan sonra, işin büyüklüğünü ve zorluğunu anlar ve sonunda talihini denemeye karar verir.

"Peki," der, "ama şartlarım var."

"Nedir?"

"Ben köylere gideceğim, köylüleri toplayıp onlarla serbetçe, baş başa konuşacağım. Onların şikâyetlerini ve isteklerini dinleyeceğim ve ona göre yürüyeceğim."

"Hay hay!" derler, "bu işi başarıyla bitirmen için ne gerekirse yapmaya hazırız. Yeter ki bu akım dursun."

Nâzım Köylülerle Konuşuyor

Nâzım Hikmet, ayaklanmanın en kuvvetli olduğu bir köyü seçer. Yanında Bulgar Komünist Partisi'ne bağlı Türkler de olduğu halde bu köye gidilir. Mevsim yazdır. Köyün meydanında toplanılır. Bütün köylüler oradadır. Hatta Nâzım Hikmet'in geldiğini işiten etraftaki köylerden de gelenler vardır. Çünkü bu dava Bulgaristan'da yaşayan bütün Türklerin davasıdır. Herkes heyecan ve merak içindedir.

Köy alanında Nâzım, parti ve hükümet temsilcileri yerlere otururlar, köylüler etraflarını çevirir. Bütün gözler Nâzım'ın üzerindedir.

Nâzım söze başlar:

"Arkadaşlar, yoldaşlar!... Sizin Türkiye'ye gitmek üzere ayaklandığınızı duydum. İnsanın yüzyıllardır alıştığı ve sevdiği yerini ve yurdunu bırakıp göçmesi kolay iş değil. Benim de başımda var, biliyorum. Ama siz, nereye gidiyorsunuz? Neden böyle kendinizi bilinmez karanlıklara atıyorsunuz? Bunu öğrenmeye, mümkünse sizlerle dertleşmeye geldim. Gelin bana derdinizi açın, niçin göçmek istiyorsunuz?"

Kalabalığın önünde bulunan, ağzı söz yapan köylünün biri öne atılır ve anlatır:

"Bize kötü davranıyorlar Nâzım Ağabey, kötü... Bizi, kolhozlara girmeye zorluyorlar. Elimizden varımızı yoğumuzu almak is-

tiyorlar. Bulgar köylerine yol yapıyorlar, bizi yolsuz bırakıyorlar. Komşu Bulgar köylerine elektrik veriyorlar, bize vermiyorlar. Camilerimize, okullarımıza hor bakıyorlar. Bize dilimizi, dinimizi unutturmak istiyorlar. Onun için biz burada artık duramayız."

Nâzım bakar ki, adam düzgün konuşuyor. Pek sıradan bir köylüye de benzemiyor.

"Sen kimsin, adın ne?"

"Adım Ali, ben köyün muhtarıyım."

Halka dönerek sorar.

"Başka konuşmak isteyen var mı içinizde?"

Bir sarıklı çıkar ortaya, o da bunlara benzer laflar eder.

"Sen kimsin," der, Nâzım.

"Ben köyün imamıyım efendim."

Nâzım bu cevabı alınca küplere biner:

"Çekilin karşımdan. Ben buraya köyün ağalarını ve hocalarını dinlemeye gelmedim. Bana köylü, köylünün kendisi lazım."

Nâzım etrafındakilere bir göz gezdirir. Karşısında bu olayları dalgın dalgın seyretmekte olan ve kılık kıyafetinden fakir bir köylü olduğu anlaşılan birini çağırır. Şefkatli bir sesle,

"Sen gel köylüm, senin adın ne?"

"Ahmet."

"Sen bu köyün fakirlerinden misin?"

"Evet efendim."

"Sen de mi göçmek istiyorsun?"

"Evet efendim."

"Senin de pasaportun hazır mı?"

Köylü cebinden pasaportunu çıkartıp gösterir.

Nâzım ani bir hamle yapmaya karar verir:

"Yırt şu pasaportu!"

Köylü hiç duymamış gibi pasaportunu cebine kor ve geri çekilir.

Nâzım Hikmet bu olayı bana anlatırken,

"İşte o vakit," demişti, "birdenbire afalladım. Bu kadar kararlı bir halkı yerinden oynatmanın, yoldan çevirmenin mümkün olamayacağını anladım. Yenilmiştim ama, gene de renk verme-

yerek sert konuşmama devam ettim. Evindeki rahatını, malını mülkünü bırakıp yollara düşmenin felaketini anlattım. Burada komünist rejim kurulduktan sonra, yüzlerinin güleceğini söyledim. Ama artık iş işten geçmişti. Bu sorunu çözebilmek için Türk halkına bu rejimi sevdirmekten, ona insan muamelesi yapmaktan, diline, dinine saygı göstermekten başka yol olmadığına inandım.

"Sofya'ya döndüktün sonra, parti ve hükümet yetkililerine yaptığım denemeyi ve bundan alınacak dersleri anlatmaya karar verdim."

Nâzım'ın Bulgarlara Öğüdü

Gerçekten de Sofya'ya dönünce, görüştüğü parti ve hükümet yetkililerine şu nasihatta bulunur:

"Bu sorunu çözmek, Türk halkının burada sizlerle beraber kardeşçe yaşamasını sağlamak istiyorsanız:

1– Onların dillerine, dinlerine saygı gösteriniz.

2– Onlar için Türkçe ders veren okullar açınız.

3– Bu okullar için öğretmen okullarında öğretmen yetiştiriniz.

4– Onlar için Türkçe gazete, dergi, kitap vs. yayınlayınız.

5– Radyoda, Türkçe yayınlara ve Türk şarkılarına önem veriniz.

Falan filan...

Bulgar parti ve hükümeti, Nâzım'ın bu tavsiyelerini ciddiye aldı. O zaman köylerde Türk okulları açtı. Türkçe gazete ve dergiler çıkardı, Türk öğretmeni yetiştiren özel okullar kurdu, üniversitede Türkler için kurslar açtı, Türklerin, kendi aralarında kültür eylemlerinde bulunmak üzere müzik, dans, tiyatro grupları kurmalarını teşvik etti. Türkler de yavaş yavaş yatıştılar. Çoğu geri dönüp yerlerine yerleştiler.

Bu da Nâzım için bir başarı sayılabilirdi. Nâzım Hikmet, Sofya'dan uzakta yaşıyordu. Ama Bulgar Türkleriyle yakından ilgilenmekte devam etti.

Bir süre sonra Bulgaristan'a gittiğim zaman herkes onun bu teşebbüsünden söz ediyordu. Nâzım'ın ardından yerli Türk komünist önderleri birçok dedikodular çıkarmışlardı. Onlara göre, Nâzım bu işi yüzüne gözüne bulaştırmıştı, halkı kızdırmıştı, partiyi de sevindirememişti. Ama elde ettiği başarıları hiç söylemiyorlardı.

Herhalde Nâzım da bu teşebbüsünden pek memnun kalmamıştı. Çünkü ben Bulgaristan'a gitmeden önce kendisiyle görüştüğüm halde, bana bundan hiç söz etmemişti. Bu serüvenini aradan uzun yıllar geçtikten sonra anlatmıştı. Yalnız kırgınlığı şundan belliydi ki, uzun müddet bir daha Bulgaristan'a gitmedi.

Nâzım'ın Çin Yolculuğu ve Kalp Krizi

Bulgaristan'dan Moskova'ya döndükten pek az sonra Çinliler Nâzım'ı Pekin'e çağırdılar. Artık kapılar açılmıştı. Zaten Nâzım gezmeye, yeni yeni ülkeler görmeye bayılırdı. Hapisteyken en çok özlediği şeylerden biri de buydu. İstanbul'da kaldığı sürece bu gezileri yapması da mümkün değildi. Sovyetler'e geldikten sonra, bir süre ona kapıları açmadılar. Gittiği yerlere de yanına bir gölge takmak şartıyla izin verdiler. Şimdi ilk kez dünya kapıları ona ardına kadar açılıyordu. Şimdi de Çin'i görmek, yeni bir dünya keşfetme olanağı çıkmıştı.

Fakat ne yazık ki, Çin yolculuğu istediği gibi olmadı. Pekin'den başka bir yere gidemedi. Öyle olduğu halde, Çin'de adını duyurmayı ve kendisini sevdirmeyi başarmıştı. Ben Çin'e gittiğim zaman, her tanıştığım bana Nâzım'ı sorardı.

Pekin'de bir gün ansızın gelen enfarktüs Nâzım'ı yere serdi. Çin doktorları durumu tehlikeli buldular ve tedavisini Pekin'de yapmak istemediler. Bir uçağa bindirip Nâzım'ı Moskova'ya gönderdiler.

Bu yolculuk kısa sürdü ama. Bunu, Nâzım'ın Pekin izlenimlerini yazdığı birkaç ufak şiirden anlamak mümkün. İşte birkaç örnek:

Çİ-ÇUN-TİN

Kun-Min'de bir cennet köşkü Çi-Çun-Tin,
Zâlim Sı-Si sapsarı gelir, ilkbahara buradan bakardı.
Ben de baktım. Sandallar geçti arasından nilüferlerin:
"Doğuda Şafak" türküsünü söylüyorlardı.

Taş Gemi

Kun-Min'de bir gemi var, teknesi taştan.
Yelkenleri rüzgâr dolu Çin'de
bir o kımıldamıyor
bir o keder içinde.

Oymalara Dair

Van-Şe-Sen'de mermer, karaağaç, fildişi,
İpekleşmiş ustaların kahraman ellerinde.
Gördüm: bu metin inceliğin bir eşi
mavi işbaşı elbiseli Pekin güzellerinde.
(...)

Nâzım Hikmet Çin'den, o zaman Kore'ye gönderilmiş olan Türk askerlerine şu mektubu yazar:

MEKTUP

Bugün çarşamba, kasımın biri
Bugün beş bin yıllık Çin bastı dört yaşına
Pekin'de geçilmiyor türkü sesinden
yollara döküldü millet
yediden yetmişine.
Hepsi de mavi işbaşı elbiseli
Pekin'de fakfur kulelerde güneş
kırmızı sütunlarda ak güvercinler.
Li-Çan-Çen'le konuştum Ahmet
Hunan köylülerinden
uzun, ak sakalı tek tek

alnı Çin yazısı gibi kırışık
dedi ki bana:
toprağım yoktu,
var
öküzüm yoktu,
var
İnsandan sayılmazdım,
insanım artık
Daha da güzel günler göreceğiz, diyorlar.
Yalan değil
göreceğiz.
İşte ben
Li-Çan-Çen daha da güzel günler görelim
diye
Oğlumun birini okula yolladım
öbürünü Kore'ye
Li-Çan-Çen'in oğlu bu yüzden orada
YA SEN!

5

Moskova'ya varır varmaz Nâzım Hikmet'i derhal Kremlin Hastanesi'ne yatırdılar. Hastanenin adı Kremlin'dir ama, Kremlin'le hiçbir ilgisi yoktur. Burası Sovyet Komünist Partisi'nin hastanesidir. Yani burada yalnız parti önderleri, onların aileleri, dışarıdan gelmiş olan komünist partili misafirler yatabilir ve tedavi görebilir. Bunların dışında halktan hiç kimse bu hastaneye giremez. Hatta hastanenin kapısında polis ve asker bekler. İçeri girmek de serbest değildir. Hastane büyük ve geniş bir bahçe içindedir. Etrafı ormanlarla çevrilmiştir. Hastanenin doktorları seçmedir. Bu vesileyle şunu belirteyim ki yalnız Sovyetler Birliği'nde değil, bütün sosyalist memleketlerde parti önderleri için böyle özel, parti hastaneleri vardır. Bu hastaneler en modern araçlarla donanmıştır, hastalar özel bir dikkatle tedavi edilir.

İşte Nâzım'ı bu hastaneye yatırmışlardı. Garip bir rastlantı, Moskova'da onun gölgesi olan arkadaşı da gene enfarktüsten aynı hastanade yatmaktadır. Hatta yatakları aynı odadadır ve tuhaftır ki her ikisi de bu hastanede üç ay tedavi görmüştür ve hastaneden ikisi birlikte çıkarlar. Ve gene Nâzım'ın evinde buluşurlar.

Hastanede, uzman doktorların yanı sıra, günlük tedaviyle uğraşan sıradan doktorlar da vardır. Bir de ayrıca her hastalığın bir uzmanı bulunur. İlk muayeneleri, klinik tahlillerini sıradan doktorlar yapar. Sonra hastanenin bütün doktorları sabah toplanırlar, hazırlanan raporları gözden geçirirler, teşhisi birlikte korlar ve hastayla doğrudan doğruya uğraşan doktora direktif verirler. Hastalık önemliyse uzman getirtilir, onun fikri alınır ve tedavi onun gösterdiği yoldan yapılır.

Nâzım'ın tedavisiyle meşgul olan iki doktor vardır. Biri doktor Lidya İvanna, öteki doktor Galina'dır. Nâzım hastaneye gelir

gelmez, daha doktorlar görmeden, hastabakıcılar tarafından alınır ve derhal sıcak banyoya sokulur.

Nâzım derdi ki, "Orada, hastabakıcıların bilgisizliklerinin kurbanı olabilirdim. Enfarktüs geçirmişim, yürek hastası olarak geliyorum, iki göz iki kaş arasında beni sıcak suya soktular. Ben de dalga geçmişim, sonradan ayıldım ve sudan fırlayıp çıktım. Yoksa sert bir tepkiyle o anda ölebilirdim."*

Doktor Tavsiyesi ve Şiir

Yatağa yattıktan sonra doktorun ilk ihtarı şu:

"Sigara ve içki içmeyeceksin. Saat 10 dedi mi yatağa gireceksin, kendini yormayacaksın. Merdiven çıkmayacaksın."

"Peki, ya öfke, ya fazla sevinç, ya heyecan ne olacak?"

Nâzım biraz kendine geldikten sonra bunu şiire döker:

(...)
Peki Lidi Vanna, kafayı çekmiyeyim.
ne şarap, ne votka, ne rakı,
hattâ yılbaşı gecesi,
bayramlarda hattâ,
hattâ Kosti'nin doğum günü.
Zaten evet,
en kolayı bu,
kırk yıl içmesem aklıma gelmez meret.

Peki saat on dedi mi,
yatırayım yatağa hasta kalbimi
çocuklarla, kuşlarla beraber.
(...)

Peki, en azından altı ay daha
yârın dudağından uzak durayım.
Zaten ayrılık var arada.

(*) İşte, Nâzım'ın suya girmek istememesinin nedeni buydu.

Anlıyorum Lidi Vanna, yoldaşım
yüksek emirlerinize riayet gerek,
yoksa üçüncü bir enfarkt,
ve el bombası gibi patlayıp dağılabilir yürek.
Anlıyorum.
Fakat,
"Sevinç,
öfke,
keder,
tütünden de, diyorsunuz,
uykusuzluktan da beter."
İyi ama doktorcuğum, meselâ,
nasıl sevinmem dolu dizgin,
gördükçe ben komünist,
burada komünizmin elle tutulur hale geldiğini,
yahut bu nisan ayında
Fransa seçimlerinde
en çok bizimkilerin oy aldığını?
Benim akıllı doktorum, insaf edin,
nasıl öfkelenmem düşündükçe memleketimi?
Çırpınıyor ayakları altında bir avuç hergelenin.
Sonra, meselâ
belki görmeyeceğim bir daha
anasıyla Memed'imi.
Kederlenmemek elde mi, güzel gözlü doktorum,
elde mi?
Sözün kısası Lidi Vanna,
şefkatli emeğinizi boşa çıkaracağım diye
kızmayın bana.

Ben vekarlı, sakin,
vurdumduymaz bir kaya gibi
deniz kıyısında yaşamıya
söz veremiyeceğim.

Bırakın, doktor,
yürek bu,
bakın nasıl çarpıyor.
Çatlayacaksa öfkeden
kederden,
sevinçten,
varsın çatlasın...

Doktor Galina, Nâzım'a Âşıktır

Ne var ki hastanede Nâzım Hikmet'le en çok ilgilenen doktor Galina'dır. Bu kadın ufak tefek yapılı, çıtır pıtır, yuvarlak yüzlü, pembe yanaklı, güzelce ve sevimli bir doktordur. Gel zaman git zaman Nâzım'a vurulmuştur. Hastanede bütün dikkat ve şefkatini hatta sevgisini Nâzım'a vermektedir. Nâzım iyi yemiyorsa, vaktinde uyumuyorsa, azıcık öksürüyorsa, bundan, Nâzım'dan daha çok rahatsız olan doktor Galina'dır. Galina, Nâzım'ın üzerine çocuğuna bakan bir anne, sevgilisine bakan bir âşık gibi titremektedir. Onun yardımına koşmak, onun ihtiyaçlarını karşılamak, ona ilgi ve sevgi göstermek Galina için büyük bir zevktir.

Bir süre sonra Nâzım iyileşmeye yüz tutar. Yüreğindeki çatlak yavaş yavaş kapanır, hastaneden çıkma günleri yaklaştıkça doktor Galina'yı, bir telaş alır. Nâzım giderse onu tamamen yitirme tehlikesi vardır. Hastaneden çıktıktan sonra Nâzım'ın kendisini bir daha hatırlaması akla bile gelemez. Çünkü Nâzım Hikmet, doktorun sevgisine karşılık göstermemektedir, kayıtsızdır.

Nihayet, çıkma günlerine yakın bir gün, doktor Galina açılır. Nâzım'ın yanında devamlı olarak bir doktorun bulunması gerektiğini anlatır. Nâzım, her an yeni bir enfarktüs geçirebilir. Böyle bir anda yanında bir doktor bulunup gereken yardımı yapamazsa Nâzım ölebilir. Bunu önlemek için doktor Galina, Nâzım'ın yanında, onun özel doktoru gibi yaşamaya hazır olduğunu bildirir. Bu teklif Nâzım'ın da işine gelir, yetkililer de bu anlaşmayı doğru bulurlar. Üç aylık tedaviden sonra Nâzım Hikmet doktor Galina ile birlikte eve döner.

Zaten Nâzım, artık gerçekten hastadır. Ölümle karşılaşmak onu ürkütmüştür. Hayatı değişmiştir. O uçarı, o coşkun Nâzım'ın yerini, durgun ve hareketsiz bir Nâzım almıştır.

Moskova'da Nâzım'la İlk Buluşmamız

1953'te idi. Bir gün Moskova Barış Komitesi'nden bir telgraf aldım. Beni Sovyetler Birliği'ne çağırıyorlardı. Arkasından Nâzım Hikmet'ten bir telgraf geldi: "Bu davet benimdir, mutlaka gel, iyi değilim," diyordu.

Kalktım gittim. Sovyetler'e ilk kez gidiyordum. Yanıma, genç ve sevimli bir tercüman vermişlerdi ama Türkçesi kıttı. Ertesi sabah Barış Komitesi'nin merkezini ziyarete gittik. Bana burada, Nâzım'la buluşabileceğimi müjdelediler. Nâzım yoldaydı, neredeyse gelecekti. Salonda bir masa etrafında oturduk. Ben sabırsızlanıyordum. Gözüm kapıdan ayrılmıyordu. Ev sahipleri sabırsızlığımın farkına vardılar, "Üzülmeyin, neredeyse gelir," diyorlardı.

Biraz sonra kapı açıldı, Nâzım göründü. İhtiyarlamış, zayıflamış, âdeta çökmüştü. Rengi uçuktu. Bir bastona dayanarak ve yarım aksayarak yavaş yavaş yürüyordu. Koşup onu yarıda karşıladım. Sarmaşıp kucaklaştık:

"Ah ne sevindim, ne sevindim bilemezsin," diyordu. Gene yavaş adımlarla gelip masamıza oturdu.

"Beni hastalık bitirdi Zekeriya," diye anlatmaya başladı. O vakte kadar ben onun hastalandığını ve hastaneden yeni çıktığını bilmiyordum. O vakitler mektuplaşmamız olağan değildi. Moskova'da yaşayan bir adam, dış memleketlerle mektuplaşamazdı. Mektuplaşmaya kalkarsa şüphe altına girebilir ve hayatı kendisine cehennem olabilirdi. Bunun içindir ki beni çok görmek istediği halde doğrudan doğruya davete cesaret edememiş, araya Barış Komitesi'ni koyma ihtiyacını duymuştu.

Uzun uzadıya, geçirdiği tehlikeleri anlattı. Çin'de nasılsa ölümden kurtulmuş ve kapağı Moskova'ya atabilmişti. Üç aylık tedaviden sonra doktorlar yüreğinde bir arıza kalmadığını söylemişlerdi. Ama kendisi iyimser değildi. Artık kendisinden bir

hayır beklenemeyeceğini ısrarla tekrarlıyordu. Teselli için söylenen sözlere kulak asmıyordu. O hastalığını herkesten iyi bildiğine inanmıştı. Ansiklopedileri karıştırmış, uzmanlarla konuşmuş, istatistikleri incelemiş, bu hastalığa tutulanların en çok üç yıl yaşadıkları kanısına varmıştı.

"Ben de yaşasam," diyordu, "ancak daha üç yıl yaşayabilirim. Hem de sakat, hastalıklı adam olarak."

O coşkun, o ele avuca sığmayan heyecanlı Nâzım ne hale gelmişti. Hapishaneden çıktığı zaman bile bu kadar bitkin değildi. Ev sahiplerinden izin istedik. Kolkola girip Barış Komitesi binasından çıktık ve bir otomobile atlayıp Nâzım'ın evine gittik.

Nâzım'ın evi, üç odalı bir apartman dairesiydi. O vakitler şehrin eteklerinde sayılırdı. Etrafta tek tük yeni yapılmış apartmanlar görünüyordu. Nâzım bu apartmanlardan birinde oturuyordu. Oturma odası genişçe idi. Fakat eşyası derme çatmaydı. Salonda bir masa ve birkaç iskemleden başka bir şey yoktu.

Bizi Nâzım'ın özel doktoru ve şimdi arkadaşı doktor Galina karşıladı. Bu ufacık tefecik sevimli Rus kadını, Nâzım'ı bir ana gibi sabırsızlıkla beklemişti. Evde başka kimse yoktu. Nâzım, doktoruyla evde tek başına yaşıyordu.

Oturduk, doktorun getirdiği kahvelerimizi içtik. Nâzım'ı bir ölüm korkusu kaplamıştı. Başka bir şey konuşamıyordu. Doktoru onu sıkı bir perhize koymuştu. Fazla su içmesine, bellibaşlı zararlı şeyleri yemesine izin vermiyordu. Yorulmamasına dikkat ediyordu. Her şey hesaplıydı. Ömründe disiplin nedir bilmeyen Nâzım, şimdi sımsıkı kayıtlar içinde yaşıyordu. Ölüm korkusu onu her şeye katlandırıyordu.

"Ben Şiirlerimi Halkım İçin Yazıyorum"

Bana Moskova'daki hayatını anlattı. Bellibaşlı yazarlar ve aydınlar ziyaretine geliyorlardı. Hele Asya cumhuriyetlerinden Moskova'ya gelen yazar ve şairler, onu mutlaka ziyaret ediyorlardı. Halktan ve işçilerden mektuplar alıyordu. Bu bakımdan rahattı, hatta mutluydu. İki derdi vardı: Biri şu kahrolası hasta-

lık, ikincisi şiirlerini Türk okuyucularına okutamaması. Aldı beni çalışma odasına götürdü. Burada rafta sıralanmış olan basılmış eserlerini gösterdi. Şiirleri birçok yabancı dillere çevrilmişti. Kendisinin görmediği, tanımadığı yabancılar onu okuyup seviyorlardı, fakat kendi halkı onu okuyamıyordu.

"Oysa," diyordu, "ben şiirlerimi kendi halkım için yazıyorum. Onların okumasını istiyorum. Bir şair için bunun ne demek olduğunu tahmin edebilirsin."

Nâzım Hikmet, ölünceye kadar bu iki üzüntü içinde yaşadı.

Sonra tekrar oturma odasına geçtik. Nâzım masasına oturdu:

"Sana yeni yazdığım şiirlerimden bazılarını okuyayım," dedi.

Derken kapı çalındı ve içeri uzun boylu, cavlak bir adam girdi. Ben bu adamı ilk defa görüyordum. Nâzım beni ona tanıttıktan sonra,

"Bu adam benim yakın arkadaşım ve her günkü misafirimdir," dedi. Anlamıştım, gölgesi gelmişti. Nâzım hiç bozmuyordu. Tekrar masasının başına geçti ve önündeki kâğıtları alıp bize şiirlerini okumaya başladı. İlk okuduğu şiir, *Vasiyet* başlığını taşıyordu. Nâzım artık ölümü beklemekte olduğu için vasiyetini yapma ihtiyacını duymuş ve bu şiiri yazmıştı. Okurken sesi titriyordu.

Yoldaşlar, nasip olmazsa görmek o günü,
ölürsem kurtuluştan önce yani,
alıp götürün
Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni.

Hasan beyin vurdurduğu
ırgat Osman yatsın bir yanımda
ve çavdarın dibinde toprağa çocuklayıp
kırkı çıkmadan ölen şehit Ayşe öbür yanımda.

Traktörlerle türküler geçsin altbaşından mezarlığın,
seher aydınlığında taze insan, yanık benzin kokusu,
tarlalar orta malı, kanallarda su,
ne kuraklık, ne jandarma korkusu.

Biz bu türküleri elbette işitecek değiliz,
toprağın altında yatar upuzun,
çürür kara dallar gibi ölüler,
toprağın altında sağır, kör, dilsiz.

Ama bu türküleri söylemişim ben
daha onlar düzülmeden,
duymuşum yanık benzin kokusunu
traktörlerin resmi bile çizilmeden.

Benim sessiz komşulara gelince,
şehit Ayşe'yle ırgat Osman
çektiler büyük hasreti sağlıklarında
belki de farkında bile olmadan.

Yoldaşlar, ölürsem o günden önce yani,
– öyle gibi de görünüyor –
Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni
ve de uyarına gelirse,
tepemde bir de çınar olursa
taş maş da istemez hani...

Nâzım bu şiiri okurken onun da, bizim de gözlerimiz dolmuştu. Nâzım gerçekten ölüme inanmıştı. Onu biraz teskin etmek istedim.

"Nâzım," dedim, "daha çok yaşarsın, daha çok yazarsın, üzme kendini."

"Ben öyle düşünmüyorum," dedi. "Öyle duymuyorum. Yoksa seni buralara kadar getirtmezdim."

ABD Dışişleri Bakanı Dalles'e Cevap

Sonra memleketten haberler sordu.

"Ben," dedi, "burada gazeteleri okuyamıyorum. Yalnız son gelen gazetelerin birinde Amerikalıların Türk askerine yirmi üç sent

değer biçtiklerini okudum, kızdım ve üzüldüm. Hergelelere bak! Zavallı Mehmetçik, on beş sente, yirmi üç sente canını verecek onlara. Olur mu böyle şey? O kızgınlıkla oturup şu şiiri yazdım."

Masası üstünde duran kâğıtlardan birini alarak okumaya başladı:

"23" SENTLİK ASKERE DAİR

*Mister Dalles,**
sizden saklamak olmaz,
hayat pahalı biraz bizim memlekette.
Meselâ iki yüz gram et alabilirsiniz,
koyun eti,
Ankara'da yirmi üç sente,
yahut iki kilo kuru soğan,
yahut bir kilodan biraz fazla mercimek,
elli santim kefen bezi yahut,
yahut da bir aylığına
yirmi yaşlarında bir tane insan,
erkek,

ağzı burnu, eli ayağı yerinde,
üniforması, otomatiği üzerinde,
yani öldürmeye, öldürülmeye hazır,
belki tavşan gibi korkak,
belki toprak gibi akıllı,
belki gençlik gibi cesur,
belki su gibi kurnaz
(her kaba uymak meselesi)
belki ömründe ilk defa denizi görecek,
belki ava meraklı belki sevdalıdır.

(*) Mister Dalles, o vakit Amerika'nın Dışişleri Bakanıydı. Senatoya Türk ordusu için yapılan harcama üstüne bilgi verirken bir Türk askerinin 23 sente mal olduğunu söylemişti.

Yahut da aynı hesapla Mister Dalles
(tanesi yirmi üç sentten yani)
satarlar size bu askerin otuz beşini birden
İstanbul'da bir tek odanın aylık kirasına,
seksen beş onda altısını yahut
bir çift iskarpin parasına.
Yalnız bir mesele var Mister Dalles,
herhalde bunu sizden gizlediler:
Size tanesini yirmi üç sente sattıkları asker
mevcuttu üniformanızı giymeden önce de,
mevcuttu otomatiksiz filân,
mevcuttu sadece insan olarak,
mevcuttu,
tuhafınıza gidecek,
mevcuttu,
hem de çoktan mı çoktan,
daha sizin devletin adı bile konmadan.
Mevcuttu, işiyle gücüyle uğraşıyordu,
meselâ, Mister Dalles,
yeller eserken yerinde sizin New-York'un,
kurşun kubbeler kurdu o
gökkubbe gibi yüksek,
haşmetli, derin.
Elinde Bursa bahçeleri gibi nakışlandı ipek.
Halı dokur gibi yonttu mermeri,
ve nehirlerin bir kıyısından öbür kıyısına
ebemkuşağı gibi attı kırk gözlü köprüleri.
Dahası var Mister Dalles,
sizin dilde anlamı pek de belli değilken henüz
zulüm gibi,
hürriyet gibi,
kardeşlik gibi sözlerin,
dövüştü zulme karşı o,
ve istiklâl ve hürriyet uğruna
ve milletleri kardeş sofrasına dâvet ederek,

ve yârin yanağından gayri her yerde,
her şeyde,
hep beraber
diyebilmek için
yürüdü peşince Bedrettin'in.
O, tornacı Hasan, köylü Memet, öğretmen Ali'dir,
kaya gibi yumruğunun son ustalığı:
922 yılı 9 Eylülüdür.
Dedim ya Mister Dalles,
herhalde bütün bunları sizden gizlediler.
Ucuzdur vardır illeti.
Hani şaşmayın,
yarın çok pahalıya mal olursa sizlere
bu yirmi üç sentlik asker,
yani benim fakir, cesur, çalışkan milletim,
her millet gibi büyük Türk milleti.

O okudukça ben utandım. Bunu yazan, Türk milletinin ve Türk askerinin büyüklüğünü böyle öven bu şair, memleketinden uzaklaşmak zorunda kalan ve sonra da vatandaşlıktan çıkarılan bir adamdı. Onu vatandan uzaklaştıranların kaçı Türk milleti üstüne böyle derinden sevgi ve saygı besliyor ve kaçı onu böyle dünyaya tanıtabiliyordu.

Yüz yüze bakıştık, buna sebep olanlara karşılıklı küfrettik. Başka bir şey yapamazdık.

Vatandan uzakta yaşayanlar, daima özlemin sızısını duymuşlardır. Fakat bir daha memleketine dönemeyeceğini bilen ve onu bu kadar candan seven bir adamın duyduğu vatan özlemi, bizim aklımızın almayacağı kadar büyüktür.

Nâzım memleketinden uzakta kaldığı sürece hep bu sızıyı duydu, hep bu acıyla yaşadı. Her zaman vatanı ve milletinin yararlarına tercüman olmaya çalıştı. Bu şiirini Türk okuyucularına ne kadar duyurmak isterdi. Ama böyle bir olanaktan yoksundu.

O akşam yemeğe davetliydim. Akşam da operaya gidecektim. İstemeyerek ayrıldık.

6

Ertesi gün Nâzım beni ziyarete geldi. Gölgesi yanındaydı. Yorgun ve bitkin bir halde koltuğa gömüldü. Sağ eli hep yüreğinin üzerindeydi.

"Bilemezsin nasıl yanıyor burası," diyordu.

Şehirde neler görüp neler yaptığımı sordu. Burada iyi izlenimlerle ayrılmamı istediği belliydi. Ona gece gördüğüm operayı anlattım. Sevindi. Fakat gördüklerim içinde hoşuma gitmeyen birçok şeyler bulunduğunu ve beni inciten daha birçok şeylerle karşılaşacağımı biliyordu. Örneğin, insanların kıyafetleri harpten yeni çıkmış bir milletin perişan halini gösteriyordu. Kadın-erkek kimsenin üstünde doğru dürüst bir elbise yoktu. Oysa harp biteli on yıla yakın bir zaman olmuştu. Her yanda bir fakirlik, bir sefalet görülüyordu. Her ziyaretçiye olduğu gibi bana da o sabah şehrin güzel yerlerini göstermişlerdi. Örneğin, henüz yeni yapılmış olan Moskova Üniversitesi bunlar arasındaydı. Üniversite, kapılarını öğrencilerine yeni açmıştı. Çok güzeldi, beğenmemek mümkün değildi.

Ben izlenimlerimi ve gördüklerimi anlattıkça, Nâzım yerinde duramıyordu.

"Kardeşim," diyordu, "bu millet dünyanın en fedakâr milletidir. Çarlık devrinde çekmediği kalmamıştır. Sonra harpler hep Rus halkının sırtına yüklenmiştir. Devrim için ölmek de onun payına düşmüştür. Şimdi de devrimi rayına oturtmak için kemerlerini sıkmak zorunda kalmıştır. Açlık, yoksulluk, bin bir sıkıntı içinde sosyalizmi kurmakla meşguldür."

Benim Sovyetler Birliği'nde geniş bir gezi yapmaklığım kararlaşmıştı. Leningard'a ve şimdi Volgagrad adını alan Stalingrad'a,

Özbekistan ve Kazakistan'a gidecektim. Nâzım henüz buraları gezmemişti. Devrimden beri oralarda neler yapılmıştı bilmiyordu. Çok merak ediyordu. Moskova'da gördükleri onu doyurmamıştı. O daha büyük şeyler, daha geniş bir bolluk göreceğini umuyordu. Örneğin hiç olmazsa ekmeğin bedava dağıtılacağını sanmıştı. Oysa tiyatro fiyatlarını bile yüksek buluyordu. Ve bunu bir radyo konuşmasında söyleme saflığını gösterdiği için paylanmıştı. Yani bu kadar basit bir konu üzerinde bile serbestçe konuşmak hoşa gitmiyordu. Bütün bunlar Nâzım'ı rahatsız ediyordu. Ve kendi kendini aldatmış olmak için Rus halkının katlandığı fedakârlığı övüyordu. Ama gene de Moskova'ya, yani idealinin memleketine geleli üç yıl olduğu halde buraya ait bir şiir yazmamış, yazamamıştı. Devir Stalin dönemiydi. O dönemde yapılan zulmü ve katliamı henüz öğrenmemişti. Zaten o vaktin zulüm siyaseti pek açığa vurulamıyor, kimse olup bitenleri tam olarak bilemiyordu. Uzaktan yakından işitmiş olanlar da ağızlarını açamıyorlardı. Nâzım Hikmet, böyle bir hava içinde elbette bir şey yazamazdı.

Özbekistan ve Kazakistan

Akşam trenle Leningrad'a gitmek üzere yola çıktım. Oradan da Taşkent'e uçtum. O vakitki uçaklar küçüktü, havaalanları henüz yapılmamıştı. Taşkent'te benim üzerimde iyi iz bırakan, yeni yapılan opera binası olmuştu. Özbekler milli mimarileri üslubunda, inci gibi bir opera binası yapmışlardı. Burada ilk kez Köroğlu operasını seyrettim. Orta Asya'da çok geri kalmış bir halkın devrimden sonra eriştiği bu kültür seviyesi hoşuma gitmişti.

Oradan, Kazakistan'ın başşehri Almaata'ya uçtum. Orada da beni ilk gece operaya götürdüler. 1917 devriminden önce bir aşiret halinde yaşayan bu göçebe halkın modern bir şehir kurması, bir operaya sahip olması, aktörlerinin ustalığı beni şaşırtmıştı.

Moskova'ya dönüşte gördüklerimi anlattıkça, Nâzım Hikmet sevinç içinde hop oturup hop kalkıyordu.

"Ne talihli insansın," diyordu, "bunları ben bile daha görmedim."

Ama ben madalyonun bir yüzünü görmüştüm. Bu parlak görünüşün arkasında halkın kan ağladığını bilmiyordum, bilemezdim. Oysa 1937'de Özbekistan'da yarım milyon insan Sibirya'ya sürülmüş, öldürülmüş veya hapislere atılmıştı. Özbekler bu acılarını göstermemeye çalışıyorlardı. Bana pamuk tarlalarını, tekstil fabrikalarını göstermişlerdi. Ama Özbek halkının nasıl sömürüldüğünü söylememişlerdi. Bunları Nâzım da bilmiyordu.

Resmi ziyaretler hep böyle aldatıcıdır. İnsan bir şeyler gördüm sanır ama perde arkasına gizlenen acı gerçeği göremez. Yanlış yargılara varır, hem kendini aldatır, hem başkalarını.

Moskova'ya döner dönmez Nâzım Hikmet'e telefon ettim. O gün öğleden sonra evinde buluşmaya karar verdik.

Evine gittiğim zaman Nâzım Hikmet'i perişan bir halde buldum. Günlerden beri hep ölüm korkusu içinde yaşamıştı. Maneviyatı bozuktu. Oğluna bir veda mektubu bile yazmıştı. Benim gezi izlenimlerimi bile dinlemeye lüzum görmeden bu arada yazdığı şiirleri okumak istedi. Yanından hiç ayrılmayan gölgesi de beraberdi.

Memet'e Şiir

Nâzım Hikmet, karısı Münevver Hanım'la oğlu Memet'i fotoğraflardan izliyordu. Masanın camı altında Münevver'in ve Memet'in boy boy resimleri vardı. Duvarlara da onlara ait çeşitli anılar asılmıştı. Nâzım, bu bekâr evinde onlarla beraber yaşıyordu. Münevver'le Memet bir an gözünün önünden gitmiyor, dilinden düşmüyordu. Hele hastalandıktan sonra bu özlem bir kat daha artmıştı.

Masa etrafında oturduk. Üçümüzden başka kimse yoktu ortada. Nâzım, ağlayan, titrek bir sesle okumaya başladı:

BENİM OĞLUM FOTOĞRAFLARDA BÜYÜYOR

İçimde acısı var koparılmış bir dalın,
gitmez gözümden hayali Haliç'e inen yolun,

iki gözlü bir bıçaktır yüreğime saplanmış
evlât hasretiyle hasreti İstanbul'un.

Ayrılık dayanılır gibi değil mi?
Bize pek mi müthiş geliyor kendi kaderimiz?
Elâleme haset mi ediyoruz?
Elâlemin babası İstanbul'da hapiste,
elâlemin oğlunu asmak istiyorlar
yol ortasında
güpegündüz.

Bense burda rüzgâr gibi
bir halk türküsü gibi hürüm,
sen oradasın yavrum,
ama asılamayacak kadar küçüksün henüz.
Elâlemin oğlu katil olmasın,
elâlemin babası ölmesin,
eve ekmekle uçurtma getirsin diye
orda onlar aldı göze ipi.

İnsanlar,
iyi insanlar,
seslenin dünyanın dört köşesinden
dur, deyin,
cellât geçirmesin ipi.

Nâzım Hikmet bu kâğıdı bıraktı, başka bir kâğıt aldı. Gözlüklerini düzeltti, şöyle bir yüzlerimize baktı:

"Şimdi," dedi, "size oğluma yazdığım son mektubu okuyacağım."

Bu, hayattan umudunu kesmiş bir adamın oğluna son sözüydü. Okumaya başladı. Biz üzüntülü bir sessizlik içinde dinliyorduk:

Bir yandan cellâtlar girdi araya,
bir yandan oyun etti bana
bu mendebur yürek,
nâsip olmayacak Memed'im, yavrum,
seni bir daha görmek.

Sesi titremeye başlamıştı. Bizim de gözlerimiz yaşarmıştı. Dayanılmaz bir sahneydi. O devam ediyordu:

Biliyorum,
buğday başağı gibi delikanlı olacaksın,
–ben de öyleydim gençliğimde,
kumral, ince, uzun–
gözlerin ananınkiler gibi kocaman
bazan bir parça tuhaf mahzun;
alnın alabildiğine aydınlık:
herhalde sesin de olacak
–berbat benimkisi–
türküler döktüreceksin, yanık mı yanık...
Konuşmasını da bileceksin
–ben de becerirdim o işi
sinirlenmediğim zamanlar–
bal damlayacak dilinden.
Vay Memet, kızların çekeceği var
senin elinden...
Müşküldür,
babasız büyütmek erkek evladı.
Anamı üzme oğlum,
ben güldürmedim yüzünü,
sen güldür.
Anan,
ipek gibi kuvvetli, ipek gibi yumuşak;
anan,

nineliğinde bile güzel olacak
onu ilk gördüğüm günkü gibi,
Boğaziçi'nde,
on yedisinde,
ayışığı, günışığı, can eriği,
dünya güzeli.

Anan,
ayrıldık bir sabah,
buluşmak üzre,
buluşamadık.
Anan,
anaların en iyisi, en akıllısı,
yüz yıl yaşar inşallah...

Ölmekten, oğlum korkmuyorum,
ama ne de olsa
iş arasında bazan,
irkilip ansızın,
yahut yalnızlığında uyku öncesinin
günleri saymak biraz zor.
Dünyaya doymak olmuyor Memet
doymak olmuyor...
Dünyada kiracı gibi değil,
yazlığına gelmiş gibi de değil,
yaşa dünyada babanın eviymiş gibi...
Tohuma, toprağa, denize inan,
insana hepsinden önce.
Bulutu, makinayı, kitabı sev,
insanı hepsinden önce.
Kuruyan dalın,
sönen yıldızın,
sakat hayvanın
duy kederini,
ama hepsinden önce de insanın.

Sevindirsin seni cümlesi nimetlerin
sevindirsin seni karanlık ve aydınlık,
sevindirsin seni dört mevsim,
ama hepsinden önce insan sevindirsin seni.

Memet,
memleketler içinde bir şirin memlekettir
Türkiye,
bizim memleket.
İnsanı da,
su katılmamışı,
çalışkandır, ağırbaşlı, yiğittir,
ama dehşetli fakir.
Çekmiş, çekiyor millet.
Lâkin güzel gelecek sonu.
Sen bizim orda halkınla beraber
komünizmi kuracaksın,
gözle görecek, elle tutacaksın onu.

Memet,
ben dilimden, türkülerimden,
tuzumdan, ekmeğimden uzakta,
anana hasret, sana hasret,
yoldaşlarıma, halkıma hasret öleceğim,
ama sürgünde değil,
gurbet ellerde değil,
öleceğim rüyalarımın memleketinde,
beyaz şehrinde en güzel günlerimin.

Memet,
yavrum,
seni Türkiye Komünist Partisi'ne
emanet ediyorum.
Gidiyorum
içim rahat.

Nâzım'da İnsan Sevgisi

Ortalığa derin bir sessizlik çökmüştü. Ağır bir matem havası içindeydik. Bu havayı değiştirmek için başka konuya geçmek istedim.

"Nâzım," dedim, "bu şiirinde yeni bir aşama seziyorum."

"Nedir o?"

"İnsan sevgisi. Sen önceleri insanları ikiye bölerdin, komünist olmayanlara düşman der ve onlara insan gözüyle bakmazdın. Şimdi oğluna mutlak insan sevgisi telkin ediyorsun. Bu bence sende olgunluğun işareti. Eskiden de şiirlerinde insan sevgisi yok değildi. Sen her vakit güzeli, doğruyu ve insanı sevdin ama hiçbir zaman bu sevgiyi bu kadar açık ifade etmiş değildin."

Güldü.

"Haklısın," dedi. "Yaşla, görgüyle insan olgunlaşıyor. İnsanları sevmesini öğreniyor. Ve hangi sınıfa bağlı olursa olsun, bütün insanlara aynı gözle bakmaya başlıyor. İnsanları bölen, sınıf inancıdır. Ama insan insandır, insanı sevmek gerektir."

Nâzım'ın sanatında ve görüşündeki bu gelişmeyi, hapishanede yazdığı şiirlerinde de görürüz. O vakte kadar Nâzım yalnız devrim şairi, kavga adamıydı. Hapishanede yazdığı *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda Nâzım'ın insanlaştığını, insanı sevmeye başladığını görürüz. Zamanla bu görüş daha da genişlemiş ve Nâzım sekterlikten kurtularak olgunlaşmıştır.

7

Benim Moskova'daki misafirliğim Nâzım'ın ısrarı üzerine, 15 gün daha uzatılmıştı. Nâzım'ın, Moskova'da ilk kez bir piyesi sahneye konacaktı. Bunu mutlaka görmeliydim. Bir yandan da yılbaşı geliyordu. Yeni seneyi birlikte kutlamamızı istiyordu.

Nâzım gündüzleri piyesinin provalarına gidiyordu. Ancak akşamları buluşabiliyorduk. Nihayet tiyatro gecesi geldi. Nâzım, ben ve doktor Galina, Nâzım'ın yeni aldığı siyah, muhteşem otomobile bindik. Nâzım önde şoförün yanına oturdu, biz doktorla arkaya yerleştik. Yolda Nâzım hiç konuşmuyordu. Sinirliydi, heyecanlıydı. Eserinin başarı kazanıp kazanmayacağını bilmiyordu. Moskova sahnelerinde ilk kez bir piyesi oynanacaktı, seyirci bu oyunu nasıl karşılayacaktı, merak içindeydi.

Tiyatroda sahnenin karşısına düşen büyük locayı bize ayırmışlardı. Salon süratle doluyordu. Nâzım gene konuşmuyor, yukarıdan, gelenleri seyrediyor, bir tanıdık arıyordu. Az zamanda bütün yerler ve bütün localar hıncahınç doluvermişti. Oyun *Bir Aşk Masalı, Ferhat ile Şirin* masalından alınan ve piyes haline getirilen eski bir efsaneydi. Ferhat'ın, sevgilisinin sevgisini kazanmak için bir dağı delmeyi göze alması, Nâzım'a bir idealistin, ideali uğruna yaptığı fedakârlık ve kahramanlığı belirtiyordu. Ferhat dağı delerek, susuzluktan kırılan şehir halkına su getirmişti. Piyes bu tez üzerinde işlenmişti.

Sahneye konuş pek o kadar başarılı sayılmazdı. Dekorlar, kıyafetler, kadınların makyajları stilize edilmişti. Oyuna ve sahneye bir masal süsü verilmek istenmişti. Fakat rejisör piyesin ruhuna girememiş, sahnede bir masal havası yaratamamıştı. Hele kıyafetler, gülünç denilecek kadar tuhaftı. Ben aynı piyesi Taşkent'te

seyretmiştim. Orada, oyuncular ve sahneye konuş daha da zayıftı ama ne de olsa şarklı oldukları için eserin ruhuna girebilmiş ve masal havasını yaratabilmişlerdi.

Nâzım hiç konuşmuyor, sinirli sinirli oyunu seyrediyor, bir taraftan da seyircilerdeki tepkiyi izliyordu. Birinci perde kapanınca, seyircilerin sürekli alkışı Nâzım'ı biraz sevindirdi ama, hâlâ dalgın ve endişeliydi. Piyesin beğenilip beğenilmediğini anlamak için sonunu beklemek gerekiyordu.

Birinci perde aralığında arkada bir odaya çekilmiştik. Nâzım konuşmamakta ısrar ediyordu. Meraklı gözlerle etrafı süzüyor, tanıdıklardan, dostlardan birinin gelip kendisini tebrik etmesini bekliyordu. İşte tam bu sırada Fadayef girdi içeri. Fadayef, o günlerde çok tanınmış büyük Rus ediplerinden biriydi. *Partizan* adında yeni bir eseri çıkmış, bu eserle günün adamı olmuştu. Aynı zamanda Moskova Yazarlar Birliği'nin de başkanıydı.

Fadayef Nâzım'ı Kutladı

Nâzım'ı görür görmez yüzünde bir tebessüm belirdi. Ve Nâzım'a doğru yürüyerek elini uzattı.

"Tebrik ederim Nâzım," dedi, "olağanüstü bir eser. Güzel de işlemişsin. Candan tebrik ederim seni."

Nâzım'a dünyalar verilmişti. En yetkili bir sanatçı eserini beğenmişti. Rahatlamıştı, artık mesele yoktu.

İkinci perde başlamadan biraz evvel yerlerimize yerleştik. İkinci ve üçüncü perdeyi sevinerek seyrettik. Seyircilerin ilgisi artıyordu. Nâzım'ın da heyecanı. Oyun bittiği zaman ortalığı bir alkış tufanı kapladı. Seyirciler eserin sahibini istiyorlardı. Birlikte aşağı indik, kulise giden kapıdan Nâzım'ı içeri aldılar, ben dışarıda bekledim. Alkış devam ediyordu. Gözler sahnede Nâzım'ı bekliyordu. Nâzım sahneye çıkar çıkmaz, bütün seyirciler ayağa kalktılar, "Yaşa!", "Bravo!" sesleri arasında Nâzım'ı alkışlamaya devam ettiler. Bütün artistler de sahneye çıkmışlardı, Nâzım'ı kucaklayıp duruyorlardı.

Beş-on dakika süren bu gösteriden sonra nihayet perde kapandı, seyirciler salonu terk etmeye başladılar. Biraz sonra da Nâzım benim beklediğim kapıda göründü. Sevincine son yoktu. Biz konuşarak ilerlerken arkamızdan iki kadın sesi yükseldi. Türkçe:

"Yaşa Nâzım Hikmet!" diye bağırıyorlardı.

Başımızı çevirdik, duvar kenarındaki iskemlelere oturmuş iki genç kız hâlâ sevinçle Nâzım'ı alkışlıyorlardı. Yanlarına yaklaştık, Nâzım sordu:

"Siz kimsiniz küçük hanımlar?"

Sevinçten çırpınarak ikisi birden cevap verdiler:

"Biz Türk'üz, burada Moskova Büyükelçiliği'nde çalışıyoruz. Bu akşam piyesinizin oynanacağını öğrendik, merakla geldik. Piyesinizi çok beğendik, göğsümüz kabardı. Başarınız bizi de sevindirdi. Sevincimizi göstermek için sizi burada bekliyorduk."

Şaşırdık kaldık. O gece Nâzım'a verilen en değerli mükâfat buydu. Fadayef'in tebriki, seyircilerin alkışı yapmacık olabilirdi, ama bu çocuklar samimiydiler. Hem de memleketinin çocukları. Nâzım'ı can evinden vurmuşlardı.

Bu piyesi, sonraları genç Azeri kompozitör Arif Melikof bale haline koydu. Nâzım bu baleyi ilk kez Leningrad'da seyrettiği zaman bayılmıştı. Bu bale, Sovyetler'de hayli başarı kazandı, her yıl sık sık tekrarlanır.

Bu başarıdan cesaretlenen Nâzım Hikmet, o güne kadar yazmış olduğu piyesleri Rusça'ya çevirtip piyasaya sürmeye başladı. Bunlar arasında en çok beğenilen *Enayi* piyesidir. Bir taraftan da yenilerini yazmaya koyuldu. Sovyet sahnesi yeni ve orijinal piyese susamıştı. Rejisörler de seyirciler de o vakte kadar parti görüşüne uyularak yazılan piyeslerden bıkmıştı. Sosyalist realizmi uygulamak kaygısıyla yazılan romanlar gibi piyesler de artık bıkkınlık vermişti. Herkes yeni, orijinal bir şey arıyordu. Nâzım'ın eserleri kolhozdan, işçiden, parti temsilcisinden söz etmiyordu. Bu nedenle seyircilere orijinal göründü. Nâzım, konularını her

zaman ve her yerde oynanabilecek, hiçbir zaman ilgiyi kaybetmeyecek olaylardan seçiyordu. Öyle günler oldu ki, Moskova'da beş tiyatroda birden Nâzım'ın piyesleri oynandı. Nâzım, birdenbire, Sovyetler Birliği'nde büyük bir darmaturg oluvermişti. Sovyet yazarları yeni bir şey yazamadıkları için, piyasa Nâzım'a kalmıştı.

Nâzım Birdenbire Zengin Oldu

Bu başarı Nâzım'ın gelirini artırdı. Hayatını değiştirdi. Nâzım birdenbire zengin oluvermişti. O sırada ona, Moskova dolaylarında Peridelkino denilen yazarlar köyünde güzel bir köşk vermişlerdi. Burası çam ormanlarıyla süslü, güzel bir sayfiye yeriydi. Burada, ormanın içine serpilmiş güzel köşklerde Sovyet yazarları yaşıyordu. Aynı zamanda Moskova Yazarlar Birliği'nin de bu köyde güzel bir dinlenme evi vardı. Özel köşkleri olmayan ve Moskova'daki evlerinde çalışma şartları uygun bulunmayan yazarlar, buraya gelip eserlerini burada yazarlardı. Sovyetler'in ünlü romancısı Seminof, burada Nâzım'ın komşusuydu. İyi bir ortama düşmüştü Nâzım. Köşkü, Erenköy köşklerini hatırlatan, iki katlı ahşap bir binaydı. Özel otomobili de vardı. Şehre az iniyordu. Buraya yerleştikten sonra, kendisini piyes yazmaya verdi. İstanbul'da proleter olmaya özenen Nâzım, burada Moskova'nın en şık, en Avrupalı, en iyi yaşayan adamı oluvermişti. Bir Sovyet yazarının dediği gibi, burjuva memleketinde proleter olan Nâzım, proleter memleketinde burjuva olmuştu.

Nâzım, Paraya Hiç Önem Vermezdi

Bununla beraber, şunu da belirteyim ki, Nâzım hayatında hiçbir zaman paraya önem vermemiştir. Onun için para, yalnız bağımsızlığını sağlamak ve kimsenin yardımına muhtaç olmamak için bir araçtı. Başka yazarlar gibi parti yardımıyla yaşamak istemezdi. Ve hiçbir zaman da yaşamadı. Eline geçen parayı evde masanın üstüne kor, hizmetçi de dahil, evde herkes ne kadar is-

terse oradan alıp harcayabilirdi. Nâzım hesabını bilmezdi. Cebinde para taşımazdı.

Ben Moskova'da onu ilk ziyarete gittiğim zaman cebimde hiç Rus parası yoktu. Yemem içmem sağlanmıştı, ama cep harçlığım yoktu. Bir sigara bile alamıyor, bir bardak su içemiyordum. Nâzım'dan birkaç kuruş harçlık istemiştim. Nâzım,

"Vallaha yok Zekeriya," diye özür dilemişti. Sonra bu cevabın tuhaf kaçtığını anlayarak, izah etmişti.

"İki gün önce metroda cebimden para çantasını çaldırdım. İçinde yedi bin ruble vardı. Şimdi parasızım."

Bu defa ben şaşırdım.

"Burada böyle hırsızlık, yankesicilik olur mu?" dedim.

"Elbette olur," dedi, "Sen burasını melaikelerin yaşadığı cennet mi sanıyorsun? Burada da insanlar yaşar. İnsanların yaşadığı yerde kötülükler de olacak elbet."

Sonradan öğrendim ki, Nâzım o yedi bin rubleyi çaldırmamış, o parayla doktoru Galina'ya bir ev satın almıştı. Bu yüzden parasız kalmıştı.

Yılbaşı Gecesi

Nihayet yılbaşı gecesi geldi. O akşam Nâzım'ın evine gittiğim zaman, kapıdan girer girmez, karşılıklı iki odadan çıkan iki kadınla karşılaştım. İkisi birden sanki talimat almış gibi üzerime atıldılar ve beni sarıp öpmeye başladılar.

Nâzım karşıdan gülüyordu.

"Ha göreyim seni Zekeriya, göster Türk erkeği olduğunu."

Kadınlardan biri doktor Galina, ötekisi bir Bulgar kadınıydı. İkisi de bayram gecesi için bayramlıklarını giyinmişler, takıp takıştırmışlardı. İkisi de gençti, ikisi de güzeldi ve ikisi de ciddi, candan kadınlardı.

Onların dışında misafir olarak Nâzım'ın ayrılmaz gölgesi, Kazakistan'da spor işlerine bakan Nâzım'ın eski bir Türk arkadaşı, şoförü ve komşusu genç bir çift vardı.

Sofrada Nâzım'a Acıdım

Sofraya oturunca şöyle bir baktım, Nâzım'a acıdım. Yılbaşı bayramını geçirmek için kendisine arkadaşlık edecek başka kimse bulamamıştı. Bunların hiçbiri onun eşi olamazdı. Biz dört Türk hep Türkçe konuştuk, ötekiler ağızlarını bile açamadılar. Hiçbiri Türkçe anlamıyordu. Zaten ortak bir konu da yoktu. Hepimiz ayrı ayrı tellerden çalıyorduk. Sofradakiler arasında hiçbir bağ, hiçbir ilişki yoktu. Hele misafir komşu çift, bilmedikleri, tanımadıkları yabancı bir sofraya düşmüşlerdi.

O gece karlı bir geceydi. Müzik yoktu. İçimizde dans edecek kimse de bulunmuyordu. Müziksiz, danssız, neşesiz ve kuru bir yılbaşı gecesi. Ama sofrada iki kişi daha vardı. Konuşmanın en canlı kısmını onlar teşkil ediyordu:

Ya Münevver'le Memet?

Münevver'le Memet; bütün gece onları konuştuk. İstanbul'da onlar bu kadarcık olsun eğlenebilmişler miydi? Evleri göz hapsindeydi. Bir yere gidemezlerdi, kimse de onların evine bayram yapmaya gitmezdi. Ama onlar bizimle beraberdiler. Hep onların şerefine, onların sağlığına içtik. Bu da bir teselliydi.

Nâzım Hikmet o yılbaşı gecesi için şu şiiri yazmıştı:

YILBAŞI

Yağdı, bütün gece yağdı kar
yıldızlarla aydınlanarak.
Bir şehir, bir sokak, bir ev var,
ahşap bir ev, uzak mı uzak.

Yatıyor minderde bir çocuk,
benim oğlan, sarışın, tombul.
Misafir yoktu, kimseler yok.
Pencerede fakir İstanbul.

Öttü acı acı düdükler.
Hapislik gibidir yalnızlık.
Kapadı kitabı Münevver,
ağlayıverdi yumuşacık.

Bir şehir, bir sokak, bir ev var,
ahşap bir ev, uzak mı uzak.
Yağdı, bütün gece yağdı kar
yıldızlarla aydınlanarak.

O geceyi Nâzım'ın evinde geçirdim. Salonun bir köşesinde bana bir yatak yaptılar, orada bükülüp uyuyuverdim.

Ertesi gün öğleye doğru canlandı ev. Nâzım biraz daha umutlu, biraz daha neşeli, biraz daha canlıydı. Tekrar hayata dönüyordu. Çalışacaktı, çünkü Nâzım çalışkan adamdı. Bir dakikasını boş geçirmezdi. Yeni şiirler, yeni piyesler yazacak, yazdıkça hastalığını unutup canlanacaktı. Hatta çok geçmeden öteki hastalara da umut ve cesaret verecekti. Aşağıdaki şiir onun o günkü ruh haletinin bir ifadesidir.

MESAJ

Hastalar,
kardeşlerim,
iyileşeceksiniz.
Ağrılar, sızılar dinecek.
Yumuşak, ılık
bir yaz akşamı gibi inecek
ağır, yeşil dalların arasından rahatlık.

Hastalar, kardeşlerim,
biraz daha sabır, biraz daha inat.
Kapının arkasında bekleyen ölüm değil,
hayat.
Kapının arkasında dünya,
dünya cıvıl cıvıl.

Kalkacaksınız yatağınızdan,
gideceksiniz.
Tuzun, ekmeğin, güneşin tadını
yeni baştan keşfedeceksiniz.
Sararmak limon gibi, mum gibi erimek,
devrilmek kof bir çınar ağacı gibi ansızdan.
Kardeşlerim, hastalar,
biz ne limonuz, ne mum, ne çınar,
biz insanız, çok şükür,
çok şükür, biliriz, umudumuzu ilâcımıza katmasını.
"Yaşamak gerek!"
diyerek
ayak direyip
dayatmasını.

Hastalar,
kardeşlerim,
iyileşeceğiz.
Ağrılar, sızılar dinecek.
Yumuşak
ılık
bir yaz akşamı gibi inecek
ağır, yeşil dallar arasından rahatlık.

İşte Moskova'dan bu tatlı tesellilerle ayrıldım, tekrar buluşmak üzere.

8

Aradan birkaç ay geçti kendisinden doğrudan doğruya haber alamıyordum. Çünkü mektup yazamıyordu. Gelen gidenden aldığım haberlerle yetiniyordum.

Bir gün telefon çaldı,

"Sizi Budapeşte'den istiyorlar," dediler.

Telefona koştum, karşımda Nâzım'ı bulunca şaşırdım. Budapeşte'de Dünya Barış Konseyi'nin kongresi vardı. Nâzım bu kongreye katılmak üzere Budapeşte'ye gelmişti. Mümkünse Peşte'ye gitmemi istiyordu. Hatta gereken vizeyi de göndertmişti.

"Viyana'daki Macar Konsoloshanesine uğra, vizen orada hazırdır," dedi.

Ertesi gün vizemi aldım ve akşam Peşte'ye giden trene bindim. Viyana'da harbin yıkıntıları henüz tamamıyla kalkmamıştı. Yeni istasyon henüz yapılmaktaydı. Budapeşte'ye kalkan tren, istasyonun karanlık bir köşesine atılmıştı. Treni güç halle buldum. Vagonlar eski, kirli ve karanlık, yolcuların çoğu da öyle. Roma'dan Viyana'ya gelmeye benzemiyordu bu yolculuk. Tren, bana, Amerika dönüşü 1923'te İstanbul'dan Ankara'ya gidişi hatırlattı. O vakit Türkiye Milli Kurtuluş Harbi'ni henüz bitirmişti. Trenler perişan bir haldeydi.

Ertesi sabah erkenden Macar sınırını geçtik. Asıl sefalet o vakit başladı. Her tarafta dağınıklık, perişanlık ve yoksulluk görünüyordu. Kompartımanda, yol arkadaşım bir İtalyan genci vardı, komünistti. İlk defa bir sosyalist memlekete giriyordu. Pencereden ayrılamıyor, merakla etrafı seyrediyordu. Bir süre sonra dayanamadı.

"Bu ne sefalet!" diye bağırdı.

Harbin izleri henüz kaldırılamamıştı. Hele Budapeşte istasyonuna geldiğimizde şaşırdık. İstasyon hâlâ bombardımandan yeni çıkmış haliyle görünüyordu. Şehir hepsinden beterdi. Bütün dükkân ve mağazaların yırtık kepenkleri inikti. Kurşun yaralarıyla çiçek dökmüşe benzeyen binalardan sefalet ve fukaralık akıyordu. Sokaklarda in cin top oynuyordu. Budapeşte bana, İkinci Cihan Harbi arifesinde, 1939'da ziyaret ettiğim Strasburg şehrini hatırlattı. Strasburg, Alman sınırı üzerindeydi ve boşaltılmıştı. Burada da sanki kimse yaşamıyordu. Cansız, hareketsiz, insansız, ölü bir şehir, bir şehir iskeleti.

Otele yerleşir yerleşmez ilk işim Nâzım'ı aramak oldu. Onu kongrenin toplandığı binada buldum. Kongre mongre ama Nâzım'ın pasaportu yani gölgesi gene yanındaydı. Sosyalist memleketlere gitmesine izin vermişlerdi, ama gene de yanına gölgesini takmaktan vazgeçmemişlerdi.

O vakitler Macaristan'ın başında Matias Rakoşi vardı. Bu adam Stalin'in uşağı idi. Zaten bütün halk demokrasilerinde parti ve hükümet başkanları Stalin tarafından seçilmiş birer vali gibiydi. Bunlar, halkın hatta partililerin oyuyla değil Stalin'in emriyle işbaşına gelirlerdi ve halklarına, memleketlerine değil, Stalin'e hizmet etmeyi ödev bilirlerdi.

Rakoşi, Nâzım'ın 'Pasaport'unu Görünce...

Matias Rakoşi, Macaristan'da Stalin'in metotlarını uyguluyordu, zalim ve müstebit bir idare kurmuştu. Halka, hele aydınlara nefes aldırmıyordu. Geceleri kimin kapısının çalınacağı, kimin yok edileceği bilinmezdi. Kimse yarınından emin değildi.

Nâzım Hikmet, Budapeşte'ye gelince Matias Rakoşi'ye bir nezaket ziyareti yapmak istemişti. Ve yanındaki pasaportuyla birlikte parti ve hükümet başkanının bulunduğu binaya gittiler. Nâzım, bu buluşmayı şöyle anlattı bana:

"Rakoşi'nin odasına girdik, daha kapıdan Rakoşi bizi görünce donakaldı. Bizi, daha doğrusu yanımdaki pasaportu görünce şaşırmıştı. Sapsarı kesilmişti. İdam hükmü tebliğ edilmiş bir yaratık

gibi donakalmıştı. Aklından neler geçtiğini bilmiyorum. Ama benim pasaportun, Sovyet gizli emniyet ajanı olduğunu biliyordu. Stalin tarafından herhalde kötü bir görevle gönderildiğine hükmetmiş olacak ki, kendini toplayıncaya kadar dakikalar geçti. Beni tanıyınca biraz gevşedi ve ayağa kalkıp ellerimizi sıktı."

"Gurbet Zor Zanaat"

Bu olay Nâzım'ı ürkütmüştü. O vaktin terörünü elle tutulur gibi görmüş ve şaşırmıştı. Her vakit bu olayı hayretle anlatırdı. Nâzım Hikmet, Budapeşte'ye gelmiş olmaktan yararlanarak burada bir Türk gecesi yapmayı teklif etmişti. Peşte'de vaktiyle Türkiye'de bulunmuş, Türkçe konuşan ve Türkleri çok seven Macarlar vardı. Bunlardan biri, o akşam bütün Türk dostu Macarları yemeğe çağırmıştı. Ev sahibi, radyodan Türkçe plaklar getirterek Nâzım'ın dileğini yerine getirdi.

O akşam, bütün gece Türk müziği dinledik, Türkçe konuştuk. Memlekette gibiydik. Gurbette bir Türk şarkısı, hele bir daha memlekete dönebileceğinden emin olmayan insanlar için ne demektir, bilemezsiniz. Gözler yaşarır, yürekten bir şeyler kopup boğaza tıkanır, heyecandan boğulur gibi olursunuz.

Nâzım hem dinliyor hem de durup durup tekrarlıyordu:

Memed,
memleketler içinde
bir şirin memlekettir Türkiye
bizim memleket.

Ve ekliyordu: "Şu gurbet ne zor zanaatmış meğer."

Ertesi akşam için de, bir şiir gecesi düzenletmişti. Bütün Macar şairlerini bir masa başında toplayarak onlarla bir şiir gecesi geçirmek istiyordu. Kendisine ayrılan evin geniş salonunda büyük bir sofra etrafında toplandık. Yirmi kişi kadar vardı. Nâzım ev sahibi rolündeydi. Sofraya oturuldu, kadehler boşaltıldı, yemekler yendi. Bir saatin içinde her şey olup bitivermişti. Nâzım şaşırdı:

"Yahu," dedi, "ben sizleri bir şiir gecesi yapalım diye çağır-

dım. Bizde sofrada içki böyle çabuk içilmez, sofra saatlerce sürer, konuşulur. Şiirler okunur, tartışmalar yapılır. Ben böyle bir gece hayal etmiştim. Oysa biz daha konuşmaya vakit bulamadan sofra bitiverdi. Ama zararı yok, şarap kadehlerinizi doldurunuz işe başlayalım."

Kadehler doldu, meclis şimdi başlıyordu. Kadehler boşalınca, Nâzım, Macar şairlerini sırayla şiir okumaya davet etti. Macar şairleri bir an tereddüt ettiler. Sonra Nâzım'a dönerek,

"Önce siz başlayın, bize yol açın," dediler.

Nâzım hiç nazlanmadan hemen kalktı ve kendine özgü okuyuşuyla *Kerem Gibi* şiirini okudu.

Macar şairleri şaşakaldılar. Bu kadar güzel bir şiir, bu kadar güzel bir okuma işitmemişlerdi. Birden ortalığı bir sessizlik kapladı. Sıra Macar şairlerine gelmişti. Ama genç şairlerde hareket görünmüyordu. Nâzım ısrar etti.

"Haydi buyrun, sizi dinleyelim."

Gene ses yok. Macar şairleri birbirlerine bakınıyor, fakat ses çıkarmıyorlardı.

Nâzım,

"Arkadaşlar," dedi. "Akdeniz milletlerinin dilleriyle şiir söylemek dünyanın en basit işi. O milletlerin dilleri zaten şiirdir. Asıl marifet sizin dilinizde şiir söylemektir. Macar dilinde şiir yazabilmek ustalık ister. Gösterin ustalığınızı."

Macar şairleri gülüştüler, yavaş sesle aralarında bir şeyler konuştular, sonunda içlerinden biri,

"Nâzım yoldaş," dedi, "içimizde sizinle boy ölçüşecek şair yok. Biz haddimizi biliyoruz. Onun için karşınızda şiirlerimizi okumaya cesaret edemiyoruz. Ama sizin çapınızda bir şairimiz vardır. İzin verirseniz onun şiirlerinden bazılarını okuyalım."

Ve sırayla kalktılar, meşhur Macar şairi Petöfi'den şiirler okudular.

Artık karşılıklı Nâzım ve Petöfi bütün geceyi doldurdular. Herkes memnundu. Genç Macar şairleri imtihandan kurtulmuşlardı.

Buna benzer bir olay daha hatırlıyorum. Gene böyle bir toplantıdaydı. Çeşitli milletlerin şairleri bir araya gelmişlerdi. Her-

kesin bir şiir okuması istendi. Gene ilk okuyan Nâzım olmuştu. Ondan sonra öteki şairler kendi şiirlerini okumaktan çekindiler. Rus şairleri Puşkin'den şiirler okudular. Bir İngiliz şairi Şekspir'in sonatlarından birini okudu. Bir İran şairi de Sadi'nin *Benî âdem yekdigerenk* şiirini okumakla sırasını atlattı.

Böyle milletlerarası şiir alanında karşısına çıkacak şair bulunmayan büyük şairimiz, yalnız kendi memleketinde şiirini okumaktan men edilmişti.

Macaristan, Nâzım üzerinde çok derin izler bırakmıştı. Macarlar sevimli insanlardı. Hele kadınları çok güzeldi. Esen terör havasına bakmayarak onlarla dostça konuşulabiliyordu. Sonra da, ne de olsa bize memleketi hatırlatıyordu. Bu nedenle Nâzım, Macaristan üstüne çok güzel şiirler yazdı. Bunların içinde en güzeli *Macar Toprağı* adını taşır.

Macaristan'a girer girmez "Merhaba Macar Toprağı," diye selamlar Macar toprağını:

Merhaba Macar toprağı,
sen bu yaz vakitleri
fırından yeni çıkmış ekmek gibisin
kabarık,
yaldızlı, esmer
ve ekmek gibi sırlarınla dolu
ekmek gibi mübareksin.
(...)

Ve bu şiir şöyle biter:

Hoşça kal.
Belki yine gelirim.
Belki ömür vefa etmez.
Ama bilirim, gün olacak, bilirim,
senden bize, bizden sana misafir gidip gelinecek,
bir bahçeden bir bahçeye geçer gibi.

Macaristan, Nâzım'a hep memleketi hatırlatır ve şiirlerinde daima iki memleketi karşılaştırır.

Anadolu ovalarındaki gibi tıpkı
havai mavi
toz pembe
açık mor,
Macar ovasında akşam oluyor.
Ağaçlar bildik ağaçlar, bizim ovadakiler,
dibinde ağaçların
akşam serinliğinde
terli, sıcak
asker kaputuna benziyor toprak.
Asker kaputuna benziyor toprak,
o renkte,
öyle uçsuz bucaksız
öylesine dayanıklı,
Anadolu ovalarındaki gibi tıpkı
Macar ovasında akşam oluyor.
Konuyor dallara yıldızlar
yaprakların arasına
kuşlarla beraber,
ağaçlar bildik ağaçlar, bizim oradakiler.
Benzerlik işte o kadar ama
akşammış, toprakmış, ağaçmış.
Bizim ovalarda çocuklar aç,
gelinler yirmi yaşında kocakarı.
Bizim ovalarda öküzlerin boyu bir karış.
Bizim ovalar Macar ovası değil.

Macar Çocukları

Budapeşte'de iken bizi şehir dolaylarında bulunan Piyoniye kampına, yani çocuk kampına, özellikle Buda'nın tepesindeki Piyoniye çocuk trenine götürdüler. Ormanlar içinde işleyen bu treni baştan aşağı çocuklar işletiyorlardı. İstasyondaki memurlar ço-

cuk, lokomotifi idare eden makinist çocuk, makasçı çocuk, biletçi çocuktu. Ama tren oyuncak değildi. Sahiciydi. Ormanlar içinde piknik yapan, Piyoniye kampına giden yolcuları taşıyordu. Çocuklar omuzlarına yüklenen sorumluluğu kavramışlardı. Büyük insanlar gibi işlerini gayet ciddiye almışlardı. Nâzım Hikmet bu Piyoniye kampını ziyaretini şöyle anlatır:

(...)
Budapeşte'de çocukları görüyorsun ilkönce,
evlerden önce hatta.
Sokaklar cıvıl cıvıl çocuk dolu ağzına kadar.
Hava da sıcak mı sıcak.
Bacaklarıyla belden yukarıları çıplak,
yaldızlı tenleri pırıldıyor güneşte.
Velhâsıl, al yanaklı, pıtrak elmalarıyla övünen
bir elma ağacı gibi Budapeşte'de.
(...)

Piyoner kamplarından birine gittim,
hemen o gün, şehrin dolayında.
Burda işçilerin,
köylülerin,
aydınların çocukları,
halkın yani,
yani sahici insanların,
yani Macaristan'ı Macaristan yapanların.
Etraf yemyeşil,
yapılar bembeyaz,
döşekler güneş kokuyor.
Sana bir şey söyleyeceğim,
böbürleniyorsun, diyeceksin,
ama hakikat:
Çocuklar çabuk ahbap oluyor benimle.
Hapishanede pencereme gelen kuşlar da öyleydi.
Ters anlama,
çocukları kuşlara falan benzettiğim yok.

Bilirsin ya, çocuklar,
hele halkın çocukları,
akıllı, cesur mahluklar,
yürekleri de gözlerinde.
Aralarına alıverdiler beni
El ele tutuştuk,
postanelerine gittik.
Telgrafçı, müvezzi, müdür, kasadar,
hepsi çocuk.
Muameleleri gayette nazik
hem de çabuk,
yani dehşetli düşmanlar bürokrasiye.
(...)

Misafir çocuklar da vardı kampta
Koreli ve Yunanlı öksüzler.
(...)

Yunanlı bir kız çocuğu sarıldı boynuma,
taze zeytin dalı gibi bir kız çocuk.
"Amca," dedi,
bizim orda,
sizin orda ne zaman böyle yerler olacak?
Ne zaman bize de misafir çağıracağız
Macar arkadaşları?
(...)

Bu defaki Budapeşte seyahatimiz bu kadarla bitti. Nâzım buradan Polonya'ya gidecekti. Birlikte gitmemizde ısrar etti. Bu fırsatı kaçırmak istemedim. Polonya'yı görmemiştim. Birlikte trene bindik, az zamanda edindiği Macar dostları Nâzım'ı geçirmeye gelmişlerdi. Nâzım artık hayatından memnundu. Hastalığını unutmuş gibiydi. Ölümden söz etmiyordu. Yalnız ikide bir sağ elini yüreğinin üstüne götürerek.

"Ah nasıl acıyor, nasıl yanıyor bilemezsin!" demekten kendini alamıyordu.

9

Yazın tren yolculuğu fena olmuyor. İnsan geçtiği yerleri daha güzel görüyor, daha çok oyalanıyor. Hele biz, sosyalist memleketlerde yolculuk yapıyorduk. Buraları ilk defa görüyorduk. İkimiz de dikkat kesilmiştik. Macaristan'da alabildiğine ova, zengin bereketli toprak. Baştan başa Tuna'yla sulanan tarlalar. Köylerin dış manzarası fena değil. İçlerini bilmiyoruz. Köylünün nasıl yaşadığı yeni rejimden ne kazanıp ne yitirdiği üstüne bir fikrimiz yok. Yalnız Budapeşte'de işittiklerimize bakılırsa köylü kolhozlara zorlanmaktan hoşlanmamış. Hele elinden hayvanları alınmaya kalkılınca kızmış, hayvanlarını kesivermiş. Bu yüzden devrimden önce dış memleketlere domuz eti satan Macaristan etsiz kalıvermiş.

Çekoslovakya'ya girince manzara değişti. Köyler daha derli toplu, daha zengin. Yaşantı seviyesinin birdenbire yükseldiği görülüyor. Bir yandan da yükselen bacalar göze çarpıyor. Fabrikalar etrafında, dağlar gibi kömür yığınları. Belli ki ileri bir sanayi memleketindeyiz. Nâzım Hikmet hep sosyalizmin köylüye ve memlekete getirdiği refahı gösteren şeyler arıyor. En ufak ilerlemeler bile gözünden kaçmıyor.

Pencereden etrafı seyrederken birdenbire,

"Bak Zekeriya," dedi, "şuna bak."

"Ne var?" dedim.

"Bak ilerde bir ağaç altında bir çocuk arabası. Demek ki burada köylü artık çocuğunu arabada gezdiriyor ve tarlasına bile onu arabayla getiriyor."

Ne sevindi, ne sevindi. Çünkü şimdiye kadar gördüğü sosyalist ülkelerin hiçbirinde böyle bir şey görmemişti. Hele Sovyetler'de daha çocuk arabası bile yoktu.

Dedelerinin Memleketi

Polonya sınırına yaklaştıkça Nâzım'ın sevinci ve heyecanı artıyordu. Kendi memleketine geliyormuş gibi seviniyordu. Dedeleri bu memleketten gelmişti. Uzaktan dahi olsa bir dereceye kadar Polonyalı sayılırdı. Bugün hâlâ Polonya'da yaşayan Brojenski ailesi Nâzım'ın akrabalarındandı.

Polonya toprağına sabah erken girdik. Birdenbire yaşantı seviyesi de Macaristan'dakine düşüverdi. Polonya'da köy, Çekoslovakya'dakilerden geriydi. Çekoslovakya'da olduğu gibi adım başında fabrika bacaları da görünmüyordu.

Öğleye doğru Varşova'ya vardık. Polonyalı yazarlardan bir grup Nâzım'ı karşılamaya gelmişlerdi. Biz trenden iner inmez birden sarmaş dolaş oldular. Hiç tanışmadıkları halde birbirlerine hasret kardeşler gibi sevişip öpüştüler. Polonyalılar Nâzım'ı kendilerinden sayıyorlardı ve onun kendi şairleri olduğunu söylüyorlardı.

Varşova Harabe Gibiydi

Varşova, İkinci Cihan Harbi'nde Almanlar tarafından baştan başa yıkılmıştı. Taş taş üstünde kalmamış gibiydi. Ayakta kalan tek tük evler de şehir kıyısında ve uzak mahallelerdeydi. Şehrin göbeğinde her şey yıkılmıştı. Ben Alman bombalarıyla yıkılan Londra'yı da görmüştüm ama aralarında karşılaştırma yapmak mümkün değildi. Hatta Berlin bile bu kadar yıkılmamıştı. Harabeden ibaret bir şehre gelmiş gibiydik.

Varşovalılar harpten sonra şehirlerini yeni baştan kurmaya başladılar. Fakat sokaklarda kalmış halka sığınacak bir dam yapmadan önce kiliseleri tamir etmişlerdi. Oysa halkın barınacağı bir dam yoktu. Okulu yoktu, hastanesi yoktu ama koyu Katolik halk, her şeyden önce dua edebileceği bir kilise istiyordu. Sosyalist Varşova hükümeti, her şeyden önce halkın bu isteğini yerine getirmek zorunda kaldı ve kiliseleri tamirle işe başladı.

Bizi, harabeler ortasında eski bir otele yerleştirdiler. Nâzım

Hikmet'e orta yaşlı, çok zeki, konuşması tatlı bir kadını tercüman olarak verdiler.

Nâzım Hikmet, ertesi sabah erkenden ortadan kayboldu. Tabii ilk işi, kendisini bir defa doktorlara göstermek idi. Budapeşte'de de bunu yapmıştı. Sovyet doktorlarının teşhiste aldanıp aldanmadıklarını kontrol etme ihtiyacını duyuyordu. Her gittiğimiz yerde kendisini oranın kalp uzmanlarına gösterirdi.

Öğleye doğru otele döndü. Muayene sonucu aynıydı, yani yara kapanmıştı, merak edecek bir şey yoktu. Yalnız aşırı hareketlerden sakınması gerekti. İçi rahatlamıştı, neşesi gelmişti.

Yemekte masaya, büyük bir tabak içinde, bizim böcek dediğimiz ıstakoz küçüğü bir deniz yaratığı koydular. Kolları sıvadık, böceklere bir saldırdık, lokantadakiler bu halimize bakıp gülüyorlardı.

Leyla Gencer'le Karşılaşması

Akşama operaya gidecektik. O sırada Varşova'ya gelmiş olan ünlü Türk opera artisti Leyla Gencer, o akşam ilk defa sahneye çıkacaktı. Bu bizim için bir fırsattı. Bir sosyalist memlekette Leyla Gencer gibi büyük bir artisti seyretmek bizim için bulunmaz bir mutluluktu.

O akşam opera, hıncahınç doluydu. Perde açılıp da Leyla Gencer sahneye çıkınca, bütün öteki artistler siliniverdi. Türk artisti bir anda sahneye hâkim olmuştu. Öyle güzel söylüyor, öyle ustaca oynuyordu ki, sahnedeki Polonyalı artistler rollerini unutup onu seyre dalmışlardı. Seyirciler heyecandan nefes alamaz hale gelmişlerdi. Leyla Gencer dünyayı kaplayan şöhretinin gerçek sahibi olduğunu göstermişti. Bizim de göğsümüz kabarmıştı. Bir ara, perde arasında sahne arkasına gidip kendisini candan tebrik etmeyi düşündük. Ama yadırgar diye cesaret edemedik. Bu isteğimizi alkışlarımızla ifade etmeye çalıştık.

Ertesi sabah Chopin'in evinde verilen özel bir konsere gittik. Chopin'in, Varşova'dan kırk-elli kilometre uzakta bir köyde, geniş bir bahçe içinde güzel bir evi vardı. Her pazar sabahı burada

Polonya'nın en usta Chopinisti, yani Chopin'in eserlerini en iyi çalan piyanist, Chopin'in evinde, Chopin'in piyanosunda, Chopin'in eserlerinden yapılı bir konser verirdi. Konsere gelenler, bahçede, çiçekler arasına konan sıra ve iskemlelere oturup dinlerlerdi. Piyano çalınan odanın açık pencerelerinden, dışarıya musiki sesi yayılıyordu. Sanki Chopin'in kendisini dinler gibiydiniz. İşte biz de bahçede dinleyiciler arasına katıldık. Açık ve güzel bir havada Chopin'i dinledik.

Chopin'i dinlerken, hayalim, bu büyük Polonyalı kompozitörün hayatı üzerinde dolaşıyordu. Chopin, memleketini bırakıp Paris'e yerleşmiş, George Sand adında ünlü bir Fransız kadın yazarıyla sevişmişti. Bu yüzden uzun bir süre Fransa'da kalmış, vatanına dönememişti. Polonyalılar vatanlarını çok severler. Büyük sanatçının yurduna dönmemesinden üzüntü içindedirler. Nihayet Chopin'i yurda davet etmek üzere Paris'e bir heyet gönderirler. Bu heyet Paris'te Chopin'i bulur ve ona vatandaşlarının isteğini bildirir. Sonra da kendisine bir torba içinde hediye olarak, vatan toprağı verirler.

"Elbet Bize de Bir Gün Vatan Toprağı Getiren Bulunur"

Nâzım Hikmet'e bu olayı hatırlatınca,

"Elbet," dedi, "bize de bir gün vatan toprağını getirenler bulunur." Ona gerçekten vatan toprağı getirenler oldu. Ne var ki, ölümünden sonra ve bir Sovyet vatandaşı tarafından. Ve getirilen toprak, Moskova'daki kabrinin üstüne döküldü.

Biz böyle üzüntülü düşüncelere dalmışken konser bitiverdi. Halk dağılmaya başladı. Bir de baktık Leyla Gencer evin balkonunda dolaşıyor. Hemen fırlayıp koştum, Leyla Gencer'in yolunu kestim.

"Leyla Hanım," dedim, "dün akşam tesadüfen sizi dinledik. Göğsüzüm kabardı, sizi hem kendim, hem de Nâzım Hikmet adına candan tebrik ederim."

Leyla Hanım şaşırdı.

"Kimsiniz efendim?"

"Biz iki gurbet kurbanıyız hanımefendi. Vatandan uzak ve vatan özlemi içinde yaşayan iki Türk, Nâzım Hikmet ve Zekeriya Sertel."

Leyla Gencer'in cevabını beklemeden ayrılıp uzaklaştım.

Leyla Gencer, bize vatan toprağını değilse bile vatan kokusunu getirmişti.

"Enayi"yi Birlikte Seyrettik

O gün öğleden sonra, Nâzım Hikmet'in *Enayi* adındaki piyesini oynayacaklardı. Tiyatro heyeti Nâzım için bir özel prova hazırlamıştı. Sahne küçücüktü. Nâzım'la benden başka seyirci yoktu. İyi oynamıyorlardı. Piyesin ruhuna giremiyorlardı. Birçok yerlerde aksamalar oluyordu. Piyesin konusu Türk hayatından alınmıştı. Yabancı rejisörler Türk hayatını bilmedikleri için piyesi anlamakta güçlük çekiyorlardı. Oyundan sonra rejisör ve oyuncular Nâzım'la birlikte bir toplantı yaptılar. Nâzım onlara gördüğü kusurları anlattı, rollerdeki özellikleri belirtti. Gerek Sovyetler Birliği'nde ve gerek halk demokrasilerinde Nâzım'ın en çok oynanan ve beğenilen bu piyesinin meraklı bir hikâyesi vardır. Bir zamanlar, Türk tiyatro ve fıkra yazarı Refik Erduran Viyana'ya gelmişti. Onunla ilk defa orada tanıştım. Bir gün bana bir dosya uzattı:

"Bu," dedi, "*Enayi* piyesinin bir kopyasıdır. Bu piyesi İstanbul'da Nâzım'la birlikte yazmıştık. Piyesin bir kopyasını o aldı, bir kopyası bende kaldı. Sonra o, elindeki kopyayı kendine göre değiştirip düzelterek Sovyetler Birliği'nde sahneye koydu. Ben de bendeki kopyayı üzerinde çalışarak İstanbul'da oynattım. İşte bu dosya, benim yazdığım piyesin kopyasıdır. Gördüğünüz zaman bunu Nâzım'a verirsiniz, belki ilgilenir."

Ondan ayrıldıktan sonra okudum bu piyesi. Refik Erduran öyle işlemişti ki piyesi, bir kelimesini çıkarmak, bir rolün en önemsiz yerini bile değiştirme olanağı yoktu. Rejisöre aşağı yukarı iş bırakmıyordu. Anlaşılıyordu ki, Refik Erduran, bu işin tekniğini çok iyi biliyordu. Âdeta sahnede atılacak adımları bile hesaplamıştı.

Nâzım ise, piyeste teknikten çok, sanata önem verirdi. Artistlere ve rejisöre geniş imkânlar bırakırdı. Demek ki, *Enayi* piyesinin başarılı olması, birinin tekniği ötekinin sanatı sayesinde olmuştu. Yani bu piyeste, teknikle sanat birleşmişti. Bu piyesin Nâzım'ın öteki piyeslerine oranla daha çok beğenilmesinin nedeni buydu.

Nâzım'ın Yeğenleri

Ertesi sabah erkenden telefon çaldı.

Nâzım'dı telefondaki...

"Zekeriya," diyordu, "kahvaltı yaptın mı?"

"Hayır."

"Bu sabah benim odamda beraber kahvaltı yapsak olur mu?"

"Olur elbet."

"Beklerim."

Yıkandım, giyindim, Nâzım'ın odasına gittim. O da yıkanmış, giyinmişti. Oysa bu kadar erkenden çıkmazdı.

"Hayrola," dedim, "bir şey mi var, böyle giyinip hazırlanmışsın?..."

"Bu sabah yeğenlerim gelecek. Seni onlara tanıtmak istiyorum."

Nâzım'ın Polonyalı aristokrat dedelerinden arta kalan kuşak henüz sağ idi. Borjenski ailesi, Polonya'nın eski aristokrat ailelerinden biriydi. Nâzım, ana tarafından bu aileden geliyordu. Polonya'ya gelince, uzak-yakın akrabaları onu görmek istemişlerdi. Nâzım buna hiç önem vermiyordu. Hatta böyle aristokrat bir aileyle bağlantısı olmasından utanır görünürdü. Kahvaltımız geldi, sofraya oturduk. Bu konu üzerinde şakalaşıyorduk. Ben Nâzım'ı kızdırıyordum. "Paşazâdeliğin yetmiyormuş gibi şimdi bir de Polonyalı bir aristokrat ailenin torunu olmak sana yakışmıyor."

O kızar gibi görünerek,

"Bırak Allasen!" diye küfrediyordu.

Derken kapı açıldı, 60-65 yaşlarında, takmış takıştırmış bir ihtiyar kokona girdi içeri. Nâzım tanıttı:

"Yeğenim, filan filan..."

Oturduk. Üzerinden beş dakika geçmedi, gene kapı açıldı. Bu kez 70 yaşlarında, gene takmış takıştırmış bir kokona daha göründü.

Nâzım gene tanıttı:

"Yeğenim, filan..."

İki-üç dakika sonra bir üçüncü kokona daha... Meclis tamamdı. Ama aramızda hiç ortak bir konu ve ilgi yoktu. Sofraya bir sessizlik çökmüştü.

Üzerinden beş dakika geçti geçmedi. Nâzım ayağa kalktı, özür diledi,

"Zekeriya'cığım, benim çok önemli bir işim var, yeğenlerimi sana emanet ediyorum," dedi, çıktı.

Biz kaldık mı kokonalarla baş başa.

"Alacağın olsun Nâzım," dedim.

Bu oldu bitti karşısında kokonalar da şaşırdılar. Birbirimizin yüzüne baktık, sonra birer birer kalkıp gittiler.

Öğle yemeğinde buluştuğumuz zaman Nâzım kahkahadan kırılıyordu.

"Ben yeğenlerim gelecek deyince, kimbilir ne hayallere kapıldın, değil mi? Mutlak aklına genç ve alımlı kızlar gelmiştir."

"Sen görürsün," dedim, "ben bunun acısını çıkartırım."

Gülüştük, geçti.

Çıplak Kadınlar

Aradan hayli zaman gelip geçti. Finlandiya'da Helsinki'deyiz. Kongrenin bulunduğu binanın yanında yüksek bir kule vardı. Boş bir zamanımda asansörle bu kulenin tepesine çıktım. Oradan Helsinki'yi seyrettim. Etrafı göllerle, adacıklarla yemyeşil çevriliydi. Bir de aşağı baktım, ağaçların dibinde güzel bir plaj. Kadın-erkek kumlara uzanmış, güneş banyosu yapıyorlar.

Dönüşte Nâzım'a müjdeledim.

"Şurada, karşımızdaki ağaçlığı görüyor musun? Orada, ağaçların dibinde güzel bir plaj var. Kadın-erkek, çırılçıplak kumlara uzanmışlar."

Birden canlandı.

"Deme!"

"Yahu uzak değil, şuracıkta. Ben oradan geliyorum. Git bak." Hava dehşetli sıcaktı. Hemen kalktı, plaja doğru yürüdü. Üzerinden yarım saat geçti geçmedi. Nâzım kan ter içinde göründü.

"Ulan namussuz," dedi, "benim gibi hasta bir adamı bu sıcakta, güneş altında göndermekten sıkılmadın mı?"

Bu kez kahkahayı ben bastım.

"Gördün mü çıplak kadınları?"

"Hangi çıplak kadınları?"

Dermansız, koltuğa uzandı,

"Enayilik işte!" diye söylendi durdu.

Herkes Ruslar'ın Aleyhindeydi

Varşova'da kiminle görüşsek Rusların aleyhinde konuşuyordu. Sovyetler, İkinci Cihan Harbi'nde Polonyalıları Alman işgalinden kurtarmıştı. Onlara yardım elini uzatmıştı. Şehrin göbeğinde, harabeler ortasında, otuz katlı büyük bir kültür evi yaptırmıştı. Fakat gene de kendisini Polonyalılara beğendirememişti. Çünkü Stalin, Polonya'nın bir parçasını Ukrayna'ya katmıştı. Mağrur Polonyalıların milli izzeti nefislerini kırmıştı. Sovyetler'in yaptığı kültür merkezinden söz edince de,

"Canım o bina bizim bağrımıza sokulmuş bir hançerdir," derlerdi.

Nâzım Hikmet bu konular açıldıkça sözü değiştirir, dedeleri üstüne bilgi edinmeye çalışırdı. Polonya'yı ve Polonyalıları sevmişti. Onları ne de olsa kendi kanından sayıyordu. Bu münasebetle yazdığı bir şiirde bu ilişkiyi şöyle anlatır:

Sevgilim, dayı kızım, Memed'imin anası,
dedelerimizden biri
1848 Polonya muhaciri.
Belki o Varşovalı güzel kadına, senin
ikizmişsiniz gibi benzeyişin bundandır,

belki ben bu yüzden böyle sarı bıyıklı
böyle uzun boyluyum,
oğlumuzun gözleri böyle kuzey mavisi.
Belki de bu yüzden bu ova bana
bizim ovaları hatırlatıyor,
yahut da bu yüzden bu Leh türküsü,
içimde, derinde, yarı aydınlık
uyuyan bir suyu kımıldatıyor.

Lehistan'dan gelmiş dedelerimizden biri,
gözlerinde karanlığı yenilginin,
saçları al kana boyalı.
Uykusuz geceleri Borjenski'nin
benimkilerine benzer olmalı.
Tıpkı benim gibi o da
çok uzaklarda kalan bir ağacın altında
unutmuş olabilir uykusunu.
Onu da benim gibi deli etmiştir, deli,
her solukta alıp da memleket kokusunu
memleketi bir daha görmemek ihtimali.

Ertesi gün, o Prag'a gitti, ben Viyana'ya döndüm. Böylece tekrar buluşmak üzere ayrıldık.

10

Nâzım Hikmet, bugüne kadar hep sosyalist memleketlerde dolaşmıştı. Kapitalist memleketlere henüz çıkamıyordu. Bir defa 1921'de Viyana'ya gelmişti ama hem yanında "pasaportu" vardı, hem de Viyana'yı görmeye vakit bulamadan dönmek zorunda kalmıştı. Gözü dışardaydı. İlk fırsatta kendisini dışarı atacak ve şu çürümekte olan kapitalist âlemi bir defa dünya gözüyle görecekti.

Bu fırsat 1954'te çıktı. Dünya Barış Kongresi o yıl Viyana'da toplanıyordu. Dünya Barış Konseyi üyesi olarak, onun da kongreye katılması gerekiyordu. Onun için bundan iyi bir fırsat olamazdı.

Geleceği günü bana haber vermemişti. Çünkü Sovyet delegeleriyle birlikte geliyordu. Onun için karşılamaya gidemedim. O beni evimde buldu. Odaya girer girmez, daha sarmaşıp selamlaşmaya vakit bulamadan cebinden bir paket çıkardı, elleri yanıyormuş gibi telâşla masanın üzerine attı. Büyük bir yükten kurtulmuş gibi geniş bir nefes alarak:

"Al şunu allahaşkına," dedi.

"Nedir o?"

"Aç bak!"

Açtım, baktım, bir de ne göreyim? Bir tomar dolar.

"Bu ne Nâzım?"

"Biliyorsun," dedi, "Varşova'da senden ayrıldıktan sonra ben Prag'a gitmiştim. Orda üç senaryomu sattım. Parasını dolar olarak vermişlerdi. Sakla, burda kalsın, ben buraya geldikçe harcarız."

Üzerinde para taşımayı sevmezdi. Moskova'da da bu paraları sarf edemezdi. Buraya gelinceye kadar bu parayı üzerinde bulundurmak zorunda kalması onu sıkmıştı.

Viyana'ya 'Pasaport'suz Geldi

Artık özgürlüğe kavuşmuştu. Yanında ne gölgesi, ne de "pasaportu" vardı. İlk kez serbest olarak dolaşabiliyordu, hem de kapitalist memleketlerde. Her ne kadar 1928'de bir kez Viyana'ya gelmiş ise de, bu ziyaretinden başka Avrupa yüzü görmemişti. Sovyetler'i görüp bir süre orada yaşadıktan, sosyalist memleketlerdeki gelişmeyi ve bugünkü şartları öğrendikten sonra şimdi bir defa da her gün batmakta ve çürümekte olduğu ilan edilen kapitalist ülkeleri görmek onun için bulunmaz bir fırsattı. Çocuk gibi seviniyor, bir an önce çıkıp dolaşmak için sabırsızlanıyordu. Kongre, onun için bir vesileden başka bir şey değildi. Kongre'de konuşulacak olanlar onu o kadar ilgilendirmiyordu. Bu kongrelerde hep beylik laflar edildiğini tecrübesiyle biliyordu.

Nâzım Alışverişte

Ertesi gün ilk işimiz, çarşıya çıkıp alışveriş yapmak oldu. Sovyetler'de ve genellikle sosyalist memleketlerde şöyle adamakıllı giyecek eşyası bulunamıyordu. Bu yüzden Nâzım'ın da üstü başı derme çatmaydı. Oysa Nâzım Hikmet, artık temiz ve şık giyinmeye başlamıştı. Viyana'da adamakıllı giyinmek istiyordu.

Bir otomobile atladık. Opera civarındaki dükkân ve mağazalara geldik. Nâzım afalladı. Bu ne bolluk, bu ne zenginlik yahu. Gözlerine inanamıyordu. Erkek eşyası satan büyük bir mağazaya girdik. Nâzım Hikmet, kendisine bayramlık alınan bir çocuk gibiydi. Her elinin değdiği şeyi almak üzere ayırıyordu. Yazlık, kışlık güzel iç çamaşırları, halis kaşmir yelek, ceket ve pulovırlar, çoraplar, birbirinden güzel kravat ve gömlekler ve mendiller satın aldık. Geline çeyiz düzer gibiydik. Kendisine almakla yetinmiyor.

"Zekeriya, bundan sen de al yahu, bak ne nefis şey," deyip beni de almaya teşvik ediyordu. Şoföre bile kaşmir çoraplar almıştı.

Oradan çıktık, kadın eşyası satan başka bir mağazaya gittik. Doktor Galina'sı için gözüne ne kestirdi ise aldı. Elbiseler, eşarplar, ipek iç çamaşırları vs, vs...

Bu bolluk ve zenginlik onu şaşırtmıştı. Sosyalist memleketlerdeki fukaralığı izah için kendi kendine yollar arıyordu.

"Her şey bol ama, kardeşim, alan yok ki! Bak mağazalar bomboş. Müşteri nerede? Demek halkın satın alma kabiliyeti az. Oysa Sovyetler'de, sosyalist memleketlerde kuyruktan geçilmiyor. Mal az ama müşteri çok. Demek orada halkın satın alma kabiliyeti fazla.

Bu izaha, tabii kendi de inanmıyordu. O da biliyordu ki Avusturya'da işçinin kazancı Sovyetler'dekinden üstündü. O da biliyordu ki, sosyalist memleketlerde mal hem azdır, hem de kalitesi bozuktur. Gene o da biliyordu ki, sosyalist ülkelerde mağaza ve dükkân sayısı azdır, halkın kuyruk yapmak zorunda kalışının sebepleri bunlardı.

Sonra zengin bir kundura mağazasının vitrininde, içi müflonlu potinler gördük. Pek hoşuna gitti.

"Girip şundan alalım," dedi.

Girip aldık. Mevsim kış olduğu için çocuk gibi hemen ayağına geçirdi.

"Oh, sıcacık, ne rahat. Moskova soğuk şehir ama böyle şeyler yok."

Sevinçle cicilerine baka baka dükkândan çıktık. Biraz yorulmuştu. Bir kahveye girip dinlenelim dedik. Hemen oracıkta Viyana'nın meşhur güzel kahvelerinden birine girdik.

"Oh... Ne güzel. Şu kahvehaneler yok mu, kulüp gibi bir yer." Kahvelerimizi içtik. Nâzım'da bir rahatsızlık başladı. Ayaklarını ne yapacağını bilemiyordu.

"Ne oldu Nâzım, bir şey mi var?"

"Ayaklarım yanıyor."

Bir kıvrandı, iki kıvrandı. Kahvenin içi kadın erkek insan doluydu.

Nihayet dayanamadı,

"Ben şunları çıkartacağım," dedi.

Ve herkesin gözü önünde potinlerini çıkartıp attı.

"Ohh, dünya varmış be..."

"Medeniyete bir türlü alışamıyorsun Nâzım," dedim.

Güldü.

"Öyle," dedi.

O günden sonra boş zamanlarımızı çarşıyı dolaşarak, vitrinleri seyrederek geçiriyorduk. Hele opera civarında şu otomobil mağazalarının vitrinleri yok mu, oraya geldik mi Nâzım olduğu yerde mıhlanıp kalıyordu.

"Ne de güzel şeyler, ne kadar da ucuz."

"Paran var, alıver bir tane."

"Nasıl götürürüm, sonra bunların yedek parçalarını nasıl bulurum?"

Onu bir türlü bu vitrinlerden ayıramazdım. Oysa onun Moskova'da güzel bir otomobili vardı. Ama şu var ki bunlar kadar şık, bunlar kadar göz alıcı değildi. Sovyetler'de otomobil kıtlığı vardı. Bir otomobil almak için listeye girmek, yıllarca beklemek gerekti. Nâzım, imtiyazlılardandı. Onu bekletmezlerdi ama, başkalarının hakkını yemeye gönlü razı değildi. Zaten otomobil Sovyetler'de çok pahalı idi. Viyana'da gördüğü fiyatlara baktıkça şaşırıp kalıyordu. Otomobil almak için beklemeye de lüzum yoktu.

Gir içeri, ver parasını, geç direksiyona, yürü.

Bir gün şöyle bir giyinmek istedi. Erkek elbisesi satan büyük bir mağazaya gitti. Beğen beğendiğini. Güzel tüvit bir spor ceket, gabardin bir pantolon, bir de palto aldı. Artık proleterlikten kurtulmuştu. Şık bir Viyanalı oluvermişti.

İşçilerin Apartmanları

Nâzım'ın ilgisini en çok çeken şey, işçilerin apartmanlarıydı.

Viyana'da nereye gitsek, yeni yapılmış, güzel, krem renginde apartmanlar yükseliyordu. Bu apartmanların işçi evleri olduğunu söylediğim zaman inanmak istemedi.

"Olamaz böyle şey," dedi.

Anlattım.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktidara gelen sosyal demok-

ratlar, işçiyi kazanmak için işçi mahalleri yapmaya başladılar. İlk yapılan mahalleye, "Karl Marx" Mahallesi adı verildi. Bu mahallede baştan başa modern, konforlu, güzle apartmanlar yapılmış ve bunlar Sosyal Demokrat Partisi'ne bağlı işçilere verilmişti. O vakit bu girişim işçiler arasında çok büyük bir etki yapmıştı. Bütün işçiler yeni apartman istemeye başlamıştı. O gün bugün, belediye ve hükümeti ellerinde bulunduran sosyal demokratlar bu apartman işine hız verdiler. Her yıl yüzlerce apartman yaptılar ve işçilere dağıttılar. Viyana işçileri, bu sayede modern, konforlu apartmanlara yerleştiler. İşte Viyana işçileri bu nedenle Sosyal Demokrat Partisi'ne bağlıdırlar, Komünist Partisi'ne yüz vermezler.

Karl Marx Mahallesi

Beni dikkatle dinleyen Nâzım Hikmet,

"Bir gün gidip şu Karl Marx Mahallesi'ni görelim," dedi.

Ertesi gün bir otomobile atlayıp bu işçi mahallesine gittik. Daha uzaktan, caddeyi bir yandan öbür yana kaplayan zafer takına benzer bir şeyle karşılaştık. Üzerinde orak-çekiçli bir levha, iki kenarında Karl Marx Mahallesi yazılı. Burası, işçi mahallesinin giriş kapısıydı. Kapıyı geçince, iki yanda boylu boyuna modern apartmanlar yükseliyordu. Küçük bahçelerde işçi çocukları oynuyorlardı. Sokaklarda temiz giyinmiş işçi kadınları görünüyordu. Mahalle bir küçük kasaba kadardı ve baştan başa işçi apartmanlarıyla doluydu.

"Bu gördüğün," dedim. "1923'te yapılan ilk işçi mahallesi. Şimdi bütün Viyana buna benzer bir işçi mahallesi halini almıştır. Viyana'da nereye gidersen git, her yerde bu işçi apartmanlarını görürsün."

"Şunlardan birinin içine giremez miyiz?"

"Benim dostum bir işçi ailesi var, bir gün onlara bir baskın yaparız, işçiler nasıl yaşıyor görürsün," dedim.

Bir gün, bu ailenin bulunduğu işçi mahallesine gittik. Tertemiz, pırıl pırıl bir mahalle. Yollar asfalt ve ağaçlı. Yerlerde ne bir

çöp, ne sokaklarda kedi ve köpek. Hatta ne de üstü başı kirli, sümüklü çocuklar. Apartmanlar birbirinden güzel. Bizim dostlar şehrin taa eteğinde, küçük bir evde yaşıyorlardı. Karı koca ve on yaşında bir kızları. Kadın da erkek de çalışıyordu. O gün pazar olduğu için onları evlerinde bulduk. Bizi sevinçle karşıladılar. Beraberimizde götürdüğümüz çiçekleri vazoya koydular. Çikolota paketini çocuğa verdik. Bizi oturma odasına aldılar. Tertemiz bir oda. Mütevazı bir işçi evi gibi döşenmiş ama, bir köşede radyo, bir köşede kızın çalışma masası, iki koltuk ve birkaç iskemle. Evin üç odası vardı. İkisini yatak odası yapmışlardı. Temiz bir mutfağı ve ufak bir banyosu vardı. Şaşkınlıktan Nâzım Hikmet'in dili tutulmuştu. Moskova'da, hâlâ bir odada kadın, erkek, kız, oğlan, gelin ve damat hep birlikte yaşıyorlardı. Burada Viyana işçisi, Sovyet işçisi için daha uzun yılar bir hayal olarak kalacak olan refaha ermişti. Apartmanlardaki dairelerin bundan da güzel olduğunu söylediler. Nâzım Hikmet, belki sosyal sigortaları yoktur, belki sağlık masrafları çoktur, belki çocuğun eğitim masrafları fazladır diye bir açıklama yolu aramaya çalıştı. Ve merakla sordu:

"Ne kazanırsınız?" dedi.

Erkek ve kadının aylık kazancı üç bin kronu buluyordu. Bir Sovyet işçisi için bu kazanç hayal bile edilemezdi.

"Sağlık sigortanız var mı? Hasta olunca ne yaparsınız?"

"Sendikaya bağlıyız, sendika bütün sosyal güvenliğimizi sağlar. Hasta olsak, doktor bedava, hastane bedava. İşte bir kazaya uğrarsak tedavi bedava. İhtiyarlık sigortamız da var. Çocuğumuzun eğitimi için de okula para vermiyoruz. Hatta yazın kampa gönderiyoruz, bedava."

Zaten evin çekidüzeninden, işçilerin kıyafetlerinden yaşayış seviyeleri apaçık görünüyordu.

Nâzım Hikmet, bu kadarını beklemiyordu. Çıktıktan sonra otomobilde,

"Bu ne iştir yahu?" dedi. "Bunlar komünizmi önlemenin yolunu bulmuşlar. Komünist Partisi bu işçiyi nasıl kazanır."

Bir-iki gün sonra Avusturya Komünist Partisi Başkanı Fisher'

le karşılaştı. Ona gördüklerini anlattı ve Komünist Partisi'nin durumunu sordu.

Fisher gülerek:

"Gördükleriniz doğrudur," dedi. "Sosyal demokratlar bize nefes aldırmıyorlar. Onun için bir türlü işçiyi kazanıp genişleyemiyoruz. Sosyal Demokratlar gördüğünüz o güzel evlere yalnız kendi partilerine üye olanları yerleştirirler. Komünist işçiye ev vermezler. Sen olsan Komünist Partisi'ne girer misin?"

Nâzım, bütün bütün şaşırmıştı. Şu çürüyen kapitalist âlem, işçiler için de ustaca tuzaklar kuruyordu. İşçiyi nasıl aldatıp da amacından uzaklaştırıyordu.

Genç Şairlerin Şiirleri

Bir gün de kongreye gittik. Kongreye gittiğimiz günler, toplantı salonuna girmezdik. Çok kez dışarıda, dinlenme salonunda koltuklara uzanmayı tercih ederdik. Burada, dünyanın dört köşesinden gelmiş insanlarla tanışmak, görüşmek olanağı daha çoktu. Zaten Nâzım'ın çekici bir varlığı vardı. Onu gören masamıza yaklaşır, onunla ahbaplık kurmaya çalışırdı. Hele gençler, hele şairler, dünyanın her ülkesinden gelmiş genç şairler, Nâzım'ın çevresinden ayrılmazlardı. Getirip ona şiirlerini verir, fikrini öğrenmek isterlerdi. Ve bir dosya halinde şiirlerini bırakıp giderlerdi. Sonra Nâzım bu şiirlere şöyle bir göz atar, çoğunu okumaya bile lüzum görmeden bir kenara bırakırdı. Şiirlerin sahibi gelince ona da birçok cesaret verici, ümit verici sözler söylerdi. Ben kızardım.

"Bu gençler," derdim, "senin sözüne önem veriyorlar. Getirip şiirlerini veriyorlar sana, sen okumadan onları baştan savıyorsun. Yazık değil mi bu çocuklara?"

"Canım," derdi, "şiirde veya herhangi bir sanat kolunda iki şey aranır. Bu adamın söyleyecek yeni bir sözü var mıdır, varsa bunu güzel bir biçimde söyleyebilmiş midir? Bunu anlamak için de bütün şiirlerini baştan aşağı okumak gerekmez, bir-iki tanesine göz atmak yeter."

"Neye hepsini övüyorsun öyleyse?"

"Onların cesaret ve ümitlerini kırmamak gerek. Bugün yazamamışlardır ama yarın yazabilirler."

Bu kongrelerde Nâzım'ın üzerinde durduğu sorunlardan biri de piyeslerini yabancı memleketlerde oynatabilme olanağını aramaktı. Hele Fransa'da, İtalya'da ve İngiltere'de piyeslerinin sahneye konması onun hayaliydi. Kongrede bu memleketlerden gelen delegeleri bulur, onlara piyeslerini anlatır, bazılarının bir kopyasını verir ve bu fikrini kabul ettirmeye çalışırdı. Hele gelen delege komünistse o vakit pazarlığa bile girişirdi.

"Sizin partinizin paraya ihtiyacı yok mu?" derdi. "Var elbette, işte size piyeslerimi hediye ediyorum. Memleketinizde oynatın, bütün gelirini partinize bağışlıyorum."

Ne var ki bütün bu gayretleri boşa çıkıyordu. Çünkü herkes Nâzım'ı bir dramatug gibi değil, bir şair olarak tanırdı. Şiirlerini kendi dillerine çevirtip bastırmayı sevinerek kabul ediyorlardı, fakat piyesleri oynatabileceklerinden emin değillerdi, söz vermiyorlardı. Bu da Nâzım'ı üzüyordu.

Aslan Kumbaracı Bizi Aradı

Bir gün masamıza bir Fransız delegesi geldi. Bu bir yazardı, Paris'te bir dergi çıkarıyordu. Bize, Aslan Kumbaracı adında bir Türk'le tanıştığını söyledi. Bu gencin, şimdi burada yani Viyana'da olduğunu ve Nâzım'la mutlaka görüşmek istediğini bildirdi. Nâzım da ben de bu adamı tanıyorduk. İstanbul'da iken Amerikan gazetelerinde muhabirlik ediyordu. Memleketten çıktıktan sonra çeşitli renklere girdiğini işitmiştik. Bizim için şüpheli bir durumdaydı.

Nâzım, bir bana baktı, bir de Fransız'a. Sonra:

"Öğrenelim bakalım, ne istiyor bu adam," dedi.

Ertesi gün Fransız yazarı bizi gene buldu. Kumbaracı'nın karşı kahvehanelerin birinde Nâzım'ı beklediğini bildirdi. Nâzım düşündü, taşındı sonra bana döndü,

"Bu adamı sen benden daha iyi tanırsın. Git görüş, anla bakalım ne istiyor," dedi.

Gittim, kongre binasının tam karşısında küçük bir kahvehanede, Kumbaracı pencere kenarında bir masaya oturmuştu. Ben içeri girince Kumbaracı, şaşkınlıkla yüzüme baktı, bir an ne yapacağını bilemedi. Çünkü beni beklemiyordu. Bir an yerinden fırlayıp bana doğru yürüdü, mosmor olmuştu. Dudakları titriyordu. Suçüstü yakalanmış gibiydi. Önümde başını eğerek titrek bir sesle,

"Zekeriya Bey," dedi, "sizi beklemiyordum. Önce yüzüme tükürün, sonra tenezzül ederseniz buyurun oturun."

Bir insanın bu kadar alçalabileceğini düşünmemiştim. Aslan Kumbaracı'yı İstanbul'dan çıkarken son olarak ben görmüştüm. Kendisini o vakitler sever ve beğenirdim. Fakat memleketten çıktıktan sonra öyle çirkin işlere karıştığını işitmiştik ki, artık yüzüme çıkacak hali kalmamıştı.

Beni görünce utanması bundandı.

Yüzüne tükürmedim ama yakın bir şey olmuştu. Nâzım'ı niçin görmek istediğini sordum. Sovyetler Birliği'ne geçmek için Nâzım'ın yardımını rica etmek istediğini söyledi. Ümide kapılmamasını söyledim. Ayrıldık. Ondan sonra bir daha Kumbaracı'yı görmedim. Yalnız bir daha memlekete dönemediğini, dünyanın dört köşesini dolaşıp durduğunu işitiyordum. Nâzım'a buluşmayı anlattım, güldü.

"Küstah adam," dedi.

11

Bir süre sonra Nâzım Hikmet'le İsveç'te, Stockholm şehrinde buluştuk. Gene bir kongre münasebetiyle.

İsveç, öteden beri refah memleketi olarak bilinir. Halkın yaşama seviyesi, öteki memleketlere oranla üstündür. Unutmamalı ki, bu memleket yüz elli yıldan fazla bir süre harp görmemiştir. Bütün gelirini sanayiye yatırmış, halkın refahına harcamış... Politik bakımdan da dünyanın en ileri demokrasilerinden biridir.

İşte burada dünya barışçıları bir araya gelerek, barış için nutuklar çekiyorlardı. Nâzım Hikmet de bu kongreye delege olarak katılmıştı. Aynı zamanda Moskova'da çıkan *Literaturneya Gazeta*, ondan, kongre ve İsveç üstüne röportajlar istemişti.

Bir gün kongreden çıkıp şehri dolaşmaya karar verdik.

Halktan bazıları otomobillerini kongrenin emrine vermişlerdi. Bunlardan birine bindik, daha yola çıkar çıkmaz Nâzım Hikmet'in gazeteciliği tuttu. Şoförü sınava çekmek istedi. Şoför İngilizce bildiği için de tercümanlık yaptım.

"Sor," dedi, Nâzım, "şu şoföre, ne kazanır ayda?"

Şoför hayretle yüzümüze baktı.

"Ben şoför değilim efendiler," dedi. "Ben bu otomobilin sahibiyim. Gündüz çalışmadığım için otomobilimi kongrenin emrine verdim, onlara yardıma çalışıyorum."

"E? Ne iş yaparsın sen?"

"Geceleri sokak elektriklerinin yanıp söndürülmesini kontrol ederim."

"Ne kazanırsın ayda?"

"İki bin kron."

Yani Sovyetler'de aynı işi yapan bir işçinin kazancının iki misli. İş buraya gelince Nâzım durdu.

"Çoluk çocuğun var mı?"

"Evliyim, iki çocuğum var."

Bu defa şoför taarruza geçti.

"Görüyorum ki, bizim yaşantımızı merak ediyorsunuz. Evimi, aile hayatımı görmek ister misiniz?"

Nâzım hemen atıldı:

"Hem de çok," dedi.

"Öyleyse size şehri gezdirdikten sonra, bizim eve kadar bir uzanalım."

"Vaktiniz var mı?"

"Var."

Şehri dolaştık, bu arada, bizi saraya kadar götürdü. Duvarları bakımsız, yıkık dökük eski bir saray. Soruyoruz:

"Neye bu saray böyle ihmal edilmiş, bakımsız kalmış?"

Şoför gülerek yüzümüze baktı:

"Çok bile kerataya," dedi. "Ne iş yapıyor ki, daha fazlaya hak kazansın?"

İsveç Kralı, dünyanın en demokrat adamıdır. Teklifsizce vatandaşları arasına karışır. Kendisini saray lüksüne kaptırmaz. Fakat artık yeri olmayan bir kurumdur. İsveçlilere göre Kral, artık rolü olmayan bir tufeylidir. İsveç işçisi bile bunu böyle düşünür ve ona harcanan paraya acır.

Döndük dolaştık, İsveçlilerin durup durup kendilerini attıkları köprüye geldik.

Şoför açıkladı:

"İşte buraya 'intihar köprüsü' denir. Yapacak işleri olmayanlar, gelip buradan kendilerini denize atarlar."

Buna, refah hastalığı diyorlar. Refahtan bunalan İsveçlinin can sıkıntısı.

"Nâzım," dedim, "röportaj konuları fena değil."

"Hele şu işçinin evini bir görelim."

Biraz sonra şehrin eteklerine gelmiştik, iki yanı ormanlık geniş bir asfalta girdik. Ormanın içine, yeşillikler arasına villalar serpilmişti. Aralarında duvar, tahta perde, çit, yani binaları birbirinden ayıran sınırlar yoktu.

Şoför, bu güzel, bu gönül açıcı, modern villa ve apartmanları göstererek,

"İşte bunlar," dedi, "bizlerin oturduğu işçi apartmanları."

Nâzım'ın hayretten gözleri açıldı.

"Efendim!" dedi.

"Evet, işçi apartmanları. Biraz ilerde de benim yaşadığım apartınanı göreceksiniz."

Gerçekten birkaç dakika sonra, otomobil sağa sapıp orman içine daldı ve güzel bir apartmanın önünde durdu. Biraz ilerde ağaçlar altında fıkır fıkır oynayan çocuklar oyunlarını bırakıp bize doğru koştular.

Bunların ikisi, bizim şoförün oğullarıydı. Derhal babalarına sarıldılar. Ve bizim ellerimizi sıktılar. Apartman kapısının bitişiğinde kapısı açık büyük bir garajımsı yer vardı, içinde elliden fazla bisiklet görülüyordu.

"Bunlar," dedi şoför, "bu apartmanda oturan ailelerin bisikletleri. İşte şu bu oğlumun, ötekisi ikinci oğlumun, bir tanesi karımın, falan... Ayrıca her ailenin bir veya iki özel otomobili vardır."

"Karınız çalışır mı?"

"Evet, şurada, biraz ötede bir ekmek fırını vardır, orada çalışır."

Apartmana girdik, birinci katta bir dairenin kapısını açtı şoför. Genişçe bir hol, hole açılan üç oda, geniş ve güzel bir mutfak, pırıl pırıl bir banyo. Her taraf, geniş bir pencereden sızan bol ışık içinde. Oturma odasına girdik, basit fakat temiz döşenmiş bir odaydı. Duvarlarda büyük resamların kopya edilmiş tabloları, yerde kilime benzeyen bir halı, ortada bir masa, iki-üç koltuk ve birkaç sandalye. Bir köşede radyo, bir köşede televizyon. Etraf çepçevre ağaçlık ve yeşillik.

Nâzım Hikmet'in Moskova'daki evinden çok daha güzel, çok daha konforlu. Bu adamın nesi eksik? Her taraf pırıl pırıl, tertemiz, sanki bu evde çocuk yaşamıyor. Ya mutfağı? Duvarları fayanslı, geniş pencereli, tertemiz bir yer. Kap yıkama yerleri beyaz çelikten. Buzdolabı, çamaşır yıkama makinesi ve duvarları kaplayan bembeyaz dolaplar. Bir tarafta da genişçe bir masa. Belli ki, yemeklerini burda yiyorlar.

"Beni Sovyetler'den Kovarlar"

Nâzım'ın ağzını bıçak açmıyor.

Şoför bizim şaşkınlığımızı görünce böbürlenmeye başladı.

"Bu ev," dedi, "sıradan bir işçi evi. Karşı apartmanda eniştem oturur. O teknisyendir. İsterseniz bir de onun evini görelim."

Gittik. Daha kapısından girince tatlı, ılık bir hava içine düştük. Her tarafı zevkle döşenmiş modern bir apartman. Ev sahibi bizi bir dost gibi karşıladı. Oturma odasında yumuşak koltuklara gömülüp oturduk. Bizi değerli misafirler gibi karşılayıp ağırladılar. Çaylar, şekerlemeler ikram ettiler. Adamın kazancı bizim şoförün kazancına oranla biraz daha fazla. Fakat yaşantısı tam bir burjuva yaşantısı. Hiçbir eksiği yok. Refaha ermiş, ilerisini garanti altına almış, kaygısız, sıkıntısız bir hayat geçiriyor. Bir köşede radyodan klasik müzik sesi geliyor.

Biraz sonra kalktık, bizim şoförün evine döndük. O arada karısı gelmiş, onu, mutfakta bize sofra hazırlamakla meşgul bulduk. Anlaşılan çocuklar ona geldiğimizi bildirmişler, o da bize ev sahipliğini göstermek istiyor.

"Buyurun," dedi, "bir kadeh içkimizi içmez misiniz?"

Mutfakta masa başına oturduk. Beş on dakika içinde güzel bir içki sofrası hazırlanmıştı. Tereyağı, peynir, çeşitli konserve ve balıklar vs.

Nâzım oturur oturmaz sorguya başladı.

"Çocuklarınız okula gidiyorlar mı?"

"Elbet..."

"Okula ne ödersiniz?"

Bu soruya şaştılar.

"Hiçbir şey tabii. Okul için de para ödenir mi?"

"Ya hasta olursanız?"

"Telefonla doktoru çağırırız veya önemlice bir şeyse, bu semtteki kliniğe gideriz."

"E, ne ödersiniz doktora ve kliniğe?"

Ev sahiplerinin şaşkınlığı arttı.

"Allah Allah, doktora da para mı vereceğiz? Biz işçiyiz, sendikaya bağlıyız, doktor parasını o öder."

"Ya hastaneye düşerseniz?"

"Gene sendika öder."

"İhtiyarlık sigortanız var mı?"

"Elbette."

"Çocuklarınız yazın kampa giderler mi?"

"Giderler tabii, hem de parasız."

"Çalışmadığınız günler için ücret alır mısınız?"

"Tabii."

"Yılda kaç gün ödenekli tatiliniz var?"

"Bir ay, fazla olarak bize 1 Mayıs'ta ve yılbaşında ayrıca birer aylık maaş verirler."

Biraz daha deşersek, Sovyetler'de hayal edilen sosyalizmin burada gerçekleşmekte olduğunu göreceğiz galiba. Onun için sustuk. İçimizi çektik, mezelerimizi yedik. Evin hanımına teşekkür ettik ve ayrıldık.

Otomobile biner binmez.

"Nâzım," dedim, "turnayı gözünden vurdun. Bundan daha güzel bir röportaj konusu olamaz."

Alay ettiğimi sanarak kızdı ve sonra,

"Deli misin?" dedi.

"Niye?" dedim.

"Ben bu gördüklerimi yazarsam, beni Sovyetler'den kovarlar da ondan. Bilmiyor musun, Moskova Radyosu, televizyonu ve Sovyet gazeteleri, durup dinlenmeden kapitalist memleketlerdeki işçilerin sefaletinden, ırgatlığından, açlığından söz eder. Sovyet

işçisinin görülmemiş refah ve hürriyete kavuştuğunu söyler. Ben bunun tersini nasıl yazabilirim?"

Nâzım, Viyana'dan sonra İsveç'te de işçinin bu durumunu görünce, hayli sarsılmıştı. Bu çürümekte olan kapitalist memleketlerde işçilerin güzel evleri, altlarında otomobilleri, bedava okul ve hastaneleri, modern çalışma şartları, sözün kısası, sosyalizmin işçiye vaat ettiği imkânların çoğu sağlanmıştı. Fazla olarak bu memleketlerde işçiler özgürdü de. Grev yapabilirdi, durumundan şikâyet edebilirdi, daha iyi çalışma ve daha iyi yaşama koşulları isteyebilirdi. İşçi memleketi olan Sovyetler'de bunların daha hiçbiri sağlanmış değildi. Gerçekten bu durumu bir Sovyet gazetesine nasıl yazabilirdi?

Sarhoşların Polisi

Yolda konuşmuyoruz. Şoför, bizde bıraktığı etkiden memnun, konuşmak için konular arıyor. Başka bir işimiz olup olmadığını soruyor.

"Size şurada bir bira ikram etsem kabul eder misiniz?"

Biz daha cevap vermeye vakit bulmadan araba güzel bir birahanenin önünde durdu. Kapıda, gayet şık giyinmiş, üniformalı bir adam duruyordu. Biz bunu büyük otel kapılarında bekleyen kapıcılara benzettik. Merakla şoföre sorduk, çünkü birahane o kadar lüks bir yer değildi.

Şoför anlattı:

"Bu gördüğünüz üniformalı adam bir polistir. Görevi içerde, içkiyi fazla kaçırıp sarhoş olanları bir arabaya koyup evine götürmektir. Daha fazlaca kaçırmış olanları da bir hastaneye götürüp midesini yıkatmak."

Şaştık kaldık. Ne tuhaf memleket, sarhoşlarıyla bile bir hastayla meşgul olur gibi uğraşıyor. Oysa başka memleketlerde, hele Moskova'da sarhoşlar yerlere yatar, onlara bakan bile olmazdı.

Gene bir kongre münasebetiyle bir yıl Helsinki'de, Finlandiya'da buluşmuştuk Nâzım'la. Kongreye, dünyanın her yerinden bin beş yüz kadar delege gelmişti. Bunların bir kısmı otellere, kimileri de evlere yerleştirilmişti. Ben de kongre binasının tam karşısında bir apartmanın üçüncü katında bir Fin ailesinin yanında bir odada kalmıştım. Nâzım Hikmet otelde kalıyordu.

Benim bulunduğum ev üç odalı, rahat ve geniş bir apartman dairesiydi. Bana verilen oda, arka tarafta, geniş ve ağaçlı bir bahçeye bakıyordu. Güneşli ve bol havalı bir yerdi. Burası, yaz dolayısıyla kampa gitmiş olan çocukların odasıydı. İki duvar kenarında iki yatak ve bir-iki sandalyeden başka bir şey yoktu ortada. Evin bir odasında ev sahibi kadın, bir odasında da anası oturuyordu. Evin erkeği yoktu. Oradaki geniş hol oturma odası yapılmıştı. Eşya iddiasız fakat temiz ve rahattı. Öğle tatillerinde Nâzım'la birlikte benim odaya gelir karşılıklı yataklara uzanarak dinlenirdik.

Bir gün erkenden Nâzım çıkageldi.

"Hayrola?" dedim.

"Gelirken senin ev sahibini gördüm de."

Bayağı heyecanlanmıştı.

"E, ne olacak?"

"Meğer neymiş senin ev sahibi biliyor musun?"

"Bilmiyorum."

"Tramvay biletçisi. Bu sabah buraya gelirken tramvaya bindim, kapı yanındaki biletçi yerinde kadını görmeyeyim mi, şaşırdım."

Bulunduğum apartman, asansörü dahi olan birinci sınıf bir binaydı. Büyük cadde üzerinde bulunuyordu. Bu apartmanda üç odalı bir daireyi bir biletçi kadının tek başına tutması Nâzım'ca imkânsızdı.

"Anlamadım," dedi, "şu kadını bir sigaya çekelim."

Akşam ev sahibi kadın, üniformasıyla eve döndü. Gidip üstünü değiştirdi, neden sonra davetimizi kabul ederek bir ev hanımı gibi bizim odaya geldi. Az çok Almanca biliyordu.

"Sizi, arkadaş tramvayda görmüş," dedim. "Siz meğer biletçiymişsiniz. Merak ettik de... Bazı şeyler öğrenmek istiyoruz sizden."

"Ne gibi mesela?"

"Örneğin, ne kazanıyorsunuz ayda?"

"İki bin Finlandiya kronu."

Hesapladık, İsveç'teki işçinin maaşıyla denk düşüyor. Yani bir Sovyet otobüs biletçisinin aldığı maaşın hemen de üç misli. Fazla olarak Sovyetler'de biletçilerin üniformaları da yoktur, çoğu kadındır ve işe, basit basma entarilerle gelirler. Nâzım'ın şaşması tabiiydi.

"Kocanız yok mu?"

"Yok."

"Peki, evde kaç kişisiniz?"

"Dört; anam, ben ve iki oğlum."

"Eve başka yardım eden yok mu?"

"Yok."

"Aldığınız para size yetiyor mu?"

"Yetiyor tabii, ama kocam sağ olsaydı daha da iyi olabilirdi."

Yavaş yavaş soruları derinleştirmeye başladık.

"Çocuklarınız okula gidiyor tabii, ne ödüyorsunuz okula?"

"Hiçbir şey, bizde öğretim bedavadır."

"Çocuklarınız nerde şimdi?"

"Kampta."

"Ne ödüyorsunuz bunun için?"

"Hiçbir şey, devlet hesabına gittiler."

"Evinizde konforunuz tamam mı?"

"Görüyorsunuz, kaloriferimiz var, banyomuz var, buzdolabımız, radyomuz, televizyonumuz var. Mutfakta havagazımız, elektriğimiz var, falan..."

"Peki ev kirası olarak ne ödersiniz?"

"İki yüz kron. Elektrik, gaz, su, radyo filan iki yüz elli kronu bulur."

"Hastalanırsanız ne yaparsınız?"

"Hasta olduğum sürece, maaşımı alırım. Doktor çağırırım veyahut kliniğe giderim, gerekirse hastaneye yatarım."

"Bunlar size kaça mal olur?"

"Hiç, hepsi bedava."

"Bir kaza olursa, işte?"

"İş kazası sigortamız var."

Baktık ki, burada işçinin durumu İsveç'tekinin aynı. Kadının bir otomobili eksik.

Kendi Kendini Teselli Ediyordu

Nâzım Hikmet, artık soruya devamdan vazgeçti. Çünkü deştikçe buradaki işçinin eriştiği refah meydana çıkıyordu, bu da onu rahatsız ediyordu. Nasıl oluyordu da, kapitalist memleketlerde işçilerin durumu her bakımdan, işçi memleketi olan Sovyetler'dekinden daha iyi olabiliyordu. Bunu izah etmek gerekti. Nâzım Hikmet kendi kendini teselli için, bunun izah yollarını da buluyordu.

"Tabii kardeşim," diyordu, "herifler yüzyıllarca harp yüzü görmemişler, bütün varlıklarını daha iyi yaşamaya harcamışlar. Okullarını yapmışlar, başka milletleri sömürmüşler, işin keyfine varmışlar. Sovyetler'de öyle mi? Birinci, İkinci dünya savaşları, iç savaşlar, Çarlık devrinin kötü kalıntısı. Okul yok, yol yok, hastane yok, sanayi kurulmamış, devrimden sonra her şeyi yeni baştan yapmak zorunda kalmışlar. Hayatları savaş içinde geçmiş. Onların çektiğine bu milletler bir gün katlanamazlar. Hele dur, açlıkla, gerilikle, yoksullukla savaş bitsin, onlar da bir refah yoluna girsin, o vakit sen seyret sosyalist dünyayı."

Helsinki'de bize okulları gezdirdiler. İlkokullar ideal dereceyi bulmuş. Okul binaları en modern ihtiyaçlara göre yapılmış. Çocuklar inci parçaları. Hepsi birbirinden daha iyi giyinmiş, daha sağlam, daha mutlu. Üniversiteye gittik. Orman içinde kurulmuş, modern binalar. Öğrenciler için her binada küçük departmanlar yapılmış. Yatak odası, salonu, balkonuyla. Yeşillikler içinde sakin ve temiz. İnsanın üniversite öğrencisi olası geliyor.

Bu ziyaretlerden sonra Nâzım artık dayanamadı.

"Kalk gidelim," dedi, "bir balıkçı lokantasında kendimize bir ziyafet çekelim."

Helsinki, balığıyla, deniz ürünleriyle İstanbul'u hatırlatıyor. Sovyetler'de iyi balık yemek mümkün değil. Bu özlemimizi gidermek için Helsinki'nin tanınmış balık lokantalarından birine gittik. Kapıdan girer girmez, önümüzde, sergi halinde serilmiş çeşitli balık örnekleri gördük. Açgözlülükle hemen saldırdık. Önce deniz meyveleri denilen istiridye, karides gibi şeyler ısmarladık. Arkasından da birer lüfer istedik. Masaya oturduk, biraz sonra deniz meyvelerini getirdiler. Meğer yalnız bunlar bizi doyurur da aşarmış. Ama biz aç gibi saldırdık, önümüze ne getirdilerse hepsini yedik. Artık doymuştuk. Derken dumanı üstünde lüferlerimiz gelmez mi? Her biri palamut kadar büyük. Birbirimize bakındık ve ne olursa olsun yemeye başladık.

Yemeğimiz bittiği zaman, artık boğazımıza kadar doymuştuk. Üç gün bir daha ağzımıza yemek koyamadık. Hele Helsinki ıstakozları, İstanbul ıstakozlarını aratmaz.

Finlandiya da, İsveç gibi bolluk ve refah memleketidir. İnsanların giyinişi, yaşayışı, her halleri zenginliklerini gösterir. Orada, fakir ve üstü başı dağınık insan görülmez.

12

Helsinki'den trenle Moskova'ya gidiyoruz. Nâzım beni evine davet etmişti, Moskova'da arkadaşa ihtiyacı vardı. Kompartımanımızda dört kişiydik. Benle Nâzım'dan başka, ünlü Fransız yazarı Vercors ve *L'Humanité* gazetesi yazarlarından Bayan Dominique Desanti vardı. Sovyet-Fin sınırına kadar gülerek, hikâyeler anlatarak hoş vakit geçirdik. Sovyet sınırını geçer geçmez dikkat kesilmiştik. Aradaki ayrıntıyı görüp karşılaştırmak ihtiyacını duymuştuk. Ne var ki birdenbire, zengin ve refaha ermiş bir memleketten, yoksul ve fakir bir memlekete girmiş bulunuyorduk. Binalar, köyler, insanlar hep fukaralığı hatırlatıyordu. Bir istasyon, bir istasyon daha, nihayet üçüncü istasyonda *L'Humanité* yazarı isyan etti ve avazının çıktığı kadar bağırarak,

"Bu ne rezalet, bu ne sefalet, bu ne maskaralık. Niye bizi bu kadar aldatmışlar, niye bizi de başkalarını aldatmak zorunda bırakmışlar? Okurlarımıza karşı bizi gülünç duruma düşürmüşler."

Dominique Desanti, Sovyetler Birliği'ne ilk kez geliyordu. Moskova Radyosu'ndan başka radyo dinlememiş, Moskova'da çıkan kitaplardan başka bir şey okumamıştı. Moskova'dan verilen her şeye inanmıştı. Bunların birer propaganda eseri olduğunu düşünmeye bile lüzum görmemişti. Burada gerçekle karşılaşıp da inandıklarının tersini görünce hayal kırıklığına uğramıştı. Durmadan bağırıyordu.

"Canım biz komünistiz, bizi de aldatmak olur mu? Hiç olmazsa bize gerçeği söylemiş olsalardı, biz de okuyucularımızı aldatıp gülünç olmazdık."

Bay Vercors'la Nâzım Hikmet, Dominique Desanti'yi teskine

çalıştılar. İlk gördüklerine bakıp acele yargıya varmamasını tavsiye ettiler.

"Hele bir Moskova'ya gidelim, orda olup bitenleri görelim, partili arkadaşlarımızı dinleyelim, yargımızı ondan sonra veririz," dediler.

Kadın sustu. Ama Moskova'ya kadar pencereden ayrılmadı ve her gördüğü şey onu daha da sarsıyordu.

Moskova'ya vardıktan sonra biz yol arkadaşlarımızdan ayrıldık. Nâzım Hikmet'in Moskova dolaylarında Peridelkino'daki köşküne gittik.

Azerbaycanlı Münevver

Burası, Moskova'dan elli kilometre uzakta, ormanlıklar içinde bir köydü, Nâzım'ın köşkü, Erenköy'deki eski köşkleri andırıyordu. Köşk, iki katlı ahşap bir binaydı. Bizi iki kadın karşıladı. Biri Nâzım'ın doktoru Galina, ötekisi yusyuvarlak, tostoparlak, esmer, on yedi yaşlarında bir kızdı. Bu genç kızı Nâzım Hikmet'e, Azerbaycanlı dostu Ekber Babayef getirmişti. Adı Münevver'di. Fakir bir aile kızıydı. Moskova'da heykeltıraşlık öğreniyordu ve Nâzım onu evlatlık edinmişti. Eve girdik, salon baştan başa bu genç kızın yaptığı acemice heykellerle doluydu. Oturma odasının her tarafını, sütunlar üstünde yarım kalmış veya tamamlanmış heykeller kaplamıştı. Heykellerin çoğu Nâzım'a aitti. Fakat bir acemi öğrenci ellinden çıktıkları belliydi. Sonraları Münevver bana Nâzım'ın evine nasıl geldiğini şöyle anlatmıştı:

"Moskova'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde heykeltıraşlık öğreniyordum. Ben fakir bir Azeri kızıyım. Ailem bana yeteri kadar yardım edemiyor. Gönderdikleri para yemeğime bile yetmiyordu, aç kaldığım günler olurdu. Azerbaycan'dan tanıdığım Ekber Babayef, beni Nâzım Hikmet'e tanıtmaya karar verdi. Ben o vakte kadar Nâzım Hikmet'i tanımamış, şiirlerini okumamış hatta doğrusunu söyleyeyim, adını bile işitmemiştim. Bir gün Babayef beni otomobiline bindirip Peridelkino'ya getirdi. Otomobilimiz

Nâzım'ın evinin avlusuna girince yukarıda balkondan Nâzım'ın sesini işittik: 'Babayef kim var yanında?'

"Babayef, 'Üstad, sana Münevver'i getirdim,' diye seslendi.

"Nâzım Hikmet Münevver adını duyunca şaşırdı, bir ara duraladı, sonra koşarak aşağı indi. Karşısında Münevver Hanım yerine bu tombalak, fakir ve renksiz kızı görünce dili tutuldu. O, Münevver adını duyunca, karısı gelmiş sanarak heyecanlanmış ve umuda kapılmıştı. Hayal kırıklığıyla biraz da kızarak Babayef'e döndü, 'Münevver bu mu?' dedi ve ekledi:

'Beni heyecandan öldürecektin, böyle şey yapılır mı bana!'

"Sonra eve girdik. Babayef, Nâzım Hikmet'e benim kim olduğumu, Moskova'da ne iş yaptığımı, beni niçin buraya getirdiğini anlattı. Babayef anlatırken Nâzım Hikmet beni göz altında tutuyordu. Sonra birdenbire bana dönerek, 'Benim kızım olmak ister misin, burada kalır mısın?' dedi. Bu benim için bulunmaz bir nimetti. Hemen kalkıp gözyaşları içinde elini öptüm. İşte o gün bugündür buradayım. Akademiye Nâzım'ın otomobiliyle gidip geliyorum. Üstüm başım düzeldi. Bu salonu da atölye yapmama göz yumdu."

Münevver'in asıl adı Şarkiye idi. Ona Münevver adını, Nâzım üzerinde etkisi olur diye Babayef takmıştı.

Münevver, Nâzım'ın yanında dört yıl kaldı. Eğitimini bitirdikten sonra Bakü'ye döndü. Orada Nâzım'ın yardımıyla evlendi, gene Nâzım'ın yardımıyla ev bark sahibi oldu. Şimdi Azerbaycan'ın tanınmış heykeltıraşlarından biridir. Her vakit Nâzım Hikmet'i bir baba gibi minnetle anar.

Nâzım'ın Evi

Şimdi biraz da size Nâzım'ın yaşadığı ve yapıtlarını verdiği evi anlatayım.

Salon, kapı ve pencerelere kadar, heykeller bir yana, resimlerle, oyuncaklarla, çeşitli dekorasyon eşyasıyla süslüydü. Her yanda Münevver'in ve Memet'in resimleri görülüyordu. Nâzım burada özel bir hayat kurmuştu. Ev, geniş ağaçlı bir bahçe içindeydi. Bi-

rinci katın önünde, bahçeye bakan geniş bir terası vardı. Nâzım Hikmet sabah kahvaltısından sonra hemen terasa çıkar, masaya daktilosunu kor, gözlüklerini takar ve çalışmaya başlardı. Çalışırken onu kimse rahatsız edemezdi. O da yazarken kendi işine dalar, etrafıyla meşgul olmazdı. Burası şehrin gürültüsünden, beklenmedik misafir ziyaretlerinden uzakta, sessiz bir yerdi. Yemek zamanları bir kenara bırakılırsa, Nâzım Hikmet bütün gününü bu terasta geçirirdi. Kışın da salonun bir kenarında çalışmak için küçücük bir yer yapmıştı. Ben oradayken en çok piyesler üzerinde çalışıyordu. Şiir yazmak için bu kadar zahmete ihtiyaç yoktu. O şiirlerini gezerken, konuşurken, hatta uyurken yazardı. Sonra yapılacak iş, kafasında işlediği yapıtı kâğıda dökmekten ibaretti. Bu da birkaç dakikalık işti. Fakat piyeslerini kaleme alması hayli vakit alırdı. Her ne kadar piyeslerini de önceden kafasında tasarlarsa da, hikâyesini önüne gelene anlatıp hazırlar ve her şey tamam olduktan sonra oturup yazardı. Gün olurdu, bir piyesi bir haftada, hatta bazen bir günde çıkarırdı.

Para Kazanmak İçin Piyes Yazıyordu

Yazdığı piyesler üzerinde tartışmalar yapardık akşamları. Bence Nâzım Hikmet büyük, kendi çağının en büyük şaiiriydi. Ama büyük bir dramaturg değildi.

"Neden bu kadar kendini piyes yazmaya veriyorsun?" diyordum.

"Mecburum da ondan," diyordu, "geniş bir masraf kapısı açmışım, bana ayda en az bin ruble (on bin lira) lazım. Şiirlerim bunu getiremez bana. Kimseye para için el açmak istemem. Kendi köşemde bağımsız yaşamak isterim. Bunu da bana ancak piyeslerimden gelen sağlıyor."

"İyi ama," diyordum, "şair olarak Nâzım Hikmet adının çok büyük yeri var. Piyeslerine gidenler senin adına bakıp giderler. Sonra hayal kırıklığına uğrayıp senin hakkında kötü yargılara varırlar. Hiç olmazsa piyeslerini başka bir ad altında yazamaz mısın?"

"Bir defa böyle başladı, artık böyle gider. Hem bana bak, sen benim piyeslerimi neden beğenmiyorsun?"

"Çünkü teknik bakımdan iyi işlenmemiş buluyorum. İyi konular buluyorsun, bunlara sanat çeşnini de katıyorsun, fakat bunları tekniğe uygun bir biçimde işlemeye önem vermiyorsun. Al *Enayi* piyesini örneğin. Orada teknik ve sanat el ele vermiştir. Onun için de en çok beğenilen ve en çok oynanan piyes odur. Ötekiler ise tekniği bozuk olduğu için uzun bir süre sahnede kalamamışlardır."

Ben böyle konuştukça kimi kere güler, kimi kere kızar ve,

"Sen piyesten anlamıyorsun kardeşim, çizmeden yukarı çıkma," derdi. Fakat kimi kere de eleştirmemi yerinde bulur, boynunu bükerek,

"Ne yapalım," derdi.

Nâzım Hikmet, piyeslerinin özellikle Batı memleketlerinde oynanmasını çok isterdi. Roma ve Paris seyahatleri sırasında bunu sağlamaya çalıştı. Ne var ki oralarda konudan çok tekniğe ve sanata önem verdikleri için hiçbir tiyatro, Nâzım'ın piyeslerini sahneye koymaya yanaşmadı ve bu, Nâzım Hikmet için çok büyük bir hayal kırıklığı oldu.

Nâzım Hikmet öğle yemeğinden sonra bir süre yatıp dinlenir sonra tekrar terasa çıkıp çalışırdı. Akşam işi bitince mutfağa girer yemek yapardı. Mutfakta meşgul olmayı, kendine göre yemek yapmayı pek severdi. Derken bir akşam sofra kuruldu.

"Bak," dedi, "sana kendi elcağızımla mezeler hazırladım. Ben içmem ama sen geç bakalım masa başına."

Güzel bir salata yapmış, piyaz hazırlamış, sucuk filan... Tam bir çilingir sofrası... Ama benden başka içen yok. Nâzım arkadaşlık etmek üzere sofraya oturdu. Doktorunun izni oranında mezelerden şöyle bir çöplendi. Konuşmaya daldık, yalnız odayı kaplayan şu heykeller üstümüze düşecek gibiydi.

"Aldırma," dedi, "bu kızcağızın yetişmesi lazım."

Yemekten sonra üst kata çıktık. Burası ayrı bir âlem. Geniş bir salon ve ayrıca bir oda var bu katta. Büyük salon bir müze. Ne yok ki burada. Sokak afişlerine, göğse takılan demir düğmelere

kadar her şey. Uzun ve geniş bir masa var ortada. Üstünde bir santimlik boş yer yok. Hediyeler, anılar, kitaplar, resimler, biblolar, küçük heykeller, halk işi mendiller vs, vs... Duvarlar da baştan başa resimler ve tablolarla kaplı. Odanın bir köşesinde bir televizyon var. Burada bir süre televizyon seyrettik. Sonra Nâzım'la kısa bir sohbet. Bir ara yan odaya geçtik. Burasını bir Türk odası yapmaya özenmiş, ortada bir mangal, çepeçevre sedirler ve sedirler üstünde yastıklar. Ama bu odada kimse oturmuyor ve yatmıyor. Sonra Nâzım ayrılıp alt kattaki yatak odasına çekildi. Erken yatmak âdetiydi. Tabii, doktor da onunla birlikte çekildi, biz Münevver'le yalnız kaldık. Münevver bana Nâzım'a ait anılarını anlattı. Kataloglar çıkarıp çeşitli yerlerde Nâzım'a ait çekilmiş resimler gösterdi. Masa üstünde, duvarlarda bulunan eşyanın nereden, nasıl geldiği hakkında bilgi verdi.

"Nâzım ağabey," diyordu, "çok iyi bir insan ve çok çalışkan bir adam. Hiç boş vakit geçirmiyor. Arada sırada misafirleri gelir, Sovyetler'in dört yanından. Onlarla konuşmaya da bayılır."

Nâzım Hikmet bu köşkü pek severdi. Gününü evde geçirirdi. Çoğu günler, akşam üstleri işi bitince yanına doktorunu alıp çamlar arasında ufak bir gezinti yapardı. Zaten gayet yavaş, âdeta ayaklarını sürterek yürürdü. Hızlı gezmekten çekinirdi. Komşularını ziyarete gitmez, onların kendisine gelmesini beklerdi. En çok ahbaplık ettiği dostu, ünlü Sovyet yazarı Simonof'tu. Şehre pek az inerdi. Şehirdeki evini de bırakmamıştı. Orasını, dostlarına, gelip geçici misafirlerine ayırmıştı. Son zamanlarda, sürgünden dönmüş olan eski komünist arkadaşlarından birkaçı burada yatardı. Ancak Vera adındaki Rus kadınla evlendikten sonra, köşkünü bırakıp tekrar şehirdeki evine döndü.

"Memleketimi Amerikalılar İstila Ediyor"

Moskova'ya gelişimizin ikinci günü, sabah kahvaltısında lafa daldık.

"Burada rahatım," diyordu. "Çalışıyorum falan ama içimi iki üzüntü yer hep. Biri günden güne memleketimden ve halkım-

dan uzaklaştığımı duymaya başlamamdır. Bir sanatçı, hele bir şair için bunun ne demek olduğunu bilir misiniz? Sanatçının kökü halktadır. Halktan uzaklaşan sanatçı, kökü kopmuş ağaca benzer. Ve kökünden su alamayan ağaç gibi yavaş yavaş solmaya ve kurumaya başlar. İşte ben bu tehlikeyle karşı karşıya olduğumu duyuyorum. Yıllardır memleketime dönemedim. Bu gidişle dönemeyeceğim de. Bu beni, halkla doğrudan doğruya temastan uzaklaştırıyor. Memleket gazetelerini bile ancak rastlantıyla, ara sıra görebiliyorum. O sayede memleketin gidişi üstüne iyi kötü bir fikir edinebiliyorum. Yabancıların, hele Amerikalıların memleketimi nasıl istila etmekte olduklarını görüp üzülüyorum. Bu üzüntümü şöyle bir-iki şiirle de ifadeye çalıştım."

Kalktı, küçük çalışma odasındaki masasından bir dosya getirdi. İçinden birkaç şiir çıkarıp gösterdi. Sonra bunlardan birini alıp okumaya başladı:

GERİLEYEN TÜRKİYE YAHUT
ADNAN MENDERES'E ÖĞÜTLER

Şaşkınlığın bu kadarına doğrusu ya pes,
Bindiğin dalı kesiyorsun Adnan Menderes.
İlle de asıp kesmek geliyorsa içinden
Ezmekte devam et Barışçılar'ı, ama sen
Meselâ Yalçın'ı da tıkıyorsun deliğe
İhtiyarcık sana azıcık cilve yaptı diye,
Git, koş, elini öp, af dile, yüzünü güldür,
O, yalnız altın kafeslerde öten bülbüldür.
O, matbaalar yıktırıp kitaplar yaktıran,
O, büyük demokrat, O hürriyetçi kahraman,
Moskova'yı atomlayalım diyen insancı...
Kendine acımazsan bize bir parça acı.
(...)

Ama bu, bir şiir olmaktan çok biraz siyasi hicivdi. O devrin olaylarına ilişerek Adnan Menderes'i ve Hüseyin Cahit Yalçın'ı

hicvediyordu. 1945'te Hüseyin Cahit Yalçın, bizim matbaanın yıkıldığı gün, *Kalkın Ey Ehli Vatan* başlıklı yazısıyla, faşist gençleri bize karşı hücuma geçirmişti. Nâzım'ın dediği gibi o, altın kafeste öten bir bülbüldü. Parayı kim verirse onun düdüğünü çalardı. Bir ara İsmet Paşa'ya düşman kesilmişti, sonra onun elini öptü.

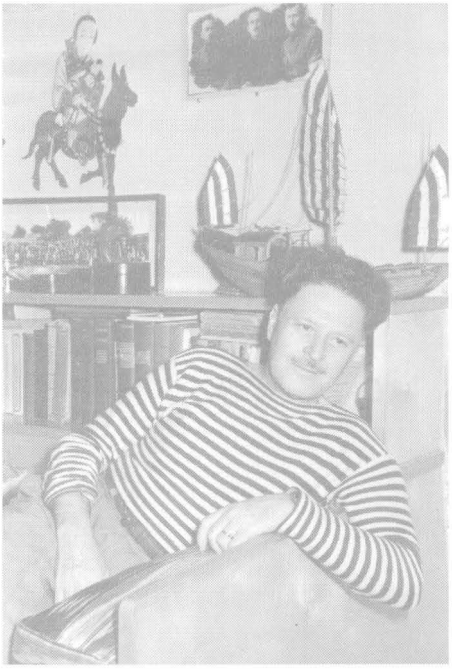
Nâzım o sıralarda buna benzer birkaç şiir daha yazmıştı. Bunlar da o günün olaylarına dayanılarak yazılmış şiirlerdi. Onun için bu küçük denemeler onu doyurmuyordu. O, halkın içinde olmak, onlarla birlikte yaşamak, ilhamını gazete haberlerinden değil, halkın hayatından almak ihtiyacını duyuyordu. Oysa yazdığı şiirleri Türkçe okuyacak birini bulmakta bile güçlük çekiyordu. Eline bir Türk veya Türkçe bilen biri geçti mi, ilk işi ona son yazdığı şiirleri okumaktı. Bu, onun için hem bir zevkti hem de bir ihtiyaçtı. Buna imkân bulamadığı günler ıstırap çekerdi. İkide birde Türklerin bulunduğu yerlere gidip onlarla birlikte yaşamak, onlara şiirlerini dinletmek âdeti haline gelmişti.

Nâzım'a Türk Gazeteleri Okutulmuyordu

Memleketle olan bağlarını koruyabilmek için hiç olmazsa Türk gazetelerini muntazam olarak okumak isterdi. Fakat Sovyetler'de, dışardan yabancı gazete getirtmek yasaktı. Para bulup Türk gazetelerine abone olsa bile, bu gazetelerin kendisine ulaşacağı şüpheliydi. Moskova Radyosuna Türkçe gazeteler gelirdi. Fakat bu gazetelerin radyo binasından dışarı çıkarılması imkânsızdı. Yanındaki gölge istese ona gazete sağlayabilirdi, fakat o da bunu yapmazdı. Böylece Nâzım Hikmet, günden güne halkından uzaklaşmakta olduğunun acısını duyuyordu.

Aşağıdaki şiir, Nâzım Hikmet'in o günlerdeki ruh haletinin aşağı yukarı bir ifadesi sayılabilir. Şiirde daha çok bir toplumun öncülüğünü yapan aydınların öldürülmesinden söz ediyor ama aynı zamanda kendisinin de köksüz kalmış bir aydın olduğunu düşünerek bir tür kendi durumunu da anlatmış oluyor:

Çınarı yıkmak için
baltayı köküne vururlar,
evi yakmak için
sokarlar kundağı temele.
Kartal uçamaz olur
kanadı kırılınca,
düşünebilir miyiz
başımız vurulunca?
Onlar köküdür memleketin,
dallara yürüyen su
bu kökte saklıdır.
Onlar umudun temeli,
onlar kanadı hürriyetin,
halkın aklıdır.
Kaç kere, kaç yerde baltalandı kök
yürümez oldu su
dallar kurudu.
Kırıldı kanat
öldürdüler aklı.
Ve sonra yolladılar insanları salhaneye.
Çünkü böyledir
asrımızın gerçeklerinden biri.

◄ Nâzım Hikmet, Moskova'daki kır evinin salonunda (1955)

▼ Nâzım Hikmet'in Moskova dışında, Peridelkino'daki kır evinin bahçesinde. *(Soldan sağa)* Mimar Azerbaycanlı Münevver, çevirmen Aleksandra, Nâzım ve doktoru Galina (1954)

▲ Nâzım Hikmet Macaristan'daki Türklerle. Soldan ikinci Yıldız Sertel (1950'li yıllar)

▼ Nâzım Hikmet ve Zekeriya Sertel Varşova'da, dostlarının davetinde (1950'li yıllar)

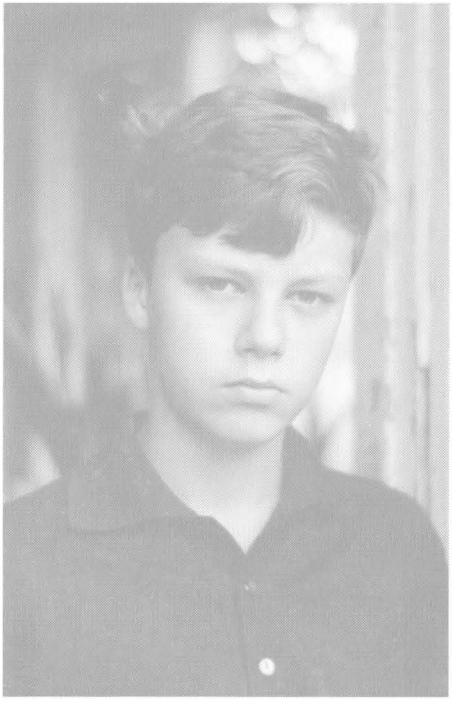

▲ Nâzım Hikmet Sertellerin evinde şiir yazarken (Viyana, 1962)

▼ Nâzım Hikmet aynı evde... (1962)

◄ Nâzım Hikmet'in oğlu Memet (Varşova, Eylül 1963)

▼ *Soldan sağa:* Yıldız Sertel, Sabiha Sertel ve Münevver... (Yalta, 1963)

▲ *Arkada:* Sabit Rahman (Azeri yazar); *soldan sağa:* Yıldız Sertel, Memet Hikmet, Münevver, Sabiha Sertel, Simone Terrie, Zekeriye Sertel. Yalta'da Sovyet Yazarlar Birliği Dinlenme Evi (1963; Fotoğraf rötuşludur. Sovyetler'de o zamanlar resimler rötuşlanırdı.)

▲ Nâzım Hikmet, Sabiha ve Zekeriya Sertel ailesi ile 1955 yılında Moskova'da tekrar bir araya geldi.

◀ Nâzım Hikmet, Türkiye'den ayrıldıktan sonra uluslararası bütün toplantılara katıldı. Fotoğrafta, Berlin'deki Dünya Gençlik Festivali'nde çeşitli ülkelerin gençleri ile el ele.

◄ Nâzım Hikmet, Rusya'daki en yakın arkadaşı Ekber Babayef ile

► Nâzım Hikmet, karısı Münevver ile

◄ Nâzım Hikmet Türkiye'den ayrılmadan önce, Mühürdar Bahçesi'nde. *(Soldan sağa)* Münevver, Müzeheher Vâ-Nû, Nâzım ve Zekeriya Sertel. Çocuk arabasında Nâzım'ın oğlu Memet

▲ Nâzım, Moskova'daki evinde Münevver'den gelen bir mektubu okurken, duvarda oğlu Memet'in resimleri

◄ Nâzım'ın oğlu Memet 1970'te Varşova'dayken

► TKP Merkez Komitesi genel sekreteri İ. Bilen, Nâzım ve sağ başta Nâzım'ın doktoru ve sevgilisi Galina

◄ Nâzım ve eşi Münevver

▼ Nâzım, büyük aşkı Vera ile...

13

Nâzım Hikmet, dallara su veren kök kurumaya başladıktan sonra da ilhamını başka kaynaklarda aramak zorunda kaldı. Ama yüreğinden hiçbir zaman şu üç sevgi çıkmadı: Münevver-Memet-Memleket.

Odasındaki masada, duvarlarda, çevresindeki eşyada hep bu üç sevgiyi belirten anılar vardır. Nereye gitse, nerede bulunsa onlarla beraberdir. Maddeten onlardan uzaklaşmıştı ama manen onlarla beraber yaşıyordu. Onun bu durumunu anlatan aşağıdaki şiiri okuyalım: Nâzım Hikmet, karlı bir gecede evinin etrafındaki kayın ormanını dolaşır:

Karlı kayın ormanında
yürüyorum geceleyin.
Efkârlıyım, efkârlıyım,
elini ver, nerde elin?

Ayışığı renginde kar,
keçe çizmelerim ağır.
İçimde çalınan ıslık
beni nereye çağırır?

Memleket mi, yıldızlar mı,
gençliğim mi daha uzak?
Kayınların arasında
bir pencere sarı, sıcak.

Ben ordan geçerken biri:
"Amca," dese, "gir içeri."

Girip yerden selâmlasam
hane içindekileri.
(...)

Yedi tepeli şehrimde
bıraktım gonca gülümü.
Ne ölümden korkmak ayıp,
ne de düşünmek ölümü.

Biz Helsinki'deyken, Nâzım Hikmet oğlu Memet'e oyuncaklar göndermek hevesine kapıldı. Arabalar, otomobiller, çeşitli oyuncaklar alıp postaya verdi. Fakat sonra, "belki memlekette ihtilal yapar korkusuyla" bu hediyeleri memlekete sokmadılar. Bir süre sonra paketler geri geldi. Türkiye'de yetkililer, babanın oğluna gönderdiği bu hediyeleri bile çocuğa çok görmüşlerdi. Paketleri görünce Nâzım yüreğinden vurulmuş gibi oldu ve şu dizeleri yazdı:

Eski takvim hesabıyle
bu sabah başladı bahar.
Geri geldi Memed'ime
yolladığım oyuncaklar.

Kurulmamış zembereği
küskün duruyor kamyonet,
yüzdüremedi leğende
beyaz kotrasını Memet.

TKP'nin Başındakiler Beş Para Etmez

Nâzım Hikmet'i yiyen ikinci üzüntü, siyaset alanında ve parti içinde hiçe sayılmasıydı. Şair olarak çok büyük iltifat görüyordu, Oysa o, bütün sanatını verdiği ve uğrunda bin bir işkenceye katlandığı idealinin partisi içinde de ön safta olmak isterdi. Ne var ki ona parti içinde önem veren yoktu. Şair ve sanatçı oluşu, sözünü

esirgemeyip uluorta konuşması, sıkı disipline alışmış komünist arkadaşlarını tedirgin ediyordu. Nâzım, parti disiplinine uymak için elinden geleni yapmaya çalışırdı, ama bir an gelir patlayıverirdi. İşte o vakit, arkadaşlarının gözünde bütün kazandıklarını bir anda yitirirdi. Bu hal onu çok üzerdi.

"Bak şu partinin başında bulunan arkadaşlara," derdi, "hiçbirinin ciğeri beş para etmez. Kafaları işlemez. Ama boyun eğmesini, sıkı disipline uymasını becerdikleri için partice şerefli mevkilere geçerler. Bana bunu çok görürler."

Nâzım Hikmet, bütün hayatında bu haksızlığa isyan etmiştir. Hatta bu yüzden bir kez İstanbul'da partiden bile çıkarılmıştır. Moskova'da ikinci bir kez böyle bir akıbetle karşılaşmamak için elinden geldiği kadar parti çizgisinin dışına çıkmamaya çalışırdı.

"Ben bir sıra neferiyim, bir türlü küre (köy papazı) bile olamadım," derdi. Sonra da arkasından hemen eklerdi:

"Ama ben dünyanın en hür komünistiyim, istediğimi, düşündüğümü serbestçe söylerim."

Ama bu onun tesellisiydi. Partinin çizdiği çizgiden çıkamayacağını o da bilirdi. Ama hangi partinin? Türkiye Komünist Partisi, Türkiye'de kendi kendini feshetmişti. Gerçekte bir Türkiye Komünist Partisi kalmamıştı. Sosyalist memleketlere sığınıp partiyi devam ettirmek iddiasında bulunanların yaptığı işse gülünçtü. Bunlar kimi temsil ediyorlardı. İşte Nâzım'ı en çok kızdıran da buydu. Şiirleriyle komünizm davasına herkesten çok hizmet ettiği halde, ne idüğü belirsiz birtakım kimselerin ona emir verebilmeleri dayanılır bir şey değildi. Onlar da Nâzım'a işkence için ellerinden geleni esirgemiyorlardı. Yanında gölge olarak çalıştırılan partili arkadaşı, onu sıfıra indirmek için her çareye başvuruyordu. Onun hakkında gereken yerlere jurnaller veriyor, Nâzım'ın yaptıklarını ve söylediklerini kimbilir ne şekillerde yetkililere aktarıyordu. Böylece Nâzım'ı parti eylemlerinin dışında tutuyorlardı. Onu toplantılara çağırmıyor, hiçbir meselede oyunu almıyor, ona aralarında yer vermiyorlardı. Oysa bu yapmacık partinin en büyük geliri, Nâzım'ın kazancından verdiği paydan geliyordu.

Alman Şairini Kızdırdı

Ertesi gün için bir misafir beklediğini söyledi. Nâzım Hikmet, dış memleketlerdeki dostlarına rastladıkça onları daima köşküne davet ederdi. Yarın gelecek olanlar da barış kongrelerinden birinde ahbap olduğu bir Alman şairiydi.

Ertesi gün Nâzım, misafirlerini almak üzere havaalanına gitti ve akşamüstü Alman şairiyle birlikte köşke döndüler. Bu Alman şairi, genç ve güzel bir adamdı. Genç ve güzel karısıyla beraber gelmişlerdi. Ne var ki köşkte rahat edemediler. Nâzım onları ağırlamakla beraber çalışmalarına devam etti. Misafirler yalnız kaldılar. Burada, hayattan ve insanlardan uzak kaldıkları için canları sıkıldı.

Geldiklerinin ertesi günü hep birlikte kahvaltı masası başında toplandık. Şiirden ve şairlerden söz ediliyordu. Bir ara Nâzım,

"Yahu," dedi, "şu sizin Goethe gerçekten büyük şair midir?"

Alman şairi, hiç beklemediği bu soru karşısında tokat yemiş gibi afalladı.

"Nâzım," dedi, "bütün şakalarını güler yüzle karşılamaya hazırım ama Goethe şakaya gelmez."

Nâzım bu kadar sert bir tepki beklemiyordu. Biraz sıkılarak,

"Yani," dedi, "ben Almanca bilmiyorum, bir şairi kendi dilinden okumadıkça anlamak mümkün değil. Bunu kendi deneyimle bilirim. Ben Goethe'yi ancak kötü Türkçe çevirilerinden okudum, onun için şiirleri bana yavan göründü." Alman şairi bu izahı bile dinleyecek durumda değildi. Çok sarsılmıştı. Evi hemen o gün terk etmelerinde belki bu konuşmanın da etkisi olmuştur.

Barış Türküleri

Ben Viyana'ya döndükten hayli zaman sonra, Nâzım da Viyana'ya geldi. Barış için çalışmalara katılmaya bayılırdı. Harpten nefret ederdi. İnsanların insan gibi yaşamlarını, mutlu olmalarını isterdi. Hele gençlerin daha yaşamadan ölüme sürüklenmelerine gönlü razı değildi. Dünya barışı için çalışan Dünya Barış Konse-

yi'ne de bunun için girmişti. Bu örgüt içinde elinden geldiği kadar barış için yararlı olmaya çalışırdı. Her toplantıda yeni bir teklifle ortaya çıkmak isterdi. Bütün dünya halkları arasında barış için imza toplama kampanyası fikrini o bulmuştu. Konseyin toplantısına, bu defa da yeni bir teklifle gitmek istiyordu.

Bir gün yeni propaganda biçimleri üzerinde konuşurken aklıma türkülerden yararlanmak fikri geldi.

"Yahu Nâzım," dedim, "bilir misin barış için yapılacak bir propagandada türkülerin ne büyük bir rolü olabilir. Öyle türküler ki herkesin ağzında dolaşacak. Sınır, dil, din, milliyet ayrılığı tanımadan bütün insanların ağzından düşmeyecek."

Birden ayıldı:

"Fena fikir değil bu," dedi,

O sırada bir Hint filminde söylenen bir türkü, *Avaramu* dillerde dolaşıyordu. Dünyanın neresine gitseniz herkes bu türküyü mırıldanıyor, radyolar bu türküyü tekrarlıyor, televizyonlarda bu türkü söyleniyordu.

"İşte böyle bir türkü mesela," dedim.

Bu konuşma orada kaldı.

Ertesi gün Nâzım Hikmet, elinde üç şiirle geldi. Gece uyumamış, barış için üç türkü yazmıştı.

JAPON BALIKÇISI

Denizde bir bulutun öldürdüğü
Japon balıkçısı genç bir adamdı.
Dostlarından dinledim bu türküyü
Pasifik'te sapsarı bir akşamdı.

Balık tuttuk yiyen ölür.
Elimize değen ölür.
Bu gemi bir kara tabut,
lumbarından giren ölür.

Balık tuttuk yiyen ölür.
birden değil, ağır ağır,

etleri çürür, dağılır.
Balık tuttuk yiyen ölür.

Elimize değen ölür.
Tuzla, güneşle yıkanan
bu vefalı, bu çalışkan
elimize değen ölür.
Birden değil, ağır ağır,
etleri çürür, dağılır.
Elimize değen ölür...

Badem gözlüm beni unut.
Bu gemi bir kara tabut,
lumbarından giren ölür.
Üstümüzden geçti bulut.

II.
KIZ ÇOCUĞU

Kapıları çalan benim
kapıları birer birer.
Gözünüze görünemem
göze görünmez ölüler.

Hiroşima'da öleli
oluyor bir on yıl kadar.
Yedi yaşında bir kızım,
büyümez ölü çocuklar.

Saçlarım tutuştu önce,
gözlerim yandı kavruldu.
Bir avuç kül oluverdim,
külüm havaya savruldu.

Benim sizden kendim için
hiçbir şey istediğim yok.

Şeker bile yiyemez ki
kâat gibi yanan çocuk.

Çalıyorum kapınızı,
teyze, amca, bir imza ver.
Çocuklar öldürülmesin
şeker de yiyebilsinler.

III.

BULUTLAR ADAM ÖLDÜRMESIN

Analardır adam eden adamı
aydınlıklardır önümüzde gider.
Sizi de bir ana doğurmadı mı?
Analara kıymayın efendiler.
Bulutlar adam öldürmesin.

Koşuyor altı yaşında bir oğlan,
uçurtması geçiyor ağaçlardan,
siz de böyle koşmuştunuz bir zaman.
Çocuklara kıymayın efendiler.
Bulutlar adam öldürmesin.

Gelinler aynada saçını tarar,
aynanın içinde birini arar.
Elbet böyle sizi de aradılar.
Gelinlere kıymayın efendiler.
Bulutlar adam öldürmesin.

İhtiyarlıkta aklına insanın,
tatlı anıları gelmeli yalnız.
Yazıktır, ihtiyarlara kıymayın,
efendiler, siz de ihtiyarsınız.
Bulutlar adam öldürmesin.

Sonra bu türküleri, barış üstüne yazdığı şu nefis şiiriyle tamamladı:

SILAHSIZ İNSANLAR

Beş kıtanın içinden başladı sefer
Gidildi kuzeye doğru gidildi,
Ormanlar, kayalar, göller, denizler
Şehrine varıldı, şehir yeşildi.

Bu gelenler silahsız adamlardı
Her birisi yüreğini çıkardı.
Her yürekte güzel bir şeyler vardı,
Hayata sevdalar ilân edildi.

Geceler beyazdı, gündüzler serin,
Sözleri dövdüler dan dan da din din,
Örsünde sıcacık yüreklerinin
Ölüm bu sözlerden güçlü değildi.

Robson ve Hemingway Cevap Vermedi

Bu şiirler birbirinden güzeldi. Barış ihtiyacını, barış sevgisini bundan daha iyi anlatmak kolay değildi. Şimdi iş bunları türküye çevirmekti. Bu işi kim yapabilirdi? Bize öyle biri gerekliydi ki, şarkı bestelemekte usta olsun. Bestecinin adı dünyaca tanınmış olsun. Düşündük taşındık, o sırada yürekten gelen türküleri ve güzel sesiyle bütün dünyaya ün salmış olan Amerikalı zenci şarkıcı Robson aklımıza geldi. Robson'un türküleri içliydi, sesi de güçlüydü. Bu türküleri onun ağzına koyabilirsek bütün dünyaya yayılacağına ve bütün halkların ağzında dolaşacağına kuşku yoktu.

Oturup biri Robson'a, ikincisi ünlü Amerikan romancısı Hemingway'e birer mektup yazdık. Bu şiirlerin doğru dürüst tercümesini ve Robson tarafından bestelenip türküye çevrilmesini ri-

ca ettik. Haftalarca bekledik, ses çıkmadı. Bir daha yazıp ricamızı tekrarladık, gene cevap gelmedi.

Dünya Barış Konseyi, bu şiirleri pek beğenmişti. Onlar da bunların türküye çevrilmesini istiyorlardı. Bir yandan da bu şiirleri resimlerle süslü güzel bir şekilde bastırarak, bütün dünyaya yaydılar.

Aradan bir süre geçti. Bir gün Nâzım Hikmet'ten, Budapeşte'den bir telefon aldım. Hemen Budapeşte'ye gitmemi istiyordu. Orada, bu şiirleri genç Macar kompozitörlerine besteletmeye çalışıyordu. Benim de acele Peşte'ye gidip bu besteleri dinlememi istiyordu. Hemen ertesi sabah anlaşmamız gereğince ben otomobille Macar sınırına gidecektim o da oraya gelecekti. Sınırında buluşup beraberce Peşte'ye gidecektik. Ertesi sabah Macar sınırına vardığım zaman, Nâzım Hikmet'i, yanında bir kadınla beni bekler buldum. Sarmaşıp öpüştük, bana yanındaki kadını tanıttı. Kendisine rehber olarak verilmiş bir Macar kadınıydı. İlk defa tanıdığım bu kadın, benim de boynuma sarılıp iki yanağımdan öptü.

"Buraya gelinceye kadar," dedi, "bütün yol boyunca Nâzım bana sizi övdü durdu. Ne kadar çok seviyor sizi. O sevgi için ben de sevdim sizi."

Hep birlikte onların otomobiline bindik ve yola düzüldük.

Yolda Nâzım anlatıyordu:

"Şu şiirleri bir türlü besteletemedik. Peşte'de Macarlara söyledim fikrimizi, pek beğendiler ve bana birkaç genç kompozitör verdiler. Şimdi bu gençler Peşte'de yazarlar evinde piyano başında uğraşıp duruyorlar. Dönüşte ne yaptıklarını göreceğiz. Seni de bunun için çağırdım. Yapılacak besteleri dinleyip beraber karar verelim."

Peşte'de doğruca Yazarlar Birliği Evi'ne indik. Burada iki genç besteci piyanolara oturmuşlar, uğraşıp duruyorlardı. Ne var ki o vakte kadar yaptıkları bir şeye benzemiyordu. Kan ter içindeydiler. Onlar da yaptıklarını beğenmiyorlardı. Nâzım kendini tutamayıp bağırmaya başladı.

"Yahu," diyordu, "şiirleri anlamıyorsunuz. Bu şiirler size bir şey söylemiyor. Duymadığınız için de beceremiyorsunuz."

Gençler sarsıldılar. Özür dilediler.

"Elimizden geleni yapıyoruz," dediler. "Ama bu şiirler şiir olarak yazılmış, türkü olarak değil. Türkünün ayrı tekniği vardır. Onun için altında kalkamıyoruz."

Nâzım kabul etmiyordu. Kompozitörlerin beceriksizliklerine kızıyordu.

"Bakın," diyordu, "mesela size okuyayım bunlardan bir tanesini. Hiç olmazsa havasına girin."

Genç kompozitörler Nâzım'ın okuyuşuna bayıldılar. Zevkle dinlediler.

Ama sonra,

"Şiir olarak gerçekten çok güzel ama türkü değil," dediler. Demek ki bu denemeden de bir şey çıkmayacaktı. Vazgeçildi. Başka milletlerden de bu şiirleri türküye çeviren veya çevirmek isteyen besteciler çıkmadı. Böylece bizim hülyamız gerçekleşemedi. Ama barış edebiyatı, birkaç şaheser örnek kazanmış oldu.

14

Münevver'le Mektuplaşma

Nâzım Hikmet Viyana'dan ayrılmadan önce, Münevver'le mektuplaşması işini yoluna koymayı başarmıştı.

O tarihe kadar, yani 1955'e kadar Nâzım, Münevver'den ve Memet'ten haber alamıyordu. Mektuplaşmaları yasaktı. Onun için ne Münevver Nâzım'a bir şey yazabiliyor, ne de Nâzım özlemi içinde yaşadığı karısına ve oğluna mektup gönderebiliyordu. İki tarafın birbirlerinden alabildikleri haberler kulaktan kapma, derme çatma şeylerdi. Münevver nasıl yaşıyordu, yaşantısını nasıl sağlıyordu. 'Oğlu fotoğraflarda büyüyordu' ama onun ne sesini duyabiliyor ne de resmini görebiliyordu. Bu hal Nâzım'ı son derece üzüyordu. Uçan kuştan, gidip gelenlerden onları sorar, onlardan haber almaya çalışırdı.

İşte bu defa Viyana'ya gelişinde bir gün bu konu üzerinde dertleşiyorduk. Münevver'i getirtmenin, Memet'ine kavuşmanın yollarını arıyordu. Bin bir olanak üzerinde duruyorduk. Kadının ve çocuğun bu işte ne günahı vardı. Nâzım Hikmet'in memleketten ayrılmak zorunda kalışından, onları arkada bırakıp gelişinden ancak kendisi sorumlu olabilirdi. Karısını kocasından ve çocuğunu babasından ayırmak için ne düşünülebilirdi? Bu ancak ortaçağa yakışır bir cezalandırma yoluydu. Suçsuz, masum insanları başkaları adına suçlamak ve cezalandırmak, bugünün hukuk anlayışına uymazdı. Ama işte Türkiye'de idare başında bulunanlar hâlâ Nâzım'ın ailesine karşı bu ortaçağ ceza sistemini uyguluyorlardı.

Menderes Mektuplaşmaya İzin Verdi

Böyle dertleşip dururken aklımıza bir fikir geldi. O sırada Belçika Başbakanı Spaak Türkiye'ye gidiyordu. Barış Konseyi'nde dostumuz olan Belçikalı bayan Elzabeth Blum, Spaak'ın yakın dostuydu. Acaba Bayan Blum, Spaak'tan Ankara'da hükümet yetkilileriyle konuşarak Münevver ve Memet'in Nâzım'a kavuşmalarını sağlamasını rica eder miydi? Spaak böyle bir işe aracılık eder miydi? Hemen kalktık, Bayan Blum'un odasına gittik. Nâzım düşündüklerimizi anlattı. Bayan Blum bu teklifi sevinçle karşıladı ve elinden geleni yapmayı görev saydığını bildirdi.

Birkaç hafta sonra Nâzım Hikmet'e karısı ve çocuğuyla mektuplaşabileceği bildirildi. Bu, Nâzım için büyük bir müjdeydi. O, karısını ve çocuğunu bekliyordu ama bu da bir kazançtı. Bay Spaak Ankara'ya gidince yetkililerle konuşmuş, Nâzım'ın ailesinin serbest bırakılmasını istemiş. Nâzım'ın ailesine karşı yapılan muamelenin, dış memleketlerde çok kötü bir etki yaptığını söylemiş. Münevver'in kocasına, Memet'in babasına kavuşmalarına izin vermenin insanca bir ödev olduğunu hatırlatmış. Ne var ki, Adnan Menderes, yalnız karı-kocanın mektuplaşmalarına razı olmuş. Uygulamakta olduğu ortaçağ cezasından vazgeçmemiş.

Her Gün Mektup Yazardı

İşte bunu Nâzım'a müjdeledikleri zaman çılgına dönmüştü. Hele ilk mektubu alınca, dünyanın en mutlu insanı olmuştu. Beş yıldan beri karısından onun el yazısıyla ilk mektubu, ilk haberi almış oluyordu. Ondan sonra her gün birbirlerine yazmaya başladılar. Uzun bir süre bu mektuplaşmaya ben aracılık ettim. Her gün bana, biri Münevver'den Nâzım'a, ötekisi Nâzım'dan Münevver'e yazılmış iki mektup gelirdi, ama her gün. Nâzım nereye giderse gitsin, nerede olursa olsun, bunu kutsal bir ödev edinmişti. Her sabah, ilk işi Münevver'e mektup yazmak olurdu. Ben de, bana gelen mektupları hemen o gün kendilerine postalardım.

Münevver mektuplarında, kendi acıklı durumunu anlatırdı.

Kapının önünde sürekli olarak bir polis cipi bekliyordu. Memet artık polislerle ahbap olmuştu. Kızınca, "Büyüdüğüm zaman görürsünüz, hepinizi öldüreceğim," diye onları tehdit ediyordu. Nereye gitseler polis arkalarını bırakmıyordu. Bu baskı yetmiyormuş gibi bir de yaşantı sıkıntısı çekiyorlardı. Münevver, Nâzım'ın annesinin Kadıköy'deki eski ahşap evine sığınmıştı. Ev bakımsızlıktan artık çökmek üzereydi. Dam akıyordu, rüzgâr bir yandan vurup öbür yandan çıkıyordu. Evi ısıtmak da mümkün olmuyordu. Yiyecek ve giyecekleri de kıttı. Sözün kısası, Münevver maddi ve manevi sıkıntı içindeydi. Nâzım bu hali öğrendikçe üzülüyordu. Polis Münevver'e ortaçağ zulmü yapıyordu.

Nâzım da mektuplarında Sovyetler'deki hayatını, evini, köşkünü, kazancını, özlemini anlatıyor, bir gün buluşma imkânlarından söz ediyordu. Münevver'den aldığı mektuplardan bazılarını şiir biçimine koyuyordu. Bunlardan biri, örneğin şudur:

İSTANBUL'DAN MEKTUP

Canım,
uzandığım yerde yazıyorum,
yorgunum pek,
aynada yüzümü gördüm, âdeta yeşil.
Havalar soğuk, yaz gelmeyecek.
Haftada otuz liralık odun lâzım,
başa çıkılır gibi değil.
Demin, sofada iş görürken
battaniyemi aldım sırtıma.
Camlar, çerçeveler kırık,
kapılar kapanmıyor.
Burda barınmamız imkânsız artık,
taşınmalı,
ev yıkılacak üstümüze.
Kiralarsa dehşetli pahalı.
Sana bunları ne diye anlatırım?
Üzüleceksin.

Derdimi kime dökeyim?
Kusura bakma.

Isınsa, iyice ısınsa ortalık ama,
hele geceler.
Bıktım, usandım üşümekten.
Rüyalarımda Afrika'ya gidiyorum.
Cezayir'deyim bir sefer.
Sıcaktı.
Alnımı bir kurşun deldi.
Bütün kanım aktı,
ama ölmedim.
Bana bir hal geldi,
çok ihtiyarladığımı hissediyorum,
–halbuki biliyorsun
henüz kırkıma basmadım–
çok ihtiyarladığımı hissediyorum,
söylüyorum da,
söyleyince de kızıyorlar,
konferans dinliyorum herkesten.
Her neyse bu bahsi kapat.
(...)

Nâzım, Münevver'e Güçlükle Yardım Edebildi

Bu mektuptan Münevver'in İstanbul'da ne büyük bir sıkıntı içinde yaşadığını anlıyoruz. Nâzım uzaktan uzağa Münevver'e yardım edebilmek için yollar aradı. Kendisi gayet iyi yaşıyordu. Bolluk içindeydi. Arkada bıraktığı karısının ve çocuğunun yoksulluk içinde yaşamasına dayanamıyordu. Onlara yardım edebilmek için elinden gelen her şeyi yapmak istiyordu. Ama bütün yollar kapalıydı. Münevver ona yol göstermeye çalışıyordu. Bir otomobil alıp göndermesini istiyor ve bunu işleterek geliriyle yaşayabileceğini söylüyordu. Nâzım buna imkân bulamadı. Ama gene de bir süre için olsun polis duvarını aşarak Münevver'e yar-

dım elini uzatabildiğini biliyorum. Şu var ki, bu yardım da uzun sürmedi. Çünkü birçok güçlükleri aşmak gerekiyordu, bu da o kadar kolay olmuyordu.

Telefonla Bile Konuşturmadılar

Bu mektuplaşma Nâzım'ın moralini düzeltir gibi olmuş, onu umutlandırmıştı. Bir gün kavuşabileceklerine inanmaya başlamıştı. Ama şimdilik hiç olmazsa Münevver'le Memet'in seslerini işitebilse, ona da razıydı. Helsinki veya Stockholm'de iken bunu da denedi. Telefonla Kadıköy'de karısını bulmaya çalıştı. Münevver'in evinde telefon yoktu. Kadıköy postanesini buldu, karısının adresini verdi. Ertesi gün için postanede belirli bir saatte karısına randevu vermeye çalıştı. Postane bu insanca yalvarışı kabul etmedi. Nâzım'a karısı ve çocuğuyla konuşma imkânını vermedi. Ama ne de olsa bu mektuplaşmalar onları birbirlerine yaklaştırıyor, birbirlerinin yaşantılarını öğrenmelerine yardım ediyordu.

1957'de Nâzım Hikmet Sofya'dayken Münevver'den bir mektup almıştı; Nâzım bunu şiir diliyle şöyle anlatır:

MÜNEVVER'DEN MEKTUP ALDIM, DİYOR Kİ

Anlat bana doğduğum şehri, Nâzım.
Sofya'dan pek küçükken çıkmışım
ama Bulgarca bilirmişim...

Sofya nasıl şehir?
Dinlerdim anamdan,
Sofya ufacıkmış,
büyümüştür,
düşün,
kırk bir sene geçmiş.
Bir "Park Boris" varmış o zaman.
Dadım sabahları götürürmüş beni.
Sofya'nın en büyük parkı olacak.

Orada resimlerim çekilmiş, durur.
Bol güneşli, bol gölgeli bir park.
Git orda otur.
Belki rastlarsın önünde oynadığım sıraya.
Ama sıralar kırk yıl dayanmaz ya,
onlar da çürüyüp değiştirilmiştir.
En iyisi ağaçlar,
ağaçlar anılardan uzun yaşar...
Git orda en yaşlı kestanenin altında otur bir gün.
Her şeyi unut,
ayrılığımızı bile,
sade beni düşün...

Nâzım cevap veriyor:

Ağaçlar duruyor, eski sıralar ölmüş.
"Park Boris", "Hürriyet Parkı" olmuş.
Sade seni düşündüm, kestanenin altında,
sade seni, yani Memed'i
sade seninle Memed'i, yani memleketimi...

Ne hazin ve ne güzel bir mektuplaşma. İki taraf da özlem ve umut içinde. Ama ne yazık ki birbirine hasret yaşayan karı-koca, umduklarına kavuşamadılar. Ne Münevver Nâzım'a, ne Nâzım Münevver'ine, Memet'ine ve memleketine kavuşabildi.

800 Mektup

Hikâyenin bu acıklı aşamasını daha ileride bulacaksınız. Yalnız burada şunu belirtmeliyim ki, bu mektuplaşma bir-iki yıl sürdü. İki tarafın karşılıklı yazdığı mektuplar sekiz yüzü buldu. Nâzım'a gelen mektuplar, Moskova'da, "Nâzım Hikmet Fonu" denilen kurumda olmalı. Nâzım'ın Münevver'e yazdığı mektuplar da, bildiğime göre, İstanbul'da bir akrabasının evindedir. Bu mektupların yayınlanması, Nâzım'ın sosyalist memleketlerdeki hayatının ayrıntılarını aydınlatması bakımından çok önemlidir.

15

Bundan sonra anlatacaklarımı aydınlatmaya yardım eder umuduyla Peşte'de bulunduğumuz sırada tanık olduğum bir olayı anlatmak istiyorum. Barış şiirlerini besteletmek için Budapeşte'de bulunduğumuz sırada, Nâzım'la birlikte toplantıya Macaristan'ın kalbur üstünde kalmış bellibaşlı edip ve yazarları katıldılar. Bu toplantı, 1956 Budapeşte ayaklanması arifesinde oluyordu. O dönemde Macar aydınları rahatsızdılar. İdarenin baskısından şikâyetçiydiler. Parti ve hükümet başkanı olan Rakoşi idaresinden yaka silkiyorlardı. Serbest yazamıyorlardı. Düşündüklerini söyleyemiyorlardı. Hangi gece kapılarının ansızın çalınıp bilinmez yerlere götürüleceklerini bilmiyorlardı. Tetikte yaşıyorlardı. Nâzım, Macaristan'da bulunmadığı için Macar aydınlarının bu durumunu iyi bilmiyordu.

Toplantı Macar Yazarlar Birliği Evi'nde yapılıyordu. Toplantı başlayınca ortalığı derin bir sessizlik kapladı. Belli ki Macar aydınları konuşmak istemiyorlardı. Nâzım bunu sezince söze başladı:

"Arkadaşlar," dedi, "görüyorum ki bir sıkıntınız var. Okuduğum yazılardan ve şiirlerden sezdiğime göre, istediğinizi söyleyemiyorsunuz. Dolambaçlı yollara başvuruyorsunuz. Dolaylı olarak fikirlerinizi ifadeye çalışıyorsunuz. Bunu gayet iyi anlıyorum. Çünkü aynı sıkıntıları ben de çektim. Ben de şiirlerimde doğrudan doğruya konuşamadım. Hep dolaylı yollara saptım. Alın herhangi bir şiirimi, *Kerem Gibi*'yi örneğin, onu anlamak isteyen anlar. Ama kanun yakama yapışamaz ve yapışamadı. Sizin bu yollara sapmanızı anlamıyorum. Ben kapitalist bir rejimde yazıyordum, öyle yapmak zorundaydım. Ama siz sosyalist rejimde

yaşıyorsunuz, düşündüklerinizi serbestçe yazabilirsiniz. Dolambaçlı yollar aramak zorunda değilsiniz."

Macar aydınları, Nâzım'ı hayretle dinliyorlardı. Ama ses çıkarmıyorlardı. Nâzım, Rakoşi idaresinin ne kadar zalim bir baskı ve polis idaresi olduğunu bilmiyordu. Macaristan'a geldikçe, ona daima her şeyin en iyisini gösteriyorlardı. O da gördüklerine inanıyordu. Macar aydınlarının bu başarıları belirtmeyip de dolambaçlı isyan şiirleri yazmalarına şaşıyordu.

O sıralarda Macaristan, patlamak üzere olan bir volkan gibiydi. Macar aydınları arasında çeşitli dedikodular almış yürümüştü. Her gün aralarından birinin eksildiğini görüyorlardı. Bu böyle gidemezdi. Herkes bir darbe bekliyordu. Bu zalim idareye bir son verilmesini istiyordu. Onun için Nâzım'ı anlamıyorlardı, Nâzım da onları anlamıyordu.

Aradan çok geçmedi. 1956 Macar ayaklanması başgösterdi. Biz, Macar aydınlarının sıkıntısını ancak o zaman anladık. O vakit öğrendik ki Macaristan'da Rakoşi idaresi, Sovyetler'deki Stalin idaresinin bir kopyasıdır. Bu terörün en büyük ıstırabını çekenler Macar aydınlarıydı. Çünkü onlar bizzat yaşıyorlardı. Biz yabancıydık, farkına varamamıştık.

Ne var ki o gün kokusunu aldığımız rahatsızlık, birkaç ay sonra önce bir aydınlar sonra bir halk ayaklanması şeklinde patlak verdi ve Macar isyanı, denilen olay meydana geldi. Sonra gericiler bundan yararlanmaya kalktılar, dışardan da emperyalistler radyolarla propagandalarla bu hareketi alevlendirdiler. Ayaklanma gitgide anti-komünist bir nitelik aldı, Komünist Partisi merkezi basıldı, birkaç komünist liderin sokaklarda asıldığı görüldü. Sonra bilinen oldu, Sovyet orduları geldi ve isyanı bastırdı.

Bu ayaklanma hareketi olduğu zaman, biz artık evlerimizdeydik. Nâzım Moskova'ya gitmişti, ben de Viyana'ya dönmüştüm.

Nâzım'ı Altüst Eden Trajedi

O yıl bütün dünya komünist âlemini temelinden sarsan ve Nâzım Hikmet'i altüst eden bir olay başgösterdi. Moskova'da

Bolşevik Komünist Partisi'nin 20'nci kongresi toplandı. Bu kongrede, o vaktin parti ve hükümet Başkanı Kruşçev, ilk kez Stalin'in yaptığı zulüm ve işlediği cinayetleri ortaya döktü. O zamana kadar 'halkın babası' diye anılan, bir put gibi tapılan Stalin'in tarihte az görülmüş büyük ve vahşi canilerden biri olduğu açıklandı. Stalin döneminde kolhozlara girmek istemeyen dört buçuk milyon köylünün öldürüldüğü biliniyordu. Ne var ki bu, devrimin gerektirdiği bir sonuç olarak sayılırdı. O kadar üzerinde durulmazdı.

Hatta büyük adamların biyografilerini yazan ünlü Alman yazarı Emil Ludvig, Stalin'le görüştüğü zaman ona bundan bahsetmiş ve şu cevabı almıştı:

"Bir harpte milyonlarca insan ölür, kimse bir şey demez. Dünyada yeni bir devir açan bu devrim için birkaç milyon insan feda etmişiz ne olur?"

Stalin için insanın değeri yoktu. Devrim için adam öldürmek kaçınılmaz bir şeydi. Ama bu zalim hükümdar o kadarla kalmamış, milyonlarca insanı ve partisinin önde gelenlerini baştan başa temizlemişti. Binlerce yetişmiş komünist önderin canına kıymıştı. Bunlar arasında Kirof gibi, Erjenekitse gibi ön safta onunla beraber savaşan ve can arkadaşı olan devrimciler de vardı. İşte komünist âlemi en ziyade sarsan bu olmuştu.

Bu cinayetler, 20'nci kongreye kadar gizli kalmıştı. İşlenen cinayetlerin genişliği ve büyüklüğü bilinmiyordu. Oysa Stalin, 1937 ve 1948 yıllarında katliam denilebilecek iki büyük temizlik yapmıştı. O tarihte yüzyıllardan beri Kırım'da yaşayan bir milyon Türk'ü, 24 saat içinde çocukları, ihtiyarları, hastaları, gebe kadınları ve gençleriyle evlerinden söküp trenlere bindirerek Kazakistan çöllerine atıvermişti. Azerbaycan'da –ki o vakit üç milyon nüfusu vardı– doktoru, yazarı, öğretmeni, sanatçısı, aktörü, bestecisi vs. ile otuz bin genci 24 saat içinde evlerinden alıp Sibirya'ya sürmüşlerdi. Özbekistan'da yarım milyon insan aynı akıbete uğramıştı. Türkmenistan'da kalburüstü adam bırakılmamıştı.

O vakit tutuklanan, işkence gören, hapse atılan, Sibirya'ya sürülenler arasında Sovyetler'de bulunan Türk komünistleri de var-

dı. Bunlar, 1920'de Ankara'da ilk komünist partisini kuranlardı. Memlekette davalarını yürütemeyeceklerini anlayınca Sovyetler Birliği'ne sığınmışlardı. Stalin, bunlardan biri hariç, hepsini birer birer toplatarak Sibirya'ya sürmüştü.

Bu gerçeklerin meydana çıkması, bütün komünist âlemini kökünden sarsmıştı. Kapitalist memleketlerdeki komünist partilerde, hayal kırıklığına uğrayıp çekilenler oldu. Demek ki yıllarca sürüp giden bu zulüm ve katliam onlardan gizli tutulmuş, insanlar, özellikle komünistler aldatılmışlardı.

İşte o sırada Moskova'da bulunan Nâzım Hikmet de bu gerçeklerin ortaya çıkması karşısında şaşırmış ve altüst olmuştu. Dünya başına yıkılmış gibiydi. İnandığı, hayatının en güzel çağını uğrunda harcadığı komünizm bu muydu? Günlerce bunalımlar geçirdi. Bu olağanüstü olayı kendi kendine çözmeye çalıştı. O vaktin inanan komünistleri gibi o da bir süre bu cinayetleri Stalin'in yaptığına inanamıyor, bütün suçu G.P.U'ya yani gizli emniyete ve Stalin'in çevresindeki adamlara yüklüyordu. Çünkü bu trajediye inanmak kolay değildi. O vakte kadar tapılan bu büyük önderin maskesi düşünce, altından çıkan kanlı çehreyi kimse tanımak istemiyordu. Ne var ki acı gerçekleri ortaya atan, partinin kendisiydi. Bunlara inanmak mümkün değildi. O halde ne olacaktı? Yani komünizmi inkâr mı etmek gerekecekti?

Nâzım'ın Stalin'i Yeren Şiiri

Nâzım'ın o günlerdeki ruh haletini anlamak için Stalin üzerine yazdığı şu şiir pek mânâlıdır. Bu şiirde Stalin devrindeki baskıyı anlatıyor ve o öldükten sonra, "Kalktı göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın, tuncun, alçının ve kâğıdın," diyor.

taştandı tunçtandı alçıdandı kâattandı iki santimden yedi metreye kadar
taştan tunçtan alçıdan ve kâattan çizmeleri dibindeydik şehrin bütün meydanlarında

parklarda ağaçlarımızın üstündeydi taştan tunçtan alçıdan ve
kâattan gölgesi
taştan tunçtan alçıdan ve kâattan bıyıkları lokantalarda içindeydi
çorbamızın
odalarımızda taştan tunçtan alçıdan ve kâğıttan gözleri
önündeydik
yok oldu bir sabah
yok oldu çizmesi meydanlardan
gölgesi ağaçlarımızın üstünden
çorbamızdan bıyığı
odalarımızdan gözleri
ve kalktı göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın tuncun alçının ve
kâadın.

Nâzım bu şiiri ancak 1961'de yazdı. Yani her şey anlaşıldıktan, ortalık durulduktan ve kabahatin komünizmde olmayıp Stalin idaresinde olduğu anlaşıldıktan sonra. Yoksa o yıllarda kendi kendiyle savaş halindeydi.

Sürgündeki Türk Komünistleri

Yirminci kongrede yapılan açıklamadan sonra, haksız yere sürülenler tekrar temize çıkarıldılar. Evlerine döndüler. Dönenler arasında, sağ kalabilen birkaç Türk komünisti de vardı. Nâzım, bunlara şehirdeki evini açtı. Yirmi senelik ıstıraplı bir sürgün hayatından dönen Türk komünistleri, hâlâ imanlarını yitirmemişlerdi. Hâlâ sapına kadar komünisttiler. Ve döner dönmez ilk yaptıkları şey tekrar parti kartlarını istemek olmuştu. Çünkü bunlar, komünist sistemini değil, Stalin'i suçlu buluyorlardı. İşte Nâzım için en büyük teselli bu oldu. Demek ki kusur komünizmde değildi.

Bu olaylardan birkaç ay sonra, Nâzım Prag'a geldi. Biz de o sırada bir Çek dostumuzun davetlisi olarak orada bulunuyorduk. Nâzım geldiğinin ertesi günü bizi buldu ve oteline çağırdı. O günlerde Prag'da bulunan tanımadığımız birkaç Türk'ü daha ça-

ğırmıştı. Odasına girdiğimiz zaman şaşırdık. Nâzım yorgundu, bitkindi, çökmüştü. Bizleri selamladıktan sonra köşede bir koltu-

ğa çöktü, ellerini göbeğinin üstüne bağladı, bizi karşısına aldı ve hatır gönül bile sormaya lüzum görmeden söze başladı. Hepimizin içindeki kuşkuyu biliyordu. Arkadaşlarının kuşkusunu dağıtarak onların inançlarını tazelemek ihtiyacını duyduğu belliydi. O yorgun haliyle bize parlak bir nutuk çekti.

"Arkadaşlar," dedi, "olup bitenleri biliyorsunuz. Hayır, bilmiyorsunuz. Sizin kulağınıza kadar gelenler, yalnız resmen açıklananlardır. Oysa trajedi tahmin ettiğinizden de büyüktür. Şimdi Moskova çeşitli dedikodular, inanılmaz hikâyelerle çalkalanıp duruyor. Stalin'in öldürdüğü veya öldürttüğü insanların sayısı on milyonu buluyor. Asıl önemlisi devrimci parti kadrosunun baştan başa silinip süpürülmüş olmasıdır. Bakınız, size Moskova'da söylenen hikâyelerden birini anlatayım: Bir tarihte, cumhuriyetlerdeki yerli parti önderleri, Moskova'ya bir toplantıya çağırılırlar, seksen kadar parti önderi gelir. Bunlar, parti kadrosunun üst tabakasını teşkil eden kalburüstü partililerdir. Stalin'in başkanlığında bir toplantı yapılır. Konuşulan konu, sonunda gizli oya konmuş, oylar sayılırken, bir kişinin kırmızı yani red oyu verdiği görülmüş, bunun üzerine, Stalin'e kafa tutabilen bu küstah kimdir, diye araştırmaya başlamışlar. İlk önce üyelerden biri üzerinde toplanmış kuşku. O adam yok oluvermiş ortadan. Peki ama kırmızı oyu veren adamın o olduğunu kesin olarak bilmek mümkün değil, belki bu oyu başkası kullanmıştır. İkinci bir arama yapılmış, bir ikinci kuşkulu bulunmuş, o da ortadan kayboluvermiş. Bu kuşku birer birer bütün üyeleri dolaşarak sürüp gitmiş ve bu seksen önderin sekseni de birer birer öldürülmüş.

"Bu bir şey değil, ya 1937'de Türk halklarına yapılan zulüm! Bütün bir Kırım halkını, Türk oldukları için Kazakistan çöllerine sürmüşler. Bugün bir vakitler Türk vatanı olan Kırım'da yalnız bir Türk var. Bu tek Türk, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlara karşı dövüşen ve kahramanlık madalyası kazanan Ahmet adında biri, o kadar. Özbekistan'da, Türkmenistan'da, Azerbaycan'da da bu katliam sürmüş gitmiş. Bugün bu ülkelerde gözü yaşlı olma-

yan bir aile kalmamış. İdeallerinin vatanı diye Türkiye'de barınamayıp da Sovyetler'e sığınmış olan Türk komünistlerinden, biri hariç, hepsini Sibirya'ya sürüvermişler."

Nâzım Hikmet, âdeta ağlamaklı bir dille bu kara tabloyu çizdikten sonra kendine geliverdi. Şöyle bir toparlandı ve devam etti:

"Ne var ki arkadaşlar, umudumuzu yitirmeyeceğiz. Bir süre için bu hayal kırıklığına katlanacağız. Fakat teşhisi iyi koyabilirsek bunu da kolaylıkla atlatabiliriz.

"Akla gelen ilk soru şudur: Bu trajedi bir diktatörün kişisel işi midir yoksa bu bir sistem sorunu mudur? Bu sorunun cevabı bizi aydınlatabilir ve bir dereceye dek rahatlığa kavuşturabilir. Çünkü bence sorumlu olan, sistem olarak sosyalizm değil, onun kötü ellere düşmüş olması, onu, kanlı diktatörlerin yanlış kullanmış olmasıdır. Sosyalizm, gene insanlara refah getirecek tek rejimdir.

"Bu bir...

"İkincisi, bu trajedi sırasında tutulup sürgünlere atılan Türk arkadaşlardan bazıları döndüler, inançları biraz olsun sarsılmayarak. Tutuklanmadan önce nasıldıysalar öyle döndüler. Komünizme gene eskisi gibi bağlı kaldılar. Onlar da sistemi değil, Stalin idaresini sorumlu görüyorlar."

Bir Türk Komünisti

İşte o zaman sürülen Türk komünistlerden birinin Nâzım tarafından şiire dökülmüş portresi:

HACI OĞLU SALİH

Hacı oğlu Salih memleketimdendi,
Karadeniz'den.
Kocaman gözlü, kocaman burunluydu,
dazlaktı.
Komünistti on dokuzdan.

Dövüştü,
hapse düştü,
yattı Ankara'da, Kırşehir'de.
Sonra geçti bu yana,
yani ikinci vatana.
Baytardı. Kirofabat köylerinde hasta keçilere baktı.
Yıllar eğrilen bir yün ipliği gibi aktı
namuslu, çalışkan parmaklarından.
Sonra 49'da Moskova'da, Martın onuncu gecesi,
oturmuş, Engels'i okuyordu,
geldiler, götürdüler,
sürdüler Altay Bucağına.
Ne bir dağ devrildi içinde,
hattâ ne bir toprak parçası kaydı.
Yalnız, inme indi sağına,
altmış yedi yaşındaydı.
Altı yıl Hacı oğlu Salih
kutladı İnkılâbın yıldönümünü
tel örgüler ve kurt köpekleriyle çevrili.
Ve öldü bir bahar günü
elli kişilik barakasında.
(...)

Hacı oğlu Salih, 1920'de, Ankara'da Komünist Partisi'ni kuranlardandı.

Nâzım Sarsıldı ve Lenin'e Tutundu

Bütün bu olaylar Nâzım'ı elbette sarsmış fakat inancını yıkamamıştı. Denize düşmüş gibi tutunacak bir şey arıyordu. Onu Lenin'de buldu. Ona göre Lenin, hayal ettiği komünizmin tek temsilcisiydi. O olsaydı, o yaşayabilmiş olsaydı bu katliamlar olmaz, sosyalizm bu kadar yolundan çıkmazdı. Onca Lenin, sosyalizmin kurucusu olduğu gibi yürütücüsü de olabilmeliydi, ama kader yardım etmedi. Yalnız ölmeden önce, işin başına Stalin'in

getirilmemesini istemişti. Onun için Nâzım bütün kuvvetiyle Lenin'e sarılmıştı. Sosyalizmi gene o kurtarabilirdi. Yirminci kongreyi dahi Lenin'le selamlayarak karşılamıştı:

Yirminci Kongreye geldi Lenin,
gülüyordu mavi, badem gözleri.
Açılıştan önce girdi içeri.
Kürsünün dibindeki basamağa
oturdu ve başladı not almağa.
Farkında bile değil heykelinin.

Lenin'le aynı dam altında olmak,
duymak elimizde, ferahlıyarak,
akıllı elinin insanlığını.

Yirminci Kongre'ye geldi Lenin.
Sovyetler Birliği'nin üzerinde
ak bulutlar gibiydi tan yerinde
bereketli umutların yığını.

Nâzım Hikmet, o gün bize yaptığı konuşmadan sonra diğer arkadaşlarına da aynı sözleri söyledi ve bir müddet sonra da onlar için şu şiiri yazdı:

KOMÜNİSTLERE BİR ÇİFT SÖZ

Komünistler, bir çift sözüm var size:
ister devlet başında olun, ister zindanda,
ister sıra neferi, ister parti kâtibi,
Lenin girebilmeli, her zaman, her mekânda
işinize, evinize, bütün ömrünüze
kendi işi, öz evi, kendi ömrüymüş gibi.

Bu istek yalnız Nâzım'ın değildi. O zamandan beri bütün komünistler Lenin'e sığınmışlardır. Ve güya onun buyruklarına

ayak uydurmaktadırlar. Bütün komünistler de Nâzım Hikmet gibi teselli ve umudu orada bulmuşlardır.

Onun içindir ki Nâzım, bütün bu trajediye rağmen iyimserliğini korumasını bildi. Zaten huyca iyimser bir adamdı. Stalin devrinde gördüğü baskılara bakmayarak hiçbir zaman umudunu yitirmedi. Bir şiirinde der ki:

Şiirler yazarım
basılmaz
basılacaklar ama

Bir mektup beklerim müjdeli
belki de öldüğüm gün gelir
mutlaka gelir ama

Ne devlet ne para
insanın emrinde dünya
belki yüz yıl sonra
olsun
mutlaka bu böyle olacak ama

16

Stalin döneminin açıklanması, Nâzım Hikmet'in sanat ve siyasal hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra, devrim şairi olmaktan yavaş yavaş uzaklaşır. Artık eski devrimci zamanında olduğu gibi heyecanlarıyla değil, kafasıyla çalışmaya başlar. O tarihten sonra yazdığı şiirleri izleyerek bunu görmek mümkündür.

Örneğin, içi dışı bu olaylarla dolu olduğu ve konuşmalarında tek konu bu olduğu halde, o sırada pek sevdiği Prag şehri üzerine yazdığı şiirlerde hiç devrim heyecanı görülmez. Peyzajlar çizmekle yetinir. Arada sırada özlemini çektiği memleketi hatırlar ama devrimden, sosyalizmden söz etmez. Ama kötümser de değildir. İşte o günlerde yazdığı şiirlerden birkaç tanesi...

SABAH

İyimser Pırağ

957, 17 Ocak.
Saat elifi elifine dokuz...
Ayaz güneşli, yalansız,
ayaz toz pembe,
havayi mavi ayaz.
Nerdeyse donacak kırmızı bıyıklarım.
Kesme cam gibi bardağa işlenmiş Pırağ şehri,
işlenmiş elmastıraşla.
Dokunsam ses verecek:
altın çizgili, berrak, beyaz.
(...)

Gerçekten Prag şehri, kışın, Nâzım'ın şiirinde anlattığı gibi camdan bir şehre benzer. Zevkine doyum olmaz. Her taraf ince bir ak tül gibi sis tabakasıyla örtülür, bütün ağaçlar camdanmış gibi pırıl pırıl yanar. Onun için de Prag'a "Ak Şehir" derler.

Nâzım Hikmet'in, gene Prag üzerine başka bir şiiri:

Prag dedikleri bir gümüş ayna.
Bir bakarım
yirmi yaşlarımda gösterir beni bana.

Aşağıdaki şiir de Nâzım Hikmet'in Prag'da mağaza vitrinlerinde gördüklerini anlatır: Yoksulluk ülkesinden, bolluk memleketine gelmiş bir adamın şaşkınlık ve hayranlığı görülür:

AKŞAM

Vatslav Caddesinin Vitrinleri

Külâhlı kuleler, Pırağ şehrinde,
kararınca akşamın üzerinde,
düşe giren dünyalar aydınlanır
Vatslav Caddesinin vitrinlerinde.

Kumaş, deri, kesme billûr ve çelik,
sevinç, keder, türkü, yaşlılık, gençlik,
oburluk, küp gibi, dibi de delik
Vatslav caddesinin vitrinlerinde.

Elimiz camların ardına gider,
orda ruhumuza sokulmak ister.
Gözlerimiz kendimizi seyreder
Vatslav caddesinin vitrinlerinde.
(...)

Önündeyim bir vitrinin
bütün bir dünya oyuncak,

kurtlar, ayılar şipşirin,
düşüp öldürmeyen uçak,
sarı bacalı vapurlar,
otobüsler pırıl pırıl.

Sonra birden oğlu Memet gelir aklına ve şiiri şöyle bitirir:

İstanbul'da bir Memet var
altısına bastı bu yıl.

"İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?"

Nâzım Hikmet'in o sıralarda yazdığı en önemli yapıt, "İvan İvanoviç Var mıydı, Yok muydu?" adını taşıyan piyesidir. Bu piyes, o günlerden ilham alınarak yazılmıştır. Eserin kahramanı, halkla bütün bağları kopmuş bir parti sekreteridir. Parti sekreteri göklerde yaşayan bir Allah gibidir. Yanına sokulunamaz. Kendisini bir iş için görmeye gelen işçi, köylü ve partililer bekleme odasında günlerce bekletilir. Stalin gibi onlar da köşklerine kapanmışlardır. Köşklerinin etrafı kalın duvarlarla çevrilmiştir. Hatta köşkün denize veya nehre bakan kısmında plaj bile tahta perdelerle halktan ayrılmıştır. Bu piyes, günün olaylarıyla ilgili olduğu için Moskova'da derhal sahneye konmuştu. Fakat ikinci oyunda bir daha açılmamak üzere perdeler kapandı.

Biz Nâzım'la birlikte Prag'da bulunduğumuz sırada, Çekler bu piyesi sahneye koydular. Nâzım'la birlikte seyrine gittik. Çekler tiyatro tekniğinde ilerdedirler. Sahnede, her türlü teknik olanaklardan ustalıkla yararlanmasını bilirler. Fakat nedense bu piyesi sahneye koymakta başarı gösterememişlerdi. Oyun başlangıçta ilgi uyandırıyor, fakat sonra merakla izlenemiyordu. Hatta kimi sahneler gülünç oluyordu. Örneğin plajın tahta perdelerle ayrılması parçasını beceremişlerdi. Nâzım, bir süre sabretti, sonunda dayanamayıp kızdı. Ve o günden sonra bu piyes bir daha Prag'da da oynanmadı.

Bir Prag Güzeli

Prag'da bulunduğumuz sırada, bir akşamüstü Nâzım Hikmet' le otelin kahvehanesinde buluştuk. Öteden beriden konuşurken kapı açıldı, uzun boylu, güzel endamlı, büyük kara gözlü, kumral saçlı bir güzel girdi içeri. Ve bize doğru yürüdü. Nâzım Hikmet kızı görünce hemen yerinden fırladı ve gidip elini öptü. Bu güzel kadın, Prag'da Nâzım'ın çok sevdiği yeni dostu bir sinema artistiydi. Masamıza oturdu, konuştuk. Nâzım bu kızı sinema stüdyolarında tanımıştı. Fakat bu zavallı güzel kız hastaydı, kanserdi. Ve biz kendisini tanıdıktan pek az sonra, yirmi sekiz yaşında öldü. Nâzım bu kız üzerine şu şiiri yazmıştı:

(...)
20-30 kilometrede bir
motorlu tekerlekleriyle asfalt pırıl pırıl
ekinler sırma kuşak gibi
ve milyarlarca bayrağın arasından geçiyor tiren
sonra ansızın Vıltava suyunun üzerinde
arasında köprülerle heykellerin
kararmış gümüşten bir şehir.

Orda dünya güzelim
kömür gözlü bacım
yüzü kâattan ak
Ölüyor kanserden 28 yaşında.

Aradan bir süre geçiyor, Nâzım onu şöyle hatırlıyor:

(...)
Biliyorum artık iyice biliyorum
biliyorum
hiçbir şey bildiğim yok
belki ben çok daha önce
bir daha hiçbir garda hiçbir trenden inmeyeceğim
biliyorum

sıra hangimizin bacım
seninki kanser
benimki yürek enfarktı
bilmiyorum biliyorum
ama yine de öyle geliyor ki bana
bu garda bir daha inişimizde trenden...
Bir gün fazla yaşamak
hatta senden
Bağışla alçaklığımı bacım.

Nâzım'ın korktuğu, çok sürmeden gerçekleşti. Bu güzel Çek artistinin ölüm haberini aldığı zaman gözlerinden yaşlar döküldüğünü hatırlarım. Bir yıl sonra da onun ölümünü şu şiiriyle andı:

(...)
Pırağ'da Üç Leylek Lokantası'nda buluşurduk.
Şimdi, bir yol kıyısında, gözlerim kapalı duruyorum
sen bir ölüm boyu benden uzak.
(...)

Pırağ'da Üç Leylek Lokantasında buluşurduk.
Ah bacım, vah Sonya Danyolava
hiçbir şey unutulmuyor ölüler kadar çabuk.

İşte böylece acı tatlı günler geçirerek Prag'dan ayrıldık. Ben Çin'e gittim, o Sofya'ya.

Nâzım Hikmet Varna'da...

Gurbet, vatan özlemi acısına dayanılır gibi şey değil. Türk folkloru, halk edebiyatı gurbet türküleriyle doludur. Ama gurbetten gurbete fark vardır. Bizim köylü köyünden ayrılıp şehre indi mi kendini gurbette sanır. Vatan, yurt, dünya onun için köyüdür. Şehirde hep köyünün rüyasıyla yaşar. Ama gurbeti bir de bize sorun. Yıllarca vatandan uzak yaşamanın derin, dayanılmaz acısını

asıl biz çektik. Uçan kuştan, geçen kervandan hep vatandan haber bekledik.

Bir insan kendisine yasak edilen şeye daha çok düşkün olur. Bu bakımdan Nâzım'ın gurbet acısı hepimizinkinden büyüktü. Aramızda memleketten söz ettiğimiz zaman gözleri dolar, sesi tıkanırdı. Hele kulağımıza bir Türk şarkısı ilişti mi, gözyaşlarımızı güç tutardık.

Vatan özlemini azıcık olsun gidermek için arada bir Bulgaristan'a giderdik. Orada her şey vatan kokar. Yemekleri Türk yemekleridir. Âdetleri Türk âdetleridir. Her tarafta güzel dilimizi işitiriz. Ama gene de memleket özlemini orada daha şiddetli duyarız.

Nâzım Hikmet, bu ihtiyaçla sık sık Bulgaristan'a gitmek isterdi. Oraya gidemediği zamanlar hiç olmazsa Karadeniz'e inerdi.

İşte bu defa gene bu ihtiyaçla Sofya'ya gidiyordu. Orada yapacak başka bir işi daha vardı. Bulgar hükümet ve partisinin vaadini tutup tutmadığını, yerli Türklere karşı davranışını değiştirip değiştirmediğini görmek istiyordu. Çünkü Bulgaristan'dan iyi haberler almıyordu. Bulgaristan'a her gidişinde yerli Türk aydınları onu istasyonda karşılarlardı. Daha istasyonda kulakları Türk dilinin tatlı ahengiyle dolardı. Ne var ki onu bu kez karşılayanlardan kimisinin dilinde bir tuhaf değişme sezmişti. Kimi gençlerin şivesi Azerbaycan Türkçesi'ni andırıyordu. Kendisini karşılamaya gelen öğretmenlerden biri, ona bunun nedenini anlattı. Bulgar hükümeti, Bulgaristan Türklerinin kullandığı dili İstanbul şivesinden uzaklaştırmak, yani yerli Türklerin Türkiyeyle olan dil bağlarını koparmak için kimi öğretmenleri Azeri Türkçesi öğrenmek üzere Azerbaycan'a göndermişti. Bunlar dönüşte, okullarda çocuklara Azeri Türkçesi'ni öğreteceklerdi. Böylece gelecek kuşaklar öz Türk dilini unutmuş olacaklardı.

"Biz," diyordu, öğretmen, "şaşkına döndük. Azerbaycan'dan döndükten sonra âdeta konuşmayı unuttuk. Konuştuğumuz dil, ne Türkiye Türkçesi ne Azeri Türkçesi. Karma bir şey. Çocuklar da şaşırdılar. Evde başka bir Türkçe işitiyorlar, burda başka bir Türkçe öğreniyorlar."

Dil, Nâzım'ın en zayıf tarafıydı. Türkçe dünya dillerinin en

güzellerinden biriydi, ona dokunmak, onu bozmaya kalkmak affedilmez bir günahtı. Demek Bulgarlar güzelim Türkçemizi bozmaya kalkmışlardı. Bu, birkaç yıl önce Nâzım'a verilen söze aykırıydı. Bulgarlar, Türkleri yavaş yavaş, adım adım Bulgarlaştırmaya karar vermişlerdi. Çok geçmeyecek camileri, Türk okullarını kapayacaklardı. Azerbaycan'da olduğu gibi, Türk adlarının sonuna bir "of" veya "yef" eklenecekti ve sonra yavaş yavaş Türk adları yasak edilecek ve herkes bir Bulgar adı alacaktı.

Nâzım Hikmet bu bilginin etkisi altında Bulgar yetkilileriyle konuştuğu zaman, onlara karşı sert bir dil kullanmaktan kendini alamamıştı. Nâzım Hikmet, sosyalist memleketlerde hoşuna gitmeyen bir şey gördü mü, onu yetkililerle açıkça konuşmaktan çekinmezdi. Başkalarının içişlerine karışmak belki doğru değildi ama o, bu uğurda yaptığı fedakârlıklardan sonra böyle konuşmaya kendinde hak görüyordu. Yalnız Moskova'da bu hakkını ancak çok samimi dostları arasında kullanmak ihtiyacını gösterirdi. Bulgaristan'da buna lüzum görmemişti. Bulgarlar ondan bir hizmet istemişlerdi. Şimdi onlardan hesap sormak sırası onundu. Zaten Bulgar parti ve hükümeti de yerli Türkler sorununa kesin bir çözüm yolu arıyordu. O vakte kadar yapılan denemeler olumlu sonuç vermemişti. Vardıkları sonuç ise hiç de Nâzım'ı sevindirecek gibi değildi. Onun için kırgın ve küskün, Varna'ya çekilip dinlenmeye karar verdi. Varna'ya vardıktan sonra oranın güneşi, denizi, havası, her şeyi Nâzım'ı deli divane etmişti. Zaten daha Sofya'ya varır varmaz vatan kokusunu almış ve Türkiye'ye gelmiş gibiydi:

(...)
Burda akşam deyince dökülüyor sokağa millet,
çoluğu çocuğu, genci ihtiyarı,
bir gülüşme, bir uğultu, bir gürültü, bir kıyamet,
bir aşağı, bir yukarı,
yan yana, kol kola el ele...

İstanbul'da da Şehzâdebaşı'nda Ramazan geceleri
–Sen o devre yetişmedin Münevver–
piyasa edilirdi tıpkı böyle.

Yok... Geçti o geceler...
Şimdi İstanbul'da olsam
aklıma mı gelirdi onları aramak?
Ama İstanbul'dan uzak
her şeyi arıyorum.
Üsküdar Cezaevi'nin görüşme yerini bile...

Sofya'ya bir bahar günü girdim, şekerim.
Ihlamur kokuyor doğduğun şehir.
Bilmediğin gibi ağırladı beni hemşehrilerin.
Doğduğun şehir kardeş evim bugün
Ama kendi evin kardeş evinde bile unutulmuyor.

Şu gurbetlik zor zanaat zor...

Nâzım Hikmet, her gittiği yerde, hele Sofya'da büyük sevgi gösterileriyle karşılanırdı. Öz vatanında göremediği sevgiyi ve ilgiyi buralarda görürdü. Bu onun en büyük tesellisiydi. Sofya'ya her geliş gidişinde, istasyon onu karşılayan ve uğurlayanlarla dolardı. Büyük bir misafir gibi. Şehirde onu bir defa yalnız bulmak mümkün olmazdı. Nâzım bu memleketlerde layık olduğu sevgiyi bulduğu için sevinirdi. Ama bütün bu sevgi gösterileri, vatan özlemini giderecek yerde artırırdı. Varna bu bakımdan Nâzım'ı en çok duygulandıran yerdi. Hayatının en güzel özlem şiirlerini burada yazmıştır.

Bu defa Varna'ya gelir gelmez heyecandan boğulacak gibidir. Yüreği çarpar durur:

Yürek değil be, çarıkmış bu, manda gönünden,
teper ha babam teper
paralanmaz
teper taşlı yolları.
Bir vapur geçer Varna önünden,
uy Karadeniz'in gümüş telleri,
bir vapur geçer boğaza doğru.
Nâzım usulcacık okşar vapuru,
yanar elleri...

Varna'da otelin balkonuna çıkar, ciğerlerini dolduran temiz hava, önündeki mavi deniz, her şey ama her şey ona memleketi hatırlatır. Her şey onda bir mutluluk yaratır:

Kurort-Varna'da Balkan Turist'te balkondan bakıyorum:
Yol, ağaçlar,
ağaçlıktan sonra kum,
ötesi, gökle deniz olacak,
yok,
ne gök, ne deniz,
kumun ötesi yalın ışık,
ışık uçsuz bucaksız...
(...)

Sonra kahvaltısını getirirler:

Mavi çanakta cacık.
Peynirli pide getirdiler,
–İstanbul'dayım sanki–
peynirli pide getirdiler,
susamlı, sıcak sıcak, yumuşacık...

Varna'da bu yaz günü,
çok hasta, çok muhacir şair için bile,
bütün büyük laflardan uzak
bir bahtiyarlık – yaşamak...

SOFRA

Şu Varna deli etti beni,
divâne etti.
Sofrada domates, yeşil biber, kalkan tavası,
radyoda "Ha uşaklar!" Karadeniz havası,
rakı kadehte aslan sütü, anason
uy anason kokusu!
Ahbapça, kardeşçe konuşulan dilim...

A be islâh be, islâh be hâlim...
Şu Varna deli etti beni
divâne etti...

VARNA ŞİİRLERİNDEN

Burda yeşil biber
acı mı, acı.
Acı mı acı
burda türküler.
Bana da böylesi gerek,
of, of,
böylesi gerek.
Yanıp tutuştum, of, of.
Yanıp tutuştu yürek.

Varna'da kaldığı sürece her şey memleketi hatırlattığı ve eski anıları andırdığı için Nâzım uykularını kaçırmıştır. Hep gözünün önünde mavi deniz, hep İstanbul yaşar. Ve eski anılar rahatını bozar:

Şu Varna'da uyumanın yolu yok geceleri,
uyumanın yolu yok:
yıldızların bolluğundan,
yakınlığından, parlaklığından,
kumlukta hışırtısından ölü dalgaların,
sedefleriyle,
çakıllarıyla,
tuzlu yosunlarıyla hışırtısı;
denizde bir yürek gibi atan motor sesinden,
İstanbul'dan çıkıp
Boğaz'ı geçip
odamı dolduran anıların yüzünden
kimisinin gözü yeşil,
kimisinin bilekleri kelepçeli,

kimisinin bir mendil var elinde,
lavanta çiçeği kokuyor mendil.

Şu Varna'da uyumanın yolu yok, gülüm,
şu Varna'da Bor Oteli'nde.

İstanbul'daki Memet

O zaman yazdığı özlem şiirlerinden beni en çok duygulandıran İstanbul'da Memet'e seslenmesidir:

Karşı yaka memleket,
sesleniyorum Varna'dan,
işitiyor musun?
Memet! Memet!

Karadeniz akıyor durmadan,
deli hasret, deli hasret,
oğlum, sana sesleniyorum,
işitiyor musun?
Memet! Memet!

Bu şiiri her okuyuşumda gözyaşlarımı tutamam. Bana o kadar içli gelir ve o kadar dokunur. Çünkü bu şiirde yalnız evlât özlemi değil, ev özlemi, memleket özlemi de beraberdir. Ve Nâzım için Münevver, Memet ve memleket hep beraber gelir.

Nihayet Varna'dan ayrılma zamanı çatar. Nâzım vatanından ikinci defa ayrılmanın acısını duyar. İstanbul'a giden ve önünden geçen bir vapura seslenir:

Çok yorgunum, beni bekleme kaptan.
Seyir defterini başkası yazsın.
Kubbeli, çınarlı mavi bir liman.
Beni o limana çıkaramazsın...

17

Varna'dan ayrılır, Sofya'ya otomobille giderken yolda dikili mezar taşlarına rastlarlar. Bu, dönüşün kederini anlatmaya bir vesile olur:

(...)
Yolda rastladık Ölen Kayalar Mezarlığı'na.
Vardık yanına.
Yüce mezarlık.
Taşlar, dağılmış cesettir, yatar,
taşlar, dikilmiş durur ayakta,
çürür ayakta,
yüreklerini yel oyar gider.
Bir böyle keder, bre şahin aman, ben bilirim ben.
Bu nasıl kader!
Kımıldamadan toz toprak olmak...
Bir acı firak, bir kara duman, bre şahin aman.
Bu nasıl kader!
Bir böyle keder,
böylesi, gülüm,
bir bana malûm...

Sofya'ya dönüşte, İstanbul'dan, Münevver Hanım'dan bir mektup bulur. Münevver Hanım, o günlerde İstanbul'da bir konser veren ünlü Sovyet sanatçısı Oystrah'ın konserine gittiğinden söz eder. Ve duyduğu zevki anlatır. Nâzım bu mektubu okuyunca Oystrah'ı kıskanır:

İstanbul'a gitmişsiniz.
Konserinizdeymiş.
Çok bahtsız bir kadını bahtiyar etmişsiniz.
Yağmura uzanan iki yeşil yaprak gibi gözleri
bakmış parmaklarınıza.
Mektubunda: "Unuttum her şeyi," diyor.
Kahırlarından başka unutacak şeyi yok.
"Ağladım," diyor, "ferahladım."
"Dünya," diyor, "güzel, içim rahat."

Siz kıskandığım biricik insansınız, üstat.

Nâzım'ın vatan özlemini anlatan şiirleri bunlardan ibaret değildir. Bunlar yalnız Varna ve Sofya'daki izlenimleridir. Oysa Nâzım hemen de her şiiriyle bu üç sevgiden, özellikle vatan özleminden söz eder. Bu bakımdan şu aşağıdaki şiir, bize her şeyi anlatmaya yeter:

Gökte bulut yok
söğütler yağmurlu
Tuna'ya rastladım
akıyor çamurlu çamurlu
hey, Hikmet'in oğlu, Hikmet'in oğlu
Tuna'nın suyu olaydın
Karaorman'dan geleydin
Karadeniz'e döküleydin
mavileşeydin, mavileşeydin, mavileşeydin
geçeydin Boğaziçi'nden
başında İstanbul havası
çarpaydın Kadıköy iskelesine
çarpaydın çırpınaydın
vapura binerken Memet'le anası.

Nâzım Hikmet, Prag'da iken, hayalen Faust'un evini ziyaret eder:

(...)
Kapıyı çalıyorum.
Bu evde ben de senet vereceğim şeytana,
ben de kanımla imzalarım senedi.
Ne altın istiyorum ondan,
ne bilim, ne de gençlik.
Hasretlik cana yetti,
pes!
Beni İstanbul'uma götürsün bir saatlik...
(...)

Yani Nâzım Hikmet, bir saat için İstanbul'a kavuşabilmek için ruhunu şeytana satmaya bile razıydı.

Bir insanın vatanını sevdiğini ispata kalkmak gülünç ve acı bir şeydir. Vatan sevgisi ana sevgisi gibidir. Bir insanın anasını sevmesi ne kadar doğalsa, vatanını sevmesi de o kadar doğaldır.

Ama bizde vatan sevgisini bir ticaret aracı yapanlar, başkalarına kolaylıkla ve pervasızca 'vatan haini' sıfatını yapıştırabiliyorlar. Bizde gericilere göre, bütün solcular derece derece vatan hainidirler. Oysa vatan sevgisi hiç kimsenin tekelinde değildir. Herkes vatanını sever ve vatanının yararına çalışır. Kendini, evini, vatanını sevmeyen adam insanlığı da sevmez.

Buraya kadar, Nâzım Hikmet'in vatan sevgisini belirtme ihtiyacını duyuşumun nedenlerinden biri de budur. Düşmanları ona "vatan haini" sıfatını yapıştırmak istemişlerdir. Bir gün Viyana'da evimizde birlikte bulunduğumuz sırada postadan yeni gelen gazetelerden birinin, *Vatan*'ın birinci sayfasında, *Nâzım Hikmet vatan haini* başlığını görünce, Nâzım Hikmet'in duyduğu üzüntü ve nefreti hâlâ hatırlıyorum. Onu en çok sinirlendiren suçlamalardan biri de buydu. *Kurtuluş Destanı*'nı yazan, *Memleketimden İnsan Manzaraları* başlığı altında halkımızı anlatan bu büyük Türk şairini böyle suçlamaya kalkışmak en büyük günahlardan biridir. Bu suçlamalar, onu vatandan uzaklaşmak zorunda bırakmış ve sonunda vatandaşlıktan çıkarılmasına kadar götürülmüştür.

O gün *Vatan* gazetesinde hakkında çıkan bu suçlamayı okuyunca yerinden fırlamıştı Nâzım. Oda içinde dolaşarak hemen orada şu cevabı yazmıştı:

VATAN HAİNİ

"Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ.
Amerikan emperyalizminin yarı sömürgesiyiz, dedi Hikmet.
Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ."
Bir Ankara gazetesinde çıktı bunlar, üç sütun üstüne, kapkara haykıran puntolarla,
bir Ankara gazetesinde, fotoğrafı yanında Amiral Vilyamson'un
66 santimetre karede gülüyor, ağzı kulaklarında, Amerikan amirali
Amerika bütçemize 120 milyon lira hibe etti, 120 milyon lira.
"Amerikan emperyalizminin yarı sömürgesiyiz, dedi Hikmet
Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ."

Evet, vatan hainiyim, siz vatanperverseniz, siz yurtseverseniz, ben yurt hainiyim, ben vatan hainiyim.
Vatan çiftliklerinizse,
kasalarınızın ve çek defterlerinizin içindekilerse vatan,
vatan, şoşe boylarında gebermekse açlıktan,
vatan soğukta it gibi titremek ve sıtmadan kıvranmaksa yazın,
fabrikalarınızda al kanımızı içmekse vatan,
vatan, tırnaklarıysa ağalarınızın,
vatan mızraklı ilmühalse, vatan, polis copuysa,
ödeneklerinizse, maaşlarınızsa vatan,
vatan, Amerikan üsleri, Amerikan bombası, Amerikan donanması, topuysa,
vatan, kurtulmamaksa kokmuş karanlığımızdan,
ben vatan hainiyim.
Yazın üç sütun üstüne kapkara haykıran puntolarla:
Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ.

Nâzım'ı vatan haini olarak suçlayanlar, ya onun şiirinde anlattığı gibi halkı sömürenlerdi veyahut Nâzım'ı hiç okumamış ve anlamamış olanlardı.

Oysa Nâzım Hikmet, *Kurtuluş Savaşı Destanı*'nı yazmış olan tek Türk şairidir. Halkımızın dertlerini anlatan ilk Türk şairidir. Yalnız *Kurtuluş Savaşı Destanı*'yla *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nı okumak bile, Nâzım'ın ne kadar yüksek bir vatansever olduğunu anlamaya yeter.

Nâzım, bütün ömrü boyunca şiirlerinde vatan sevgisini yansıtmıştır. Hele memleketi bırakmak zorunda kaldığı günden sonra, hemen de bütün şiirlerinde vatan özlemini ve vatan sevgisini dile getirir.

Moskova'ya ilk geldiği günler, memleketini şöyle hatırlıyordu.

(...)
Mavi bulutlar geçiyor mavi kubbelerin üzerinden,
kırmızı bacaların,
beyaz kubbelerin üzerinden mavi bulutlar geçiyor.
Bakıyorum Moskova'nın pencerelerinden birinden
seni düşünüyorum memleketim
memleketim, Türkiye'm seni düşünüyorum.
zaten bir dakka çıktığın yok aklımdan,
hasretin dayanılır gibi değil
Moskova'da yaşamanın saadeti olmasa,
burda herkes sormasa seni benden,
Sovyet insanlarından her gün mektup gelmese,
sevmese seni onlar
benim onları sevdiğim kadar.

Moskova'da ilk yıllarda ölüm korkusu sarar Nâzım'ı. Ve ölürse Anadolu'da bir köyde gömülmesini vasiyet eder:

Yoldaşlar, ölürsem o günden önce yani,
–öyle gibi de görünüyor–

Anadolu'da bir köy mezarlığına gömün beni
ve de uyarına gelirse,
tepemde bir de çınar olursa
taş maş da istemez hani...

Ceviz Ağacı

Ondan sonra nereye gitse, Lehistan'da, Macaristan'da, Moskova'da hep memleketini hatırlar. Ve hep şiirlerinde memleketi dile getirir. Bu yolda yazdığı en güzel şiirlerden biri de *Ceviz Ağacı* başlığını taşır:

Başım köpük köpük bulut, içim dışım deniz,
ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkı'nda,
budak budak, şerham şerham ihtiyar bir ceviz.
Ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında.

Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkı'nda.
Yapraklarım suda balık gibi kıvıl kıvıl.
Yapraklarım ipek mendil gibi tiril tiril,
koparıver, gözlerinin, gülüm, yaşını sil.
Yapraklarım ellerimdir, tam yüz bin elim var.
Yüz bin elle dokunurum sana, İstanbul'a.
Yapraklarım gözlerimdir, şaşarak bakarım.
Yüz bin gözle seyrederim seni, İstanbul'u.
Yüz bin yürek gibi çarpar, çarpar yapraklarım.

Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkı'nda.
Ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında.

Bir gün Bakü'de Nâzım Hikmet'e hayran bir gençle tanışmıştım. Bana Nâzım'ı methedince, onun şiirlerini okuyup okumadığını sormuştum. O da bana, cevap olarak Nâzım'ın şu şiirini okumaya başlamıştı:

Memleketim, memleketim, memleketim,
ne kasketim kaldı senin ora işi,
ne yollarını taşımış ayakkabım,
son mintanın da sırtımda paralandı çoktan,
Şile bezindendi.
Sen şimdi yalnız saçımın akında,
enfarktında yüreğimin,
alnımın çizgilerindesin memleketim,
memleketim,
memleketim...

Doğu Almanya'da Leipzig'dedir. Tramvay beklerken memleket gelir aklına:

Bir Üsküdar vapurunda guruba karşı demlenir gibi
bu akşamüstü Laypzig'de tıramvay durağında
tadını çıkara çıkara, yudum yudum
kederleniyorum.

Yahut:

"Koparmış ipini eski kayıklar gibi yüzer
kışın, sabaha karşı rüzgârda tahta cumbalar
ve bir sac mangalın küllerinde
uyanır uykudan büyük İstanbul'um.

Nihayet memleketin Amerikalılara "satılmış" olmasından duyduğu ıstırapla Türk halkına seslenir:

ŞEHİTLER

Şehitler, Kuvâyi Milliye şehitleri,
mezardan çıkmanın vaktidir!
Şehitler, Kuvâyi Milliye şehitleri,

Sakarya'da, İnönü'de, Afyon'dakiler
Dumlupınar'dakiler de elbet
ve de Aydın'da, Antep'te vurulup düşenler,
siz toprak altında ulu köklerimizsiniz
yanarsınız al kanlar içinde.
Şehitler, Kuvâyi Milliye şehitleri,
siz toprak altında derin uykudayken
düşmanı çağırdılar,
satıldık, uyanın!
Biz toprak üstünde derin uykulardayız,
kalkıp uyandırın bizi!
Uyandırın bizi.
Şehitler, Kuvâyi Milliye şehitleri,
mezardan kalkmanın vaktidir!

Hem niye Nâzım'ı savunmaya kalkıyorum. Onun buna ihtiyacı yok ki. Hangi şairimiz vatan sevgisini ondan daha iyi türkülere geçirmiştir.

18

Nâzım Hikmet 1957'ye kadar Azerbaycan'a ve öteki Sovyet Türk cumhuriyetlerine gitmemişti. Bu ülkelerin, özellikle Azerbaycan yazar ve şairleri onu Moskova'daki evinde sık sık ziyaret ederlerdi. Fakat onun bu cumhuriyetler üstüne belli bir fikri yoktu.

Oraları ziyaret fırsatı 1957'de çıktı. Bakü'de büyük Türk şairi Fuzuli'yi anma toplantısı yapılıyordu. Bu törene, Türkiye'den de Türk Dil Kurumu Başkanı Agâh Sırrı Levent çağırılmıştı. Nâzım Hikmet de davetliler arasındaydı.

Azerbaycan'a giderken Nâzım Hikmet otuz yıl önce bu yoldan geçtiğini hatırlayarak o vakit gördükleriyle bu kez gördüklerini karşılaştırmıştı:

Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim.
Dört gün dört gece tirenle...
Şimdi altmış saatten az,
uçakla sekiz.
Yakında "Tu"lar işleyecek
Moskova-Bakü
İki saat on dakika...
(...)

Böylece eski günleri, vagonlardaki türküleri, komsomolcu kızları, askerleri anar. Otuz yıl önce Don nehri boyunca stepler boştu. Şimdi buralarda traktörler işliyor. Rostof Limanı'nda Baltık'ın suları yoktu ama şimdi var. Nihayet tren Hazer boyuna gelince Nâzım duygulanır:

(...)
Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim.
Ben vardım, oğlum yoktu.
Belki oğlum da bu yoldan otuz yıl sonra geçecek,
belki ben olmayacağım.
Elbette belki, seksen beş çok mu?
Belki ben olmayacağım,
amma kim bilir neler olacak.
Çok merak ediyorum olacakları.

Bu yoldan otuz yıl önce geçtim.

Bakü'ye yaklaştıkça uzaktan bacaları, yeni kurulmuş olan yüz bin kişilik işçi şehri Sumgayıt'ı görür, içi rahatlar.

Bakü istasyonunda onu büyük bir kalabalık beklemektedir. Memleketin bütün büyükleri, bütün yazar ve şairleri oradadır. Nâzım bir fatih gibi, büyük ve değerli bir dost gibi karşılanır. Büyük bir alay halinde yollara dökülürler. Yollarda sağdan soldan Nâzım'ı selamlayanlar çoktur. Nihayet şehrin en güzel oteli olan Inturist'e varılır. Gece yarısına kadar ziyaretçileri onu rahat bırakmazlar. İlk ziyaretçisi, memleketin cumhurbaşkanı sayılan Azerbaycan Sovyet Başkanı Mirza İbrahimof'tur. Nâzım sevinç içindedir. Kendi memleketine gelmiş gibidir. Herkes onunla Türkçe konuşmaktadır. Şive biraz farklıdır ama kulaklarını dolduran ne de olsa kendi güzel dilidir.

Telefondaki Kız Rusça Konuşunca

Ertesi sabah Cumhurbaşkanı'na bir ziyaret yapmayı düşünür. Telefonu açar, otelin santralında çalışan kızdan Cumhurbaşkanı'nı vermesini ister. Fakat kız Rus'tur. Türkçe bilmez. Nâzım'ın söylediklerini anlamaz. Nâzım Türkçe ısrar eder, kız Rusça cevap vermekte dayatır. Nâzım Rusça konuşabilir ama bir Türk memleketindedir, kendi diliyle konuşmak ister. Telefoncu kız Nâzım'ın ısrarı karşısında sinirlenir ve,

"Bana bir insan diliyle konuşun ki size cevap vereyim," der.

İşte o vakit kıyametler kopar. Ne demek yani? Burası bir Türk memleketidir, derdini Türkçe anlatamamak yetmiyormuş gibi bir de Türk diline hakaret! Türk dilini kutsal bir şey gibi seven Nâzım Hikmet bu hakarete dayanamaz, telefonu kapatır, otel müdürünü çağırtır.

Sinirli ve kızgın, adamı sıgaya çeker:

"Burası Azerbaycan mıdır efendim?"

Müdür şaşırır.

"Belli."

"Diliniz Türkçe midir?"

"Belli."

"O halde telefon santralına neden Türkçe konuşan bir memur koymuyorsunuz, neden orada çalışan kızın Rusça'dan başka bir dil bilmemesine göz yumuyorsunuz?"

Müdür bütün bütün şaşırır. Şimdiye kadar hiçbir Azeri Türkü'nden böyle bir şikâyet işitmemiştir. Azeri Türklerine göre, santraldaki kızın Rusça'dan başka bir dil bilmemesi hiç de şaşılacak bir şey değildir.

Müdür, Nâzım'ı yatıştırmaya çalışır. Telefon memuresini kendisinin atamadığını, merkezden gönderildiğini söyler. Özür diler. Nâzım bütün bu sözlere aldırmaz, o ateşle hemen emrine verilen otomobile atlar, Cumhurbaşkanı'nı makamında ziyarete gider. İlk sözü bu olaydan şikâyettir. Başından geçen hikâyeyi anlatır ve sonra sinirli sinirli sorar:

"Sizin anayasanız gereğince, burada resmi dil nedir?"

Mirza İbrahim şaşırarak cevap verir:

"Türkçe."

"Yani resmi dairelerde kullanılan dil Türkçe midir?"

"Hayır."

"Ya?"

"Rusça."

"Neden?"

Resmi Dairelerde Türkçe Konuşulur

Bu nedeni Mirza İbrahim anlatamaz Nâzım'a. Çünkü bunun altında birçok nedenler yatar. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'na resmi dil Türkçe olarak gösterilir ama, ne resmi dairelerde ne başka işlerde, hatta ne de pazarda alışverişte Türkçeyle işinizi yürütemezsiniz. Ruslar Rusça konuşmakta ve Azeri Türkçesini öğrenmemekte ısrar ederler. Ben Bakü'de doğmuş büyümüş Ruslar tanıdım, bir kelime Türkçe bilmez veya bilseler bile konuşmazlar. Sonra Moskova'da yapılan işlemlerde Rus dili kullanma zorunluluğu vardır. Bütün bunların üstünde hiç kimse Moskova'ya kafa tutup da resmi dairelerde Türkçe konuşulmasını isteyemez. Ama Nâzım ısrar eder. Anayasaya uyularak resmi dairelerde Türkçe kullanılmamasını ayıplar.

Mirza İbrahim, Nâzım gittikten sonra düşünür, taşınır ve bir genelge hazırlar. Ve ertesi günden başlayarak resmi dairelerde Türkçe kullanılmasını emreder.

Mirza İbrahim'i Görevden Alırlar

Vay efendim, sen misin bu emri veren? Önce Azerbaycan Komünist Partisi harekete geçer, ertesi gün Moskova Bakü'ye bir parti temsilcisi gönderir, Mirza İbrahim suçlanarak derhal tahtından indirilir, genelgesi geri alınır ve işler gene eskisi gibi Rusça yürütülür.

Her taraftan dalkavuklar, kraldan çok kraldan yana olanlar Mirza İbrahim'e hücuma geçerler. Onu, hain ve milliyetçi olmakla suçlarlar.

İnsan Sovyetler Birliği'nde hiç kendi milletini sevip övebilir mi? Bu yalnız Ruslar'a verilmiş bir imtiyazdır. Küçük milletler enternasyonalist olmak zorundadır. Milliyetçi olmak, yalnız Ruslar'a verilmiş bir ayrıcalıktır.

Bu olaydan sonra Mirza İbrahim bir süre sokağa çıkamaz olur. Evine kapanır. Ama halkın içten onu desteklediğini öğrenir. İlk sokağa çıktığı gün yanına sokulmaya cesaret eden bulunmaz. Fakat

yanından geçerken sessizce ellerini birbirine vurarak onu uzaktan uzağa alkışlarlar. Mirza İbrahim bir yazar, bir romancı ve bir dramaturgdu. Ama artık bütün kapılar kendisine kapanmıştır. Hiçbir gazete veya dergi onun yazısını basmaz, yayınevi kitabını yayınlamaz, tiyatro piyesini oynamaz. Mirza İbrahim, kendi memleketinde bir tür esir gibi yaşar. Aradan zaman geçer, yavaş yavaş bu korku hafifler ve yazılarını yayınlamaya cesaret eden dergiler bulunur. Sonunda suç unutulur ve tekrar yazı âleminde görünür. Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin Başkanlığını yapar. Ama bu olayın Nâzım üzerinde yaptığı etkiyi tahmin etmek güç değildir.

Agâh Sırrı Levent, Nâzım'ı Alkışlamaz

Fuzuli'yi anmak amacıyla yapılan toplantıda, Nâzım'a büyük saygı ve sevgi gösterilir. Özellikle genç Azeri şairleri etrafını sararlar. Çünkü eski kuşak şairler Nâzım'ı anlamakta güçlük çekerler. Azerbaycan'da şiir hâlâ aruz vezniyle yazılır. Serbest nazım onlara yabancı görünür. Ama hepsi Nâzım'ın ustalığını kabul ve itiraf ederler. Toplantılardan birinde Agâh Sırrı Levent, Nâzım'ı görmemezlikten, tanımamazlıktan gelir. Onunla selamlaşıp görüşmekten kaçar. Onun bu hali toplantıda bulunanların dikkatini çeker ve Agâh Sırrı Levent içten içe eleştirilir. En büyük olay, Nâzım'la Agâh Sırrı'nın toplantıda konuştukları gün olur. Önce Agâh Sırrı'ya söz verilir. İyi konuşan bu Türk temsilcisini dikkatle dinlerler ve sonunda hararetle alkışlarlar. Alkışlayanlar arasında Nâzım da vardır. Sonra Nâzım'a söz verirler. Nâzım kürsüye çıkınca salon hep birden ayağa kalkar, alkış bir türlü bitmez. Şiir okumakta çok üstad olan bu büyük şair, kalabalık önünde âdeta şaşırırdı. Böyle olmakla birlikte o gün dinleyiciler Nâzım'ın her cümlesini sevgiyle ve alkışla karşıladılar. Sonunda bu alkış, bir tufan halini alır. Salonda Nâzım'ı alkışlamayan ve yerinden kımıldamayan tek kişi Agâh Sırrı Levent'tir. Onun bu korkaklığı, hazır bulunanların nefretine sebep olur. Şimdi bile Azerbaycan'da bu festivali hatırladıkları zaman Agâh Sırrı'nın bu korkaklığını anlatır ve gülerler.

O akşam şehre hâkim bir tepede bulunan Durujba lokantasında festivale katılanlara büyük bir ziyafet verilir. Buradan Bakü'nün gece manzarasına doyum olmaz. Bir Azeri türküsünün dediği gibi, gökteki yıldızlar yerlere serilmiş gibi görünür. Nâzım, bu Bakü gecesini şöyle anlatır:

GECELEYİN BAKÜ

Geceleyin yıldızsız ağır denize kadar
geceleyin zifiri karanlıkta
güneşli buğday tarlasıdır Bakü şehri.
Tepedeyim,
avuç avuç çarpar yüzüme ışık taneleri,
havada rast peşrevi Boğaziçi suları gibi akar.
Tepedeyim,
uzaklaşır uçsuz bucaksız ayrılıkta
bir sal gibi yüreğim
gider anıların ötesine
yıldızsız ağır denize kadar
zifiri karanlıkta.

Sonra ziyaretler başlar. Bakü'nün bellibaşlı aydınları teker teker veya grup halinde Nâzım'ı ziyarete gelirler. İşte bu ziyaretler sırasında Nâzım Hikmet o vakte kadar bilmediği birçok acı şeyler öğrenir.

Affan Hikmet'in Hikâyesi

Bir gün, Affan Hikmet adında eski bir Türk komünisti ziyaretine gelir. Affan Hikmet, 1920'de Milli Kurtuluş Savaşı başlarında Ankara'da ilk komünist partisini kuranlardan biridir. Polisin elinden güç bela yakasını kurtarıp Şovyetler Birliği'ne sığınmıştır. Biraz şaşıca, pembe yüzlü, temiz ve namuslu bir adamdır. Mesleği baytarlıktır. Bakü'de sakin ve sessiz bir hayatı vardır. Ne var ki, 1937'de bir gece kapısı çalınır ve Affan Hikmet alınıp hapse

atılır. Bir yıl havasız, güneşsiz, rutubetli ve karanlık bir bodrumda işkence görür. Zavallı, rejim ve komünizme karşı propaganda yaptığını ve harekete giriştiğini itirafa zorlanır. Dayaktan ve rutubetten bacakları tutmaz hale gelir. Tuvalete bile öteki mahpus arkadaşlarının kolları arasında gider. Bir yıl sonra da bir paçavra halinde Sibirya'ya sürülür. Nâzım'ı gördüğü zaman yirmi senelik sürgününden henüz yeni dönmüştür. Nâzım Hikmet'e hayatının dramını anlatır.

Şair Müşfik'in Başına Gelenler

Bu hikâyeyi, başka acıklı hikâyeler izler. Azerbaycan'da bulunan sürgünden yeni dönenler, hep birer birer gelip Nâzım'a dert yanarlar. Bunlar içinde Nâzım'a en çok dokunan, genç şair Müşfik'in hikâyesidir. Müşfik, 28 yaşında, çok kabiliyetli, genç bir Azeri şairidir. Şiirleri bugün bile Azerbaycan edebiyatının güzel örneklerinden sayılır.

Müşfik, Türk şairlerinin, özellikle Tevfik Fikret ve Rıza Tevfik'in etkisi altında kalmıştır. Bizim Türkçemize vurgundur ve şiirlerini bizim Türkçemizle yazmıştır. İşte bu büyük suçundan dolayı bir gece ansızın ortadan kayboluvermiştir. O geceden sonra bu şairi bir daha gören olmamıştır. Kendisi sürülünce şiirleri de bir kenara atılmış, yüreklerde yaşasa bile görünüşte unutulmuştur. Ancak Stalin'in cinayetleri ortaya çıktıktan ve Bakü'de Stalin hesabına vatandaşlarına kıyan Bakirof mahkemeye çekilip asıldıktan sonra Müşfik temize çıkabilmiştir. Bütün Azerbaycan şairleri, Nâzım'a bu acıklı hikâyeyi anlatmışlardır.

Bakü'de kaldığı sürece Nâzım Hikmet hep bu kanlı hikâyeleri dinlemiş ve geceleri uykusuz kalmıştır. Bütün bunlar Nâzım'ı çok üzülmüştür. Demek Azeri halkı, en kötü sömürge halklarından daha çok eziliyordu. Stalin'in ölümünden sonra da bu durum değişmemişti. Tersine, Türkçe yavaş yavaş geriliyor, yeni kuşak, ana dili olarak Rusça'yı öğreniyordu. Gittiği dost evlerinde, ailelerin, küçük çocuklarıyla Rusça konuştuklarını görmüş ve yüreği parça parça olmuştu.

Azerbaycan'dan sonra, Nâzım Hikmet Türkmenistan'a ve oradan da Özbekistan'a kadar uzandı. Orada da aynı durumla karşılaştı. Özbekistan'da Stalin zamanında beş yüz bin kişi öldürülmüştü. Özbeklerin sayısı günden güne azalıyor, kendi vatanlarında azınlık durumuna düşüyorlardı. Türkmen ve Özbek dillerinin daha şimdiden yüzde elliden fazlası Rusçaydı. Yani kullanılan kelimelerin yüzde elliden fazlası Rusçadır. Her iki cumhuriyette de Nâzım büyük sevgi ve saygı gösterileriyle karşılanmıştı. Hatta Taşkent'te *Aşk Efsanesi* adındaki piyesini de oynamışlardı.

Ama gördükleri ve işittikleri, Nâzım'ın yüreğini parça parça etmişti. Büyük hayal kırıklıklarına uğramıştı. Moskova'ya döndü. Dönüşte artık ağzını bıçak açmıyordu. Oralarda görüp işittiklerinden söz etmez olmuştu. Bana hiçbir gün o memleketler üstüne izlenimlerini anlatmadı. Sorduğum zaman, sözünü değiştirip başka konuya atlardı. Stalin'in yaptığı zulümleri bile izaha çalışmıştı ama buralarda gördüklerini bir türlü hazmedememişti. Onun içindir ki Nâzım, bu gezisi üstüne hiçbir şiir yazmamıştır. Bütün görüp duyduklarının üstüne kalın bir örtü atmayı yeğ görmüştür. Moskova'ya kederli ve üzüntüler içinde dönmüştür:

Geçip gitmiş günler gelin
rakı için, sarhoş olun
ıslıkla bir şeyler çalın
geberiyorum kederden.
(...)

19

Bu geziden döndükten birkaç ay sonra, Nâzım Hikmet Paris'e gitmeye karar verdi. Paris, öteden beri hayalini kurduğu bir cennetti. Bu cenneti görmeden ölürse, gözü açık gidecekti. Ama Paris'e gitmek o kadar da kolay değildi. Bundan önce Viyana, Stockholm, Helsinki gibi Avrupa şehirlerine gitmişti ama, oralara, barış kongrelerine katılmak vesilesiyle gidebilmişti. Paris'e gitmenin ayrı güçlükleri vardı. Önce partiden izin almak gerekti. Sonra Fransa'dan vize almak kolay değildi. Bundan önce Paris'e gitmeye kalkmış, fakat hiç beklemediği bir engelle karşılaşmıştı. Evinde beraber yaşadığı Doktor Galina, onu da beraberinde götürmediği için, Nâzım'ın Paris'e gitmesine razı değildi. Doktor Galina, onun tek başına böyle uzun bir yolculuğa çıkmasını sakıncalı buluyordu. Nâzım'a yolda bir yürek bunalımı gelebilirdi. Paris'te hastalanabilirdi. Onun için mutlaka kendisini de beraber almasını isterdi. Nâzım bunu kabul etmeyince Doktor Galina, Nâzım'ın bu geziye katlanamayacak kadar hasta olduğunu ileri sürdü. Bu iddiasını ispat için de yürek uzmanlarından bir-iki doktor getirtip onlardan da rapor aldı. Sapasağlam Nâzım'ı yalnız bu geziden vazgeçirmekle kalmadılar, diri diri yatağa yatırdılar. Nâzım'ı da hastalığına inandırdılar, günlerce penisilin tedavisi yaptılar. Fakat penisilini aşırı ölçüde kullandıkları için vücutta tepki yaptı ve Nâzım'ın hayalarında korkunç bir kaşınma başladı. Nâzım ıstırap içinde günlerce yatakta kaldı. Bir türlü bu kaşınmanın önüne geçilemiyordu. Nâzım kızıp kıvranıyor, "Bu doktorlar beni öldürecekler," diye bağırıyordu. Doktorlar ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Bir gün bana, Viyana'ya telefon ettirdi. Telefonda Nâzım'ın hastalığını haber veren arkadaş,

"Nâzım rica ediyor," diyordu. "Viyana'da bir doktora gitmişsiniz vaktiyle, sizin o doktara gitmenizi, hastalığı anlatmanızı ve ondan bir tedavi yolu aramanızı istiyor."

Bir yıl önce Nâzım Viyana'ya geldiği zaman, her yerde olduğu gibi burada da bir yürek uzmanına gitmek istemişti. Viyanalı dostların yardımıyla Viyana'nın en büyük yürek uzmanını bulduk. Bir doktor eşliğinde bu uzmana gittik. Doktor, Viyana'nın en tanınmış profesörlerinden biriydi. Bu işin gerçek uzmanıydı. Nâzım'ı bir-iki saat süren uzun bir muayeneden geçirdi ve neticede şu teşhisi koydu: Korkulacak bir şey yok. Yara kapanmış, yürek sapasağlam.

Nâzım, kendisinde hastalık bulunmadığına âdeta üzülmüştü. Çünkü ikide bir sağ elini sol memesi üstüne götürüp:

"Ah bilmezsin, nasıl yanıyor," demekten zevk alırdı.

Ben de onun bu sahte hastalığıyla alay eder dururdum.

Bu kez ta Moskova'dan istediği de gülünç bir şeydi. Bir defa hastalık yürekte değil, hayalarındaydı. Aşırı ölçüde penisilin verilmesinin tepkisiydi bu. Sonra da bir profesör hastayı görmeden ilaç vermezdi. Ama ne olursa olsun Nâzım'ı memnun etmek için profesörden telefonla randevu alıp gittim. Derdimi anlattım, güldü:

"Ben hastayı görmedim, hastalığın ne olduğunu bilmiyorum. Bu durumda ben sana nasıl tedavi yolu gösterebilirim. Hiç olmazsa oradaki doktorların koydukları teşhis üstüne bir rapor olsa elimizde, belki. Ama bu durumda bir şey yapamam."

Bile bile utanmıştım. Telefonla doktorun cevabını bildirdim. Bereket versin bu arada hastalık iyileşmeye yüz tutmuş ve birkaç gün sonra da Nâzım kalkmıştı. Ama Galina, oyununu başarmış, Nâzım'ın Paris'e gitmesini önlemişti.

Doktorsuz ve 'Pasaportsuz'

Nâzım, artık bu kez kararlıydı. Mutlaka gidecekti. Gereken formaliteleri yaptırdı. Ve doktorunu arkada bırakarak yola çıktı. Bu kez yanında gölgesi veya "pasaportu" da yoktu. Sonsuz se-

vinç içindeydi. Hayatının en güzel gezisini yapacaktı. Yıllardan beri özlemini çektiği yeni bir dünyaya girecek, yeni bir âlemle tanışacaktı. Orada sevdiği dostlarıyla buluşacak, şu çürümekte ve çökmekte olan kapitalizmin çöküşünü kendi gözleriyle görecekti.

Önce Varşova'ya, sonra Prag'a gitti, oradan da Paris'e geçti. Tren İsviçre sınırını geçince birdenbire gözlerine inanamaz oldu:

Geçiyor İsviçre camdan
güneşli bir akvaryumdan
geçen bir balık gibi,
çok renkli bir balık.
Bakıyorum vagonumdan
kederli
alaycı
öfkeli biraz da alık
bakıyorum vagonumdan
not alıyorum
İsviçre üstüne doğru yanlış bildiklerimi
gördüklerime katarak.
Hava ne soğuk, ne sıcak,
burda her şey böyle galiba, gülüm,
ne soğuk, ne sıcak,
ne serin, ne ılık,
Ayarlı bir saat
markası ünlü bir kol saati...
İsviçre oyuncak bir memleket
dev dağlarla karışık.
(...)

Tren ilerledikçe panorama halinde şehirleri, gölleri, güzelim yeşil dağları gördükçe, sevineceğine üzüldü Nâzım. Âdeta kıskandı bir kapitalist memleketin bu kadar güzel oluşunu. Ve kendi kendine sordu:

(...)
Yaşamak ister miydim
şu gördüğüm yerlerde
şu saygıdeğer adamların arasında?
Doksanımdan sonra belki...

Niye böyle şeyler yazdım İsviçre için?
Belki kıskandığımdan
kanlı çölün ortasındaki küçük bahçeyi.
(...)

Sovyetler Birliği'nde Kafkaslar'da da böyle güzel dağlar, güzel göller vardır. Ama bu zenginlik, bu bolluk, bu refah ve bu zevk yoktur. Nâzım'ın kıskandığı da tabiat değil, insanların yaşantısı, köy ve şehirlerin güzelliğidir.

Sonra dağları bizim dağlara benzetir ve insanları bizimkilerle karşılaştırır:

Bu dağlar ne dağları
bizim dağlara benziyor,
bıçak gibi boğazları, parça parça karları,
bu dağlar ne dağları
bizim dağlara benziyor,
adamı da... Eli ayağı, gözü kaşı var
ama velosipetli.
Bizimkiler velosipetsiz,
bitli.

Hürriyet Ülkesine Hoş Geldiniz

Tren dağları aşar, tünelleri geçer, sonunda Fransız sınırına varır. Fransız toprağına girer girmez, vagondaki memur Nâzım'ın eline küçük bir kart sıkıştırır: "Hürriyet memleketine hoş geldiniz," İşte bu kart, Nâzım'ı yüreğinden vurur. Sovyetler'de bulunduğu sürece en çok yoksulluğunu duyduğu, özlemine katlanama-

dığı şey bu: Hürriyet. İkide bir aramızda konuştuğumuz zaman, "Ben dünyanın en hür komünistiyim," demekten zevk alırdı. Bununla da, arada sırada yaptığı delidolu çıkışlarla özgürlüğe sahip olduğunu sanırdı. Ben de ona nisbet olsun diye, "Sen komünistsin, özgür olamazsın, partinin çizdiği çizgiden dışarı çıkamazsın. Ama ben komünist olmadığım için kendimi özgür hissediyorum," derdim. Ve sonra kendisine kendi partisinde ona hükmedenleri hatırlatırdım. Hem kızar hem üzülürdü.

İşte şimdi ilk kez hürriyet memleketine gelmişti. İstediği gibi konuşabilecekti, kimse onu izlemeyecek, jurnal etmeyecekti, özgürlük ülkesine özgür olarak giriyordu.

İşte bu duygu ve düşünceler içinde tren Paris'e varır. İstasyonda onu Türk ve Fransız dostları beklemektedir. Paris'e ayak basışını şöyle anlatır:

Mayıs gecesi karşıma çıktı Paris,
açıldı kadife kutu
girdim zümrüt yüzüğe,
bir ebemkuşağı
havayi fişeği
ve baştan aşağı yıldız yıldız.
Bir de demir dövülüyor, gülüm,
bir de demir dövülüyor kıvılcımlarla,
bir de bir genişlik, gülüm,
genişlik genişlik üstüne pırıl pırıl
bir de karanlık kargacık burgacık,
bir de çınarlar
bir de atkestaneleri, gülüm,
yanıyor gümüş şamdanlarda atkestaneleri,
yanıyor yeşil yeşil
mis gibi de kokarak,
bir de taşlar,
yaşlı duvarcıların avuç içleri gibi taşlar,
kırışık ve mübarek,
bir de bir ırmak, gülüm,

kederli,
yumuşak,
dalgın bir ırmak
ve sırma saçlarıyla örtülü
çıplak esmer memeleri
yatıyor ırmağın dibinde şehrim.
Mayıs gecesi karşıma çıktı Paris,
açıldı kadife kutu
girdim zümrüt yüzüğe.

Saint Michel Meydanı yanında Seine nehri üzerinde bir küçük otele yerleştirdiler onu. Burası Paris'in en işlek, en hareketli, en canlı yeridir. Bütün gençlik burada kaynaşır. Yeni hayat buradan fışkırır. Nâzım Hikmet, sosyalist memleketlerde kaldığı büyük otellerin ve yaşadığı lüks hayatın özlemini çekmez burada. Çünkü burada hayatın içindedir. Onu en çok sevindiren de budur. Paris'te Nâzım Hikmet bir çocuk gibidir. Her şeyi görmek, her şeyi öğrenmek ister. Bir çocuk gibi her yeni gördüğünü sorar ve ne görürse almak ister. Onun için merakla sokakları dolaşır, vitrinleri seyreder, bolluğa, güzelliğe, zenginliğe kıskanarak bakar. Hele Saint Michel'deki canlılığa, hareketliliğe, ışık bolluğuna...

Paris'in özgür havası Nâzım'ı sarhoş etmişti. Moskova'da havasızlıktan boğuluyordu. Çünkü orada sürekli kontrol altındaydı. Ne söylese gerekli yerlere yetiştiriliyordu. Burada ne kadar rahattı. Etrafında dostlarından ve sevdiklerinden başka kimse yoktu. Onlarla alabildiğine serbest konuşabiliyor, içini dökebiliyordu.

İşçilerin Yürüyüşü

Hele 28 Mayıs'ta birkaç yüz bin işçinin, haklarını savunmak için sokaklara dökülmesi onu son derece heyecanlandırmıştı. Bu manzarayı iyice görebilmesi için dostları onu cadde üzerine balkonu bulunan bir eve götürmüşlerdi. Balkondan yüz binlerce insanın sosyalist marşlar söyleyerek akın akın geçtiğini seyrettikçe içi içine sığmıyordu. Balkondan atılıp onların arasına karışmak

hevesini duyuyordu. Yıllardır böyle güzel bir manzara görmemişti. Sovyetler Birliği'nde işçinin böyle sokağa dökülerek hakkını araması söz konusu bile olamazdı. Sovyetler Birliği'nde işçi, kaderine katlanmak zorundaydı. Kötü çalışma şartlarından şikâyet edemez, ücretinin artırılmasını isteyemez, daha iyi yaşaması için böyle sokaklara dökülemezdi. Çünkü orada işçiye bütün haklarının verildiği kanısı hâkimdi. Oysa burada işçi, hakkını gücüyle alıyordu. Nâzım için bu, zevkine doyulmaz bir şeydi. Onun için saatlerce balkondan ayrılmayarak heyecan içinde bu güzel manzarayı seyretmişti. Ve sonra da şu şiiri yazmıştı:

Gördüm şükür, gördüm şükür
bugünü de gördüm şükür
gördüm şükür bugünü de Paris'te.
Aktı Paris
asıl Paris
ulu Paris
mavi mavi kızıl kızıl
aktı Ren Ron Garon Sen
aktı Paris sular gibi şakır şakır
aktı Paris 1958
Mayıs yirmi sekizde.
Gördüm şükür, gördüm şükür
gördüm şükür bugünü de Paris'te.

Kapılardan çıktı insan
bir meydana doluverdi,
duvarları kuşlar gibi kafeslerden salıverdi
bir insan beş yüz bin insana
beşyüz bini bir insana dalıverdi,
İvri, Sendöni, Belvil,
Paris'in varoşları da tekmil,
bisikletle geliverdi,
taşlar dirildi insan oluverdi,
salkım salkım insan oldu ağaçlar.

Ah bu yürek ah bu yürek ah bu yürek
bu enfarktlı bu mendebur
ah bu yürek
koymadı ki aralarına girek.
Önde milletvekilleri kurdeleli,
bir yanımda şahin gözlü montör Piyer
bir yanımda ak sakallı profesör Sorbon'dan,
bir yanımda deli fişek kara oğlan,
bir yanımda mavili kız bomba memeli
iskarpinin topukları iğneden...
Ah bu yürek ah bu yürek
koymadı ki akıp gidek
bir meydandan bir meydana.

Ben bunları yazıyorum
1958 Mayıs yirmi dokuzda.
Biliyorum hainler var aramızda,
tanıyorum kimisini,
kim bilir belki biraz da
kabahat bizde
şakır şakır
mavi mavi
kızıl kızıl akan sular
paramparça edemezse kara korsan gemisini.

Abidin Dino'nun Tablosu

O gün aynı balkondan Nâzım'la birlikte işçilerin yürüyüşünü seyreden Abidin Dino, bu manzarayı güzel bir tabloyla canlandırmıştı. Nâzım Hikmet bu tabloyu görünce tekrar heyecanlanır ve şu küçük şiiri yazar:

Bu adamlar, Dino,
ellerinde ışık parçaları,

bu karanlıkta, Dino,
bu adamlar nereye gider?
Sen de ben de, Dino,
onların arasındayız,
biz de, biz de, Dino,
gördük açık maviyi.

Avni'nin Atları

Bir de ressam Avni Arbaş'ın atları. Nâzım, Paris'te eski yeni bütün dostlarını gezip onların yaşantısını, çalışmasını merakla izlemişti. Ziyaret ettiği dostlarından biri de yıllardan beri Paris'e yerleşmiş olan ressam Avni idi. Avni, bir apartmanın üçüncü katında oturuyordu. Nâzım, yürek hastalığı dolayısıyla merdiven çıkmaktan kaçınırdı. Fakat ressam Avni'yi evinde çalışırken görebilmek için üç kat merdiveni çıkmaya katlanmıştı. Avni'nin evinde ilk gördüğü şey, onun meşhur atlarıydı. Bu atlar, ona Kuvay-ı Milliye atlarını andırtmıştı:

Bu atlar Avni'nin atları
Kuvâyi Milliye atları
kara yamçı altında ak sağrı dolgun
titrer burun kanatları,
bu atlar Avni'nin atları.
(...)

Nâzım Paris'te bulunduğu sırada, piyeslerinden bazılarını Fransızca'ya çevirterek sahneye koydurmak istemişti. Bu, onun öteden beri en büyük isteğiydi. Sosyalist memleketlerdeki başarısı onu doyurmuyordu. O, bir de Batı sahnelerinde görünmek istiyordu. Ama ne çare ki piyesleri Batı seyircilerine göre yazılmamıştı. Piyeslerinin konuları insani idi. Kimisi propaganda niteliğini de taşımıyordu. Hiç olmazsa bunlardan bir-ikisinin Paris'te oynandığını görmek onu dünyanın en mutlu adamı yapabilirdi. Aradılar taradılar, Türkçe ve Fransızcayı iyi bilen bir çevirmen

buldular, fakat çevirmen birkaç gün sonra bu eserlerin Fransa'da sahneye konamayacağı kanısına vardı ve çeviriye lüzum görmediğini bildirdi. Kime başvurulduysa hep aynı cevap alındı. Böylece hiçbir piyesi sahneye konamadı. Bu başarısızlık Nâzım'ı çok üzmüştü. Bu vesileyle öğrendiği şu oldu. Batı'da, sanat eserlerinde yalnız konuya bakılmıyor, konu kadar sanata ve tekniğe de önem veriliyordu. Oysa, Nâzım, Sovyet seyircilerini göz önünde bulundurarak piyeslerinde daha çok konuya önem vermişti. Şiirde tekniğe çok önem verdiği halde, piyeslerde kendisini teknikle bağlı görmek istemezdi. Paris'te ve öteki batı şehirlerinde piyeslerinin oynanmamasının en önemli nedeni buydu. Paris'te bulunduğu sürece sık sık tiyatrolara gidip oynanan piyesleri izledi. Batı'da ne gibi şeylere önem verildiğini ve konuların nasıl işlendiğini öğrenmeye çalıştı. Ama ömrü öğrendiklerini uygulamaya yetmedi.

Paris Cıvıl Cıvıl, Moskova Cansız

Paris, Nâzım Hikmet'in üstünde büyük etki yapmış, ruhunda derin izler bırakmıştı. İster istemez Paris'te gördüklerini Moskova'dakilerle karşılaştırıyor ve bu karşılaştırma hep Moskava'nın aleyhine çıkıyordu.

"Bilmem neden," diyordu, "burada hayat durgun ve hareketsiz. İnsanlar neşesiz ve cansız. Oysa Paris cıvıl cıvıl. İnsanlar mutlu ve neşeli. Sevda sokaklara dökülmüş. Gençler gece gündüz demeden her yerde, sokakta, parkta, sinemada, kahvehanede, her yerde sarmaş dolaş öpüşüp sevişiyorlar. Paris bir sevda şehri olmuş. Geceleri Moskova kapkaranlık. Oysa Paris şakır şakır ışıkla yıkanıyor. Sokaklarından, mağaza vitrinlerinden ışık yağıyor. Ya o bolluk? Mağazalar giyecek ve yiyecekle tıklım tıklım. Yıllardır görmeye alıştığımız kuyruktan eser yok."

Neden bu böyleydi, neden burada insanlar mutlu ve canlıydı, neden burada insanlar yaşamasını biliyorlardı ve neden Moskova'da hayat böyle durgundu ve kuyruktan geçilmiyordu?

Nâzım, Paris'ten, kafasında bu ve buna benzer çeşitli sorularla ayrılmıştı.

20

Paris'ten döndükten sonra Nâzım Hikmet'in sosyalizme inancı sarsılmış değildi. İnsanlığın sosyalizme doğru gittiğine şüphe yoktu. Ama Sovyetler Birliği'ne güvenini yitirmeye başlamıştı. Kırk yıl kemer sıkarak bin bir fedakârlığa katlanarak çalışan Sovyet halkı, gene de umduğuna kavuşamamıştı. Herhalde bunda aksayan bir şey vardı.

Aynı zamanda o sıralarda Moskova'da genç ve güzel bir kadınla karşılaşmıştı. Ona karşı zaaf duyuyordu. Bu iş karasevdaya, belki ölüme kadar gidebilirdi.

İşte kafasında bu sorularla Nâzım Hikmet, Paris'ten döndükten sonra dinlenmek ve vicdanıyla baş başa kalmak üzere Karadeniz'de Arhipo Ozıpovka denilen küçük bir deniz sayfiyesine çekildi. Burası sakin ve sessiz bir yerdi, kimse tarafından rahatsız edilme ihtimali de yoktu. Burada, deniz kenarına inip vicdanıyla baş başa kalabilirdi.

Bu küçük sayfiyede bir otele yerleştikten sonra, her sabah ve akşam deniz kenarına inip sorularına cevap aradı:

Denizin üstünde ala bulut
yüzünde gümüş gemi
içinde sarı balık
dibinde mavi yosun
kıyıda bir çıplak adam
durmuş düşünür.

Bulut mu olsam,
gemi mi yoksa,

balık mı olsam,
yosun mu yoksa?...
Ne o, ne o, ne o.
Deniz olunmalı, oğlum,
bulutuyla, gemisiyle, balığıyla, yosunuyla.

Bu şiiri okurken Nâzım'ın içini kemiren soruları sezmiyor musunuz?

Gene deniz kenarında kederlenerek düşünüyor:

Rüzgârlı bir güvertede
deniz suyuyla
tel fırçayla yıkanmış
bıranda bezinden gömlek gibi
sırtımda keder.
Ve bu güney köyünde durup dinlenmeden
kızarıp ballanıyor güneş
genç kızlarla kayısılarda.

Zaman zaman kötümser, zaman zaman iyimser olur. Fakat en mutlu anında bile ölümü hatırlamaktan kendini alamaz. İşte bu şiir, onun bu ruh haletinin ifadesidir:

Bu yıl güz başlarında, güneyde,
denize, kuma, güneşe bulanıyorum,
ağaca bulanıyorum,
bala bulanır gibi elmalara.
Geceleri gökyüzü kokuyor ekin gibi,
geceleri iniyor tozlu, sıcak yola gökyüzü
yıldızlara bulanıyorum.

Denize, kuma, güneşe, elmaya, yıldızlara
alışıyorum, gülüm,
iyice alışıyorum.

Denize, kuma, güneşe, elmaya, yıldızlara
karışıp gitmenin zamanı geldi.

Onu en çok rahatsız eden, içini yemeye başlayan yeni sevdadır. Kafasında kâh İstanbul'da bıraktığı karısı Münevver dolaşır, kâh gözlerinin önünde Moskova'daki yeni sevgilisi canlanır. Tereddütler içinde kıvranır, ama karar veremez:

(...)
çırılçıplak, sıcacık, sırtüstü yatan deniz,
bu hasret
ve aydınlık dişleri bu kalın dudaklı ağzın
bu Kafkasya köyüne arıların ayağında
iri bal taneleri gibi
geldiler gençliğimden,
bir yerlerde unuttuğum gençliğimden,
bir yerlerde doyamadan.

Kalın dudaklı kadın, Moskova'daki sevgilisidir. Ama Münevver Hanım'ı da henüz gönlünden çıkarmış değildir. Hâlâ onun özlemini çeker, onu anar:

Yüz yıl oldu yüzünü görmeyeli,
belini sarmayalı,
gözünün içinde durmayalı,
aklının aydınlığına sorular sormayalı,
dokunmayalı sıcaklığına karnının.

Yüz yıldır bekler beni
bir şehirde bir kadın.

Aynı daldaydık, aynı daldaydık.
Aynı daldan düşüp ayrıldık.
Aramızda yüz yıllık zaman,
yol yüz yıllık.

Yüz yıldır alacakaranlıkta
koşuyorum ardından.

Nihayet yalnızlıktan bunalır, bir karara varmak için dostlarıyla görüşüp konuşma ihtiyacını duyar; Moskova'ya dönmeye karar verir. Ve şu şiirle denize veda eder:

İşte geldik gidiyoruz
hoş çakal kardeşim deniz
biraz çakılından aldık
biraz da masmavi tuzundan
sonsuzluğundan da biraz
ışığından da birazcık
birazcık da kederinden
bir şeyler anlattın bize
denizliğin kaderinden
biraz daha umutluyuz
biraz daha adam olduk
işte geldik gidiyoruz
hoş çakal kardeşim deniz.

Nâzım'ın Hayal Kırıklıkları

Kitabımızın başından beri Nâzım'ın sanat ve özel hayatında etki yapan olayları az çok anlatmaya çalıştım. Şimdi bu olayların Nâzım üzerindeki etkilerini ve sonuçlarını araştırabiliriz. Yani Nâzım'ın Sovyetler'de kaldığı sürece hayatındaki değişikliklerin bir bilançosunu yapabiliriz.

Nâzım Hikmet Moskova'ya geldiği zaman (1950), rüyalarının memleketine gelmiş gibi sevinmişti. Nâzım için Sovyetler Birliği ikinci vatanıydı. Burada rüyasını gördüğü şeylerin gerçekleştiğini ve gerçekleşmekte olduğunu göreceğini umuyordu.

Moskova'yı yirmi yıldan beri görmemişti. Onun hayalinde yaşayan Moskova, 1920-1928 yılları arasındaki Moskova idi. O vakitlerin Moskovası, dünyayı sarsan büyük ihtilâlin heyecanı için-

de çalkalanıyordu. İhtilâlin başında Lenin, Plehanov, Malenkov, Zinovyev, Buharin, Troçki gibi büyük ihtilâlcilerin bulunduğu Bolşevik Partisi, memlekette yeni bir rejim kurmakla meşguldü. Yeni bir şey yaratmanın heyecanı sokaklara, üniversitelere, fabrikalara kadar yayılıyordu. Her kafadan ayrı bir ses çıkıyor, herkes başka bir şey söylüyor, birbirine zıt fikirler serbestçe açılıp dökülüyordu. Nâzım bu büyük ihtilâlin hürriyet havası içinde yaşamıştı. Yirmi yıl sonra Moskova'ya dönünce hâlâ aynı havayı bulacağını sanmıştı. Oysa Stalin'in demir idaresi ağızları kitlemiş, fikirleri mühürlemiş, heyecanı durdurmuş, hayatı dondurmuştu.

Devrimin ilk yıllarında açlık, sefalet, perişanlık almış yürümüştü. Her tarafta aç insanlar geziyordu. Sovyet rejimi iç ve dış düşmanlarla çevrilmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkan Rusya, bir de iç harplerle yıpranmıştı. Nâzım bu açlığı ve sefaleti görmüş, yaşamış ve bunu, *Açların Gözbebekleri* şiiriyle de ifadeye çalışmıştı.

Aradan otuz yıl geçmişti. İkinci Dünya Savaşı geçmiş olmasına rağmen her gün yeni Sovyet başarıları ilan ediliyordu. Yaraların kapandığı, yeni hamleler yapıldığı, Rusya'nın dev adımlarla ilerlediği iddia ediliyordu. Nâzım Moskava'ya bu yeni başarıları, sosyalizmin bu hızlı gelişmesini göreceği ümidiyle gelmişti.

Nâzım'ı Siyasete Sokmadılar

Moskova'ya ayak bastığı gün Nâzım Hikmet'in hayal ettiği şeylerden biri de siyasi hayata doğrudan doğruya katılabilmekti. Siyaseti çok seviyor ve siyasetin dışında bırakılmış olmaktan üzüntü duyuyordu. Nâzım, sevimli ve çekici bir adamdı. Etrafına insan toplamasını bilirdi. Bir önderde aranılan vasıflardan çoğu onda vardı. Bütün bu meziyetlerine kuvvetli şairliği de eklenirse Nâzım'ın ne kadar çekici bir kişiliği olduğu kolayca anlaşılabilir. O da bunun farkındaydı ve önder olmak hırsını yenemezdi. En büyük isteklerinden biri, uğruna hayatını verdiği partinin önder kadrosunda bulunmaktı. Değil Türkiye ölçüsünde, dünya ölçüsünde bile bu vasıfları bir araya getiren pek az önder bulunabi-

lirdi. Fakat Türkiye'de onu bir türlü partinin önder kadrosuna almamışlardı. Şiirleriyle, sevimli ve çekici hareketleriyle pek çok gencin yüreğini kazanmış, etrafına birçok insan toplamış olmakla birlikte partice daima bir sıra neferi gibi muamele görmüştür. Hatta bir ara İstanbul'da parti önderleriyle arasında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden Nâzım, parti eylemlerinden tamamıyla uzaklaştırılmıştı. İşte onun hazmedemediği olay buydu. Bütün hayatını ve sanatını partisine vermiş, şiirleriyle, partililerin hepsinden çok hizmet etmiş, Türkiye'de sosyalist ve komünist fikirlerin yayılmasında başrolü oynamış bir adamın böyle kenara itilivermesi, onu son derece üzmüştü.

Bu durumdan acı acı şikâyet eder sonra da işi alaya vururdu:

"Ben partinin basit bir sıra neferiyim," der ve sözüne Ziya Gökalp'in şu meşhur tekerlemesini eklerdi: "Gözlerimi kaparım, vazifemi yaparım." Ne var ki gerçekte ne gözünü kapar ne de bir kenara itilmiş olmanın üzüntüsünü unuturdu.

İşte Nâzım Hikmet Moskova'ya, bu şartlar içinde ve böyle bir ruh haletiyle gelmişti. Otuz yılını doldurmuş olan devrimin artık raya oturduğunu, açlık ve sefaletin önlendiğini göreceğini umuyordu. Ama en büyük umudu, hakkındaki kuşkuların ortadan kalkarak parti içinde hak ettiği yere ulaşmaktı.

Uğradığı İlk Şok

Moskova'da onu sevinçle karşıladılar. Fakat istasyonda onu karşılamaya gelenler arasında Sovyet Bolşevik Partisi'nden kimse yoktu. Karşılayanlar Sovyet yazarlarıydı. Nâzım bir partili gibi değil, bir şair gibi karşılanmıştı. Bu onun için ilk şok oldu. Demek ki partice affedilmemişti. Moskova'ya vardıktan sonra uzun bir süre Stalin tarafından kabul edileceğini umdu. Günlerce, merak içinde bir davet bekledi. Aradan on beş gün geçtikten sonra Nâzım Hikmet Kremlin'e çağrıldı. Heyecan içinde Kremlin'e koştu. Ama orada Stalin tarafından değil, adı işitilmemiş, onuncu derecede biri tarafından kabul edildi.

Bu ikinci şok oldu.

Demek Nâzım uzun hapis hayatından sonra da, Bolşevik Partisi'nce istenilen adam olamamıştı.

Bununla beraber şair olarak ona pek büyük saygı ve sevgi gösterildi. Beraberinde getirebildiği şiirlerinin bir kısmı derhal Rusçaya çevrilerek bastırıldı. Fabrikalarda, kültür kulüplerinde, sosyal örgütlerde yapılan toplantılara çağrıldı ve buralarda şiirlerini okudu. Sovyet işçisi, Sovyet aydını ve genel olarak Sovyet halkıyla bu doğrudan doğruya temasa geçme onu sevindirdi. Az zamanda Sovyetler'de tanındı ve sevildi. Basılan şiirleri kendisine iyi bir gelir sağlamaya başladı ve bağımsız hayata kavuştu.

İ. Bilen ya da "Laz İsmail"

Ama bu başarı onu doyurmuyordu. O siyasete katılmak, partili olarak çalışmak istiyordu. Daha ilk gününden önüne beklemediği bir engel çıkmıştı. O vakitler Moskova'da Türkiye Komünist Partisi'ni temsil ettiğini iddia eden bir adam vardı. Bu adamı Nâzım, eskiden beri tanıyordu. Devrimin ilk günlerinde Moskova'da beraber okumuşlardı. O vakit arkadaşları arasında cahilliği, tembelliği, dar kafalılığı ve ihtirasıyla tanınan bu adam, 1930'larda Komüntern'de Türkiye Komünist Partisi adına bulunmak üzere parti tarafından Moskova'ya gönderilmişti. Komüntern kalktıktan sonra da doğrudan doğruya Sovyet Bolşevik Partisi'ne bağlanmıştı. Kremlin'ce Türkiye Komünist Partisi'nin sözcüsü olarak tanınıyordu. Nâzım Hikmet bu adamla 1928'de Moskova'dan beraberce Türkiye'ye dönmüş, sınırda yakalanmış Hopa hapishanesinde beraber kalmışlardı. Canciğer arkadaş olmaları gerekirdi. Ne var ki şimdi TKP Merkez Komitesi Genel Sekreteri olan İsmail Bilen yani "Laz İsmail" kıskanç bir adamdı. Moskova'da Sovyet parasıyla kendisine iyi bir hayat sağlamıştı, vaktiyle Türkiye'den Sovyetler Birliği'ne sığınan eski Komünist Partili arkadaşlarını Stalin devrinde jurnal ederek birer birer tasfiye etmiş ve böylece rakipsiz bir saltanat kurmayı başarmıştı.

Şimdi karşısına Nâzım Hikmet gibi kolunu bükemeyeceği kuv-

vetli biri çıkıyordu. Kişisel meziyetleriyle, komünizme hizmetleriyle, önderlik nitelikleriyle, uluslararası ünüyle Türkiye Komünist Partisi'nin haklı bir temsilcisi sayılabilirdi. İsmail Bilen gibi her bakımdan sıfır sayılabilecek bir adam onun için bir rakip olamazdı. İlk günlerde eski dostluklarını andılar. İsmail Bilen, Nâzım'a candan yakınlık gösterir gibi davrandı. Uzun bir süre Nâzım'ın evinden ayrılmadı. Orda yedi, içti ve gününü orda geçirdi. Fakat el altından ne yaptığı, Bolşevik Partisi yetkililerine ne yolda raporlar verdiği bilinmiyordu. Yalnız Nâzım'ın metodik bir biçimde parti çalışmalarından uzak bırakılması Nâzım'ın dikkatinden kaçmıyordu. Ne var ki Nâzım, bunu İstanbul'dayken partiyle arasında geçmiş olan anlaşmazlığa yoruyordu. Ve eski arkadaşından kuşkulanmak istemiyordu. Yanında gölge gibi çalıştırılan bu adamın "Üstüngel" takma adıyla yayınladığı kitaba bir önsöz yazarak, onu bir Türk edibi gibi göstermekten bile çekinmemişti.

Bununla birlikte Nâzım'ı büsbütün kenara atmış da değillerdi. Uluslararası bir şair olarak ondan faydalanmayı unutmamışlardı... Moskova'ya geldikten birkaç ay sonra, onu önce Moskova Barış Komitesi'ne, sonra da merkezi Viyana'da bulunan Dünya Barış Konseyi'ne üye yaptılar. Nâzım 1951'de ilk kez Viyana'da toplanan Dünya Barış Kongresi'ne bir barış konseyi üyesi olarak katıldı. Bu onun için büyük bir olaydı. Çünkü hayatında ilk kez böyle uluslararası bir kongreye katılıyordu. Gene ilk kez, kendi çapında şairler ve aydınlarla tanışıyordu. Uzun bir süre karanlıkta kaldıktan sonra, güneşe ve hayata kavuşması onu hem sevindirmiş, hem heyecanlandırmıştı. Yalnız onu üzen şey, Viyana'ya giderken yanına bir adam takmış olmalarıydı. Nâzım bu adama, "Benim pasaportum," diyordu. Gerçekte Nâzım'ın pasaportu yoktu. Türkiye'den pasaportsuz olarak çıkmıştı, başka bir ulusun yurttaşlığına da girmemişti. O zamanlar Avusturya'da Sovyet işgal kuvvetleri vardı, Viyana'nın bir kısmında Sovyet askerleri bulunuyordu. Nâzım'ın Viyana'ya gelmesi için bir pasaporta ihtiyacı yoktu. Demek yanına takılan adamın görevi bir taraftan güya Nâzım'ın hayatını korumak fakat gerçekte Nâzım'ın hareketlerini izlemekti.

Nâzım Evinde Bile İzlendi

Nâzım Hikmet, daha önce söylediğim gibi, rüyalarının memleketinde dahi polisin elinden kurtulamamıştı. Stalin ölünceye kadar, bu gölge Nâzım'ın yanından ayrılmadı. Nâzım nereye gittiyse, o da beraberinde gitti. Yalnız yolculuklarda mı? Nâzım Hikmet evinde bile gizli bir kontrol altında olduğunu biliyordu. Moskova'da yaşayıp da polisin gözünden uzakta kalmak mümkün değildi. Onu evinde izleyen, bir yandan İsmail Bilen, bir yandan da doktoru olarak yanında bulunan kadındı.

Nâzım Hikmet, barış çalışmalarına birçok bakımdan önem veriyordu. Bu işin onun için birçok çekici yanı vardı. Bir kere konsey ve kongre toplantılarına katılmak vesilesiyle batı memleketlerini görme fırsatını buluyordu. Barış kongeleri onun için batıya açılmış birer pencereydi. Çünkü Sovyetler Birliği'nde yaşadıkça, sosyalist âlem ona dar gelmeye başlamıştı. Bir de sınırları aşıp batı dünyasına çıkabilmek, onun için büyük ve bulunmaz bir nimetti.

Sonra bu konsey ve kongrelerde, dünyaca tanınmış birçok ünlü insanı tanıma olanağını buluyordu. Dünyanın dört köşesinden çıkıp gelmiş âlim, şair, politikacı ve aydınları böyle toplu halde başka nerede görebilirdi? Bu tanışmalar ona birçok dost kazandırıyor, çevresi genişliyor, yeni fikir ve akımlarla temasa girme fırsatını buluyordu.

Bundan başka, bu barış toplantılarında dünyanın dört köşesinden gelmiş gençler ve özellikle şairler onun etrafını sarıyor, ona şiirlerini ve hikâyelerini okuyor, onun fikrini öğrenmeye çalışıyorlardı. Bu vesileyle de kendi şiirlerinin hangi memleketlerde ne vakit basıldığını öğrenebiliyordu.

Nâzım, Sovyet Vatandaşı Olarak Öldü

Yine bu toplantılardan yararlanarak, piyeslerini batı memleketlerinde oynatmak hevesine kapılmıştı. Özellikle Fransız, İngiliz ve İtalyan temsilcileriyle buluşarak, onlara piyeslerini kendi memleketlerinde oynatmalarını teklif ederdi.

"Para filan istemem. Amacım piyesin batı memleketlerinde oynandığını görmek. Gelirini sizin uygun göreceğiniz bir örgüte verebilirsiniz." Delegeler sempatiyle dinler, meşgul olacaklarını vaat eder fakat iş orada kalırdı.

İşte bütün bu nedenlerle Nâzım Hikmet, barış toplantılarının hiçbirini kaçırmazdı.

Ne yapar yapar, Viyana'daki konsey toplantılarına mutlaka gelirdi. Ne var ki çeşitli Avupa şehirlerinde yapılan barış kongrelerine katılabilmesi için normal bir pasaporta ihtiyacı vardı. Nâzım'ın elinde, Sovyet idaresi tarafından verilmiş bir seyahat belgesi vardı. Bununla sosyalist memleketlerde seyahat edebiliyordu ama kapitalist memleketlere gitmesi kolay değildi. Bu nedenle Nâzım, muntazam bir pasaporta ihtiyaç duymaya başladı. Ama o, hiçbir memleketin uyruğunda değildi. Sovyetler, ona Sovyet uyruğunda olmak teklifinde bulunmamıştı. Nâzım da onlara böyle bir teklifte bulunmaya yanaşmıyordu. O vakit Polonyalı dostları imdadına yetiştiler. Zaten Nâzım Hikmet'in ana tarafından ecdadı Polonyalı'ydı. Varşova'da hâlâ bu ailenin torunları yaşıyordu. Varşova'ya gittikçe bu uzak akrabaları onun ziyarete gelirlerdi. İşte bu akrabaların da yardımıyla Polonyalılar Nâzım Hikmet'e bir Polonya pasaportu verdiler. Polonyalılar bununla övünürlerdi. Nâzım da bu pasaportla rahat rahat yabancı memleketlere gidebiliyordu. Yalnız bu olay, Sovyetler'in hoşuna gitmemişti. Ne demekti yani, Nâzım Hikmet Sovyet pasaportu isteseydi red mi edilecekti? Ve bunu her vesileyle Nâzım'a hissettiriyorlardı. Nâzım şaşırmıştı. Bir defa olan olmuştu. Polonyalı dostlarına, "Ben sizin uyruğunuzdan çıkıyorum, Sovyet uyruğunda olacağım," diyemezdi. Polonyalılar da, "Nâzım bizim şairimizdir, biz onu kimseye vermeyiz," diyorlardı. Başkalarının paylaşamadığı bu büyük şairi yalnız biz istemiyorduk. Oysa o, her şeyden çok, şerefle Türk pasaportunu taşımak isterdi. Ama sonunda bu emeline kavuşamayacağını anlayınca, Polonyalıların gönlünü kırmadan Sovyet uyruğuna geçti ve üzülerek yazıyorum, Sovyet uyruğunda olarak öldü.

Barış çalışmaları Nâzım Hikmet'e yeni bir hayatın kapısını aç-

mıştı. Artık dünyanın her tarafına gidebilir ve dünya barışı için, insanların mutluluğu için rahatlıkla çalışabilirdi.

Bunlar, Nâzım'ın sosyalist âleme geçtikten sonra ilk masum siyasal eylemleriydi ve bunlar, onu hem sevindiriyor hem eğlendiriyordu. Fakat sonraları önüne daha büyük işler çıktı. Daha büyük eylemlere katılması istendi. O da gönüllü bir komünist gibi bunları yapmaya koştu. Bu eylemlerin başında, Türkiye'ye göçmek isteyen Bulgaristan'daki Tüklerin göçmelerini önlemek için Bulgaristan hükümet ve partisinin kendisini Bulgaristan'a çağırması gelir. Nâzım'ın Bulgaristan'a nasıl gittiğini ve orada Türkleri kandırmak için nasıl çalıştığını daha önce anlatmıştık.

Nâzım Hikmet, Bulgaristan'dan yenilmiş olarak dönmüştü. Orada Bulgar Türklerini Türkiye'ye göçmekten vazgeçirmek için nasıl uğraştığını üzülerek anlatırdı:

"Adamlar öyle azimli, öyle kararlıydılar ve kendilerine yapılan kötü muameleden o kadar usanmışlardı ki, bu bezgin adamlara meram anlatmak güçtü. Zaten ben de onların mantıklı sözlerine cevap bulmakta güçlük çekiyordum."

Nâzım Bulgarlara Küstü

Bulgar Türkleri istemeyerek, hükümet ve partinin baskısı altında tekrar evlerine dönmüşlerdi. O günden sonra Nâzım Hikmet, Bulgar parti ve hükümetinin Türklere karşı güttüğü siyaseti adım adım izledi. Nihayet durumu yakından görmek üzere 1957'de bir daha Bulgaristan'a gitti. Orada Bulgar hükümetinin, Türklere karşı eskisinden beter bir baskı siyasetine döndüğünü, Türkleri dillerinden ve dinlerinden etmeye çalıştığını gördü. Her yandan şikâyetler işitiyordu. Türkler eziliyordu. Nâzım bunu görünce sinirlendi. Bir komünist parti ve hükümetinin azınlıklara karşı güttüğü bu yok etme siyasetine kızdı. Parti ve hükümetin başında bulunanlarla bu konuda uzun tartışmalara girdi. Kendisinin Türk halkı karşısında yalancı duruma düşürüldüğünü anlatarak şikâyet etti. Aşağı yukarı Bulgar önderleriyle kavga etti. O sırada ben de Sofya'da bulunuyordum. Her görüşmeden dönüşte

benimle dertleşmek ihtiyacı duyardı. Nihayet bir gün güler yüzle, sevinerek geldi.

"Biliyor musun?" dedi, "ne elde ettim? Bulgar hükümetini Türklere muhtariyet vermeye kandırdım."

Nâzım'ın ağzına bir parmak bal vermişlerdi. O da buna inanmıştı, çünkü inanmak ihtiyacındaydı. Bulgar hükümetinin böyle bir karara varması olanağı yoktu. Bulgar parti ve hükümeti, komünizm prensiplerine uysun uymasın, yerli Türk azınlıkları sorununu kökünden çözmeye karar vermişti. Bu karar gereğince, Bulgaristan'daki Türk okulları kapatıldı, Türk çocukları Bulgar okullarına gitmeye zorlandı. Yalnız Bulgar okullarında, Türk çocuklarına haftada iki gün birer saat Türkçe dersi verilecekti. Camiler kapatıldı. Türklere, Bulgar adı almaları propagandasına geçildi, hatta partili Türklerin adları değiştirildi, hepsine Bulgar adı takıldı. Ahmet Görgi, Mehtet Dimitrov falan...

Oysa Nâzım'a verdikleri söz gereğince Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinde yaşayan bütün Tükleri Deliorman bölgesinde toplayacak ve bunlara Sovyetler Birliği'nde azınlık milletlere verilen otonomiye benzer bir rejim uygulanacaktı. Nâzım Hikmet, bu sözün yerine Türklerin Bulgarlaştırılması siyasetine geçildiğini öğrenince öfkelendi ve Bulgar ve hükümet önderlerine küserek bir daha Bulgaristan'a gitmedi.

21

Nâzım Hikmet, Bulgaristan'dan döndükten az sonra, Sovyet Komünist Partisi'nin yirminci kongresi toplandı. Nâzım Hikmet öteden beri bu kongrelere katılmak ister, fakat yol bulamazdı. Bu seferki kongrenin önemli olduğunu bildiği için buraya Türkiye Komünist Partisi'nin bir üyesi olarak katılmak istiyordu. Ne var ki Türkiye Komünist Partisi Moskova temsilcisi İsmail Bilen tarafından, kongreye katılacak heyete seçilmesi gerekirdi. Bu da ancak İsmail Bilen'in kararıyla olabilirdi. Oysa İsmail Bilen, şimdiye kadar olduğu gibi bu kez de Nâzım'ın kongrede bulunmasını istemiyordu. Çünkü Nâzım kongrede birçok uluslararası önemli komünist önderlerle konuşacak, Sovyet Komünist Partisi'nin başında bulunanlarla doğrudan doğruya konuşabilecek ve böylece kendini gösterip partili durumunu kuvvetlendirebilecekti. İsmail Bilen bunu biliyordu. Zaten bunun içindir ki kongrelere, kendisinin sözünden çıkmayacak ikinci derecede kimseler getirdiği halde Nâzım'a yolları kapardı. Nâzım'ın bu defaki kongreye katılamaması yüreğinde büyük bir yaraydı. Mademki kongreye Türkiye Komünist partisi adına başkaları da katılabilecekti, bunlardan birinin kendisi olmasına neden imkân verilmiyordu. İsmail Bilen, Nâzım'ın bu yolda yaptığı itirazlara kaçamaklı cevaplar veriyordu. Kongreye gidecek kimseleri Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin seçtiğini, onun elinde hiçbir şey olmadığını iddia ediyordu.

Nâzım'ın kongreye katılmasını önlemekle İsmail Bilen, bir taşla iki kuş vurmuş oluyordu. Hem Nâzım Hikmet'i partiyi temsil edemeyecek duruma düşürüyor hem de Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin kendisine önem vermediğini anlatmış olu-

yordu. Bu iki sonuç da Nâzım için üzücüydü. Ama komünist partilerindeki disiplin anlayışına göre Nâzım'ın buna karşı gelmesi mümkün değildi. Ne yapabilirdi? Derdini kime anlatabilirdi? Moskova'da İsmail Bilen'in üstünde bir parti organı ve temsilcisi yoktu ki, gidip derdini anlatsın. Sovyet Komünist Partisi önderleriyle de doğrudan temas edemiyordu. İsmail Bilen, bu parti disiplininden yararlanarak Nâzım'ı küçük düşürmekten zevk alıyordu.

Nâzım Gerçeği Öğreniyor

Bir gün bir rastlantı, ona bu işin içyüzünü öğrenme imkânını verdi. Sovyet Komünist Partisi'nin yirmi ikinci kongresinden biraz sonraydı. Nâzım, bu kongreyi hiç olmazsa seyirci sıfatıyla misafirler locasından izlemek için çok uğraştı, fakat İsmail Bilen hep Merkez Komitesi'ni buna bir türlü kandıramadığını söylerdi. Nâzım Hikmet, kongreden birkaç hafta sonra bir rastlantıyla Sovyet Komünist Partisi Merkez Komitesi üyelerinden biriyle karşılaşmıştı. Ona, kendisinin kongrelere katılmasına neden izin verilmediğini sordu. Merkez Komitesi üyesi bu soru karşısında şaşırarak ona şu cevabı vermişti:

"Biz İsmail Bilen'e seni kongreye getirmesi için kaç defa söyledik. O bize her vakit senin hastalandığını, yatakta bulunduğunu, kongreye katılacak durumda olmadığını söylerdi. Biz bu defa da seni hasta sanıyorduk."

Nâzım bunu zaten tahmin etmişti. Fakat bu defa gerçeği en yetkili ağızdan öğrenmiş oluyordu. Dost diye yüzüne gülen, evine gelen, yemeğini yiyen arkadaşı, onu böyle arkadan vuruyordu. Daha kimbilir kendisi hakkında neler uydurup Merkez Komitesi'ne bildiriyordu.

Bu yalanlardan birine ben de tanık olmuştum. 1957'de Çin' den dönüşümde, ailemle birlikte Prag şehrinde bulunuyordum. Bir gün ansızın İsmail Bilen çıkageldi. Bizi otelde yemek sofrasında buldu. Gayet sevinçli, gayet neşeliydi. Gelsin içkiler, gelsin yemekler diye sağa sola emirler verdi. Konuşma sırasında söz Nâzım'dan açıldı. Bu, İsmail Bilen'i sinirlendirdi ve sert bir sesle:

"Bırakın Nâzım'ı artık, Nâzım yok, Nâzım'ı öldü bilin," dedi.

Şaşırdık, ne oluyordu, neden Nâzım ölmüş oluyordu? Hayretle sorduk:

"Ne oldu yani, ne var ortada?"

"Ne olacak," dedik. "Nâzım Moskova'dan Varşova'ya giderken trende bir Amerikan gazetecisiyle karşılaşmış. Ona Sovyetler aleyhinde beyanat vermiş ve bu beyanat Amerikan gazetelerinde çıkmış. Yani anlayacağınız Nâzım artık manen ölmüş sayılır. Bunu böyle bilin."

"Olamaz," dedik. "Nâzım böyle bir şey yapacak kadar aptal değil."

Ama İsmail Bilen fazla bilgi vermekten kaçındı ve bir daha Nâzım'ı ağzımıza almamamızı söyleyerek bahsi kapattı.

Kuşkulanmıştık. Bu işte bir bit yeniği vardı ama neydi? Nâzım o sırada Sofya'da Bulgar önderleriyle kavgalaşıyordu. Yemekten sonra odamıza çıkar çıkmaz, kendisine telefonla hakkında kötü dedikodular dolaştığını söyledim. İşin ağırlığını derhal kavradı ve beni Sofya'ya çağırdı. İlk uçakla gittim.

Nâzım İftirayı Duyunca

Sofya'da Bulgarya otelinin lokantasında bir köşeye çekilip küçük bir masaya oturduk. Ona İsmail Bilen'in söylediklerini anlattım. Nâzım beni dinlerken birden sinirlendi, yüzünün rengi değişti, elleri titremeye başladı. Bir an şöyle dimdik taş kesilmiş gibi durdu, gözünün önünden bu yalanın bütün sonuçlarının geçtiği belliydi. Çünkü bu iftiraya inanırlarsa artık Nâzım için sosyalist memleketlerde yaşamak imkânı kalmazdı. Kalsa bile şiirleri basılmaz, piyesleri oynanmaz, aç kalırdı. Şüpheli bir adam gibi etrafındakiler selamı sabahı keser, Nâzım'ı kendi evinden dışarı çıkamaz duruma düşürebilirlerdi. Bu, İsmail Bilen'in Nâzım Hikmet'e vurabileceği darbelerin en büyüğüydü.

Neden sonra kendine geldi.

"Böyle bir şey yok, olmasına da imkân yok, fakat ben bu iftirayı nasıl yalanlarım? Ne dersin, ben ne yapmalıyım şimdi?"

"Nâzım," dedim, "üzülme. Yalancının mumu yatsıya kadar yanar. Hemen uçağa atla ve Moskova'ya dön. Gereken kimseleri gör, durumu anlat, bu iftiranın önünü almaya çalış. Burada vakit geçirmekte mana yok."

Ertesi sabah ilk trenle Bükreş'e geçti ve oradan ilk uçakla Moskova'ya döndü. Orada ne yaptı, kimlerle görüştü bilmiyorum, fakat korktukları olmadı, gerçek anlaşıldı ve Nâzım'ın hayatında korktuğumuz değişiklik olmadı.

Bu olay, Nâzım'ın üzerinde derin etkiler yapmıştı. İsmail Bilen'in kim olduğunu ve nasıl çalıştığını artık iyice biliyordu. Onu aşarak Sovyet Komünist Partisi, Merkez Komünist Partisi'yle doğrudan temas yollarını aradı. Buna ancak 1960'ta ulaşabildi. Bir süre için İsmail Bilen'in pabucu dama atıldı, Nâzım ön plana geçti. Geçti ama bu çok geç olmuştu. Çünkü Moskova'daki hayatı ona cehennem olmuştu. Sinirleri bozulmuş, hasta olmuştu. Nâzım'ı yakından tanıyanlar bilirler ki, Nâzım'ın erken ölmesinde bu olayların da etkisi vardır.

Nâzım, patavatsız denecek kadar delidolu bir sanatçıydı. Uluorta konuşur, aklına geleni söyler, sağını solunu kollamaya önem vermezdi. Moskova'da geniş ölçüde yeni apartmanlar yapılıyordu. O, durmadan bu yapılardaki zevksizliği eleştirir, göklere uzay aracı gönderirken doğru dürüst bir tıraş bıçağı bile yapılmadığından yakınırdı. Hele aydınlara yapılan baskıdan açık açık şikâyet ederdi. Bu uluorta konuşmanın güzel bir örneği olarak bir gün bize anlattığı şu hikâyeyi aktarayım:

"Bir defa Doğu Almanya'ya gitmiştik. Tabii gölgem de beraberdi. (Bu hikâyeyi anlatırken gölgesi de yanındaydı.) O sırada Ulbricht'in Komünist Partisi başkanlığına seçilmesi için bir parti toplantısı yapıldı. Hiçbir sıfatımız olmadığı halde bu toplantıya girmeden bizi bir kenara çektiler ve şu direktifi verdiler: "Oylamada biriniz beyaz, biriniz kırmızı oy vereceksiniz." Toplantıya girdik. Ulbricht'in parti başkanlığı oya kondu, verilen direktif gereğince birimiz kırmızı oy, birimiz beyaz oy verdik."

Ve daha hikâyeyi bitirmeden kahkahayı bastı:

"Düşünebiliyor musunuz maskaralığın büyüklüğünü? Ulb-

richt, parti başkanı olmuş veya olmamış bana ne? Zaten o toplantıda bizim işimiz ne? Bir yabancı olarak bize seçme hakkının tanınması da ne oluyor?"

Ve sonra ekledi:

"İşte parti işleri böyle gülünç hale sokulmuş, kah kah kah..."

O bunları anlatırken gölgesi oturduğu yerde renkten renge giriyor, biz de kahkahalara katıldıkça yerin dibine geçiyordu. Ve tabii bizden ayrıldıktan sonra ilk işi bunu jurnal etmek olmuştur.

Nâzım'ın bu ve buna benzer patavatsızlıkları başına birçok belalar açmıştır. Çünkü bu uluorta konuşmaları herhalde derhal gerekli makamlara bildirilirdi. Herkes gibi Nâzım'ın etrafında da, evinde de birçok hafiyeler vardı. Parti, bunların verdiği jurnallere dayanarak yargılara varırdı. Nâzım Hikmet'in söz ve hareketleri fincancı katırlarını ürkütecek nitelikteyse, işlediği sanılan suça göre, kendisine ceza verilirdi.

Komünist Partisi'nin ceza sistemi de korkunçtu. Ya yakalayıp mahkemesiz kamplara, tımarhanelere sürer veyahut mahkemeye vermez, çağırıp dinlemez, hakkında verilen raporun doğruluğunu araştırmaz, jurnal edilen adam en azından tecrit edilirdi. Yani işinden çıkarılır, başka bir yerde iş bulmasına engel olunur, kendisiyle her türlü ilişkiler kesilir, dostları uzaklaşır, suçlu, toplum içinde kara damgalı bir adam durumuna düşürülür.

Nâzım Hikmet hakkında da bu yolda zaman zaman cezalar yürürlüğe konmuştu. Şiirlerinin basılmadığı, basılanlarının satıştan kaldırıldığı, piyeslerinin tiyatrolarda oynanmadığı, etrafındaki dostların birdenbire çekildiği görülmüştür. Böyle zamanlarda Nâzım, gelirsiz, dostsuz, arkadaşsız kalmıştır.

Nâzım: "Beni Öldüreceklerdi"

Hatta Nâzım'ın anlattığına göre, Stalin devrinde bir defa vücudunun ortadan kaldırılmasına bile karar verilmiştir. Nâzım bu olayı, bütün tanıdıklarına ve bu arada bana da anlatmıştı. Hikâye şudur: Nâzım Hikmet'in şoförü bir gün gelip işe devam edemeyeceğini ve çekilmek istediğini söyler. Oysa Nâzım, şoförüne bir

arkadaş muamelesi yapardı. Ona bol maaş verir, onu sofrasına oturtur, alıbaplık ederdi. Şoförünün bu isteği karşısında şaşırarak sorar:

"Hayrola, İvan, yüreğini kıracak bir şey mi yaptık? Maaşın mı az geliyor?"

Şoför, sıkılarak ve kekeleyerek,

"Hayır," der. "Ama artık yanınızda çalışamayacağım."

"Neden?"

"Çünkü," der, durur.

Belli ki ağzında bir şeyler var. Kekeleyip duruyor ve söyleyemiyor.

Nihayet baklayı ağzından çıkarır,

"Sizi bir otomobil kazasında öldürme emrini aldım. Bunu yapamayacağım. Sizi çok seviyorum, onun için çekiliyorum."*

"Ne Büyük Eşeklik Etmişiz de Buraya Gelmişiz"

Birbirini kovalayan bu olaylar Nâzım'ı altüst etmişti. Demek ki çarlık devrinden bugüne değişmiş bir şey yoktu. Eski tas eski hamamdı. Milletlerin hürriyet ve bağımsızlığı, devrimin başarıları etrafında yapılan propaganda bir laftan ibaretti. Burada da insanın hayatı güven altında değildi, burada da milletler milletleri sömürüyordu, falan filan.

İşte bu etkiler altında Nâzım şöyle dert yanmaya başlamıştı:

"Bunlar faşizme kaçmışlar canım, bizim rüyasını gördüğümüz sosyalizm bu değil."

Ve sonra her vesileyle tekrar ederdi:

"Ben hayatımın en büyük hatasını Moskova'ya gelmekle işledim. Ben buraya gelmeyecektim."

"Ne yapacaktın, Nâzım?" diye alaylı alaylı sorardık.

O ciddi ciddi cevaplardı:

(*) Bu hikâye doğru mudur, yalan mıdır bilmiyorum. Nâzım'ın masum yalanlarından biri olabilir. Ama onun o zamanki ruh haletini göstermesi bakımından ilginçtir.

"Elbette hükümete teslim olacak değildim. Dağa çıkacaktım, dağa... Etrafıma köylüyü toplayıp şehre inecektim ve devrimi onlarla yapacaktım."

Onun bu yakınmasında iki gerçeğin ifadesi vardı. Biri Moskova'ya gelişinin pişmanlığı, ötekisi Küba önderi Castro'ya hayranlığı.

Nâzım Hikmet, Castro'ya bayılırdı. Küba önderi, tam Nâzım'ın hayal ettiği devrim kahramanıydı. Onun gibi olmak isterdi ve olamadığına üzülürdü. Castro'nun hayatını ve savaşını dikkatle izliyor, günden güne ona olan hayranlığı artıyordu.

"Ah, ne diye buralara geldim, ne diye..." der ve üzülürdü.

Bütün bu etkiler altında son zamanlarda oğlu Memet'in Moskova'ya gelmesini de istemez olmuştu.

"Buraya gelip de ne olacak," diyordu. "Rusça öğrenecek, eğitimini Rusça yapacak ve sonra Rus olacak, değil mi? İstemiyorum, memlekette kalsın, eğitimini Türkiye'de yapsın ve bir Türk çocuğu olarak yetişsin."

Vatana o kadar dönmek isterdi ki, bunun için ömrünün yarısını vermeye razıydı.

"Ne büyük eşeklik etmişiz, ne diye geldik buralara!..."

22

Nâzım Hikmet'in sanat hayatında karşılaştığı olaylar da, bir sanatçı olarak onu acı hayal kırıklıklarına uğratmıştı.

Sovyetler'e gelinceye kadar orada sanat alanında olup bitenlerden haberi yoktu. Hapiste bulunduğu sürece Sovyetler'deki sanat hareketlerini izleyememişti. Zaten Rusya'da çıkan yayınların ve yapılan filmlerin Türkiye'ye girmesi yasaktı. Bu şartlar içinde Sovyet edebiyat ve sanatını izlemesine imkân yoktu. Ama orda, büyük şeyler yapıldığını işitiyor, her alanda olduğu gibi, sanat hayatında da büyük ilerlemeler olduğunu sanıyordu.

Moskova'ya gelir gelmez, ilk işi yazarlar birliğine üye olmak oldu. Bu sayede memleketin kalburüstü kalmış aydınları, yazar ve sanatçılarıyla tanışabilecek, onların arasına girebilecekti. Bir yandan da çıkan sanat dergilerine ve günlük çıkan *Litaraturnaya Gazete*'ye abone oldu.

Çok geçmeden acı gerçeklerle karşılaştı. Sovyetler Birliği'nde sanat ilerlemiyordu. Bütün sanat kollarında bir durgunluk, bir hareketsizlik hatta bir gerileme görülüyordu. Aradan otuz yıldan fazla bir zaman geçtiği halde büyük bir şair çıkmamıştı. O vakitler Yevteconko adında genç bir şairden söz ediliyordu ama, o da fazla bir şey değildi. 1920'lerde taparcasına sevdiği Mayekovski, şiirleri sanat niteliğinden yoksun, vezinsiz, kafiyesiz bir sürü laftan ibaret, diye aforoz edilmişti. Bu büyük şair, bu hakarete dayanamayarak intihar etmişti. Devrimin büyük şairlerinden sayılan Yesenin de aynı akıbete uğramıştı. Ortada birtakım değersiz, şarlatan, dalkavuk şairlerden başka kimse kalmamıştı.

Tiyatro, olduğu yerde sayıyordu. Oynanan piyesler, sanat bakımından değersizdi. Bütün tiyatro yazarları, yıllardan beri hep

aynı temayı aynı biçimde işliyorlardı. Konu hep ya kolhoz ya fabrikaydı ve kahraman daima ya işçi veya köylüydü. Halk artık aynı sözleri işitmekten aynı kahramanları seyretmekten bıkmıştı. Tiyatrolar bomboştu.

Nâzım'ın 1920'lerde Moskova'da iken tanıdığı büyük tiyatro rejisörü Mayerhold ortalarda yoktu. İlk sosyalist tiyatroyu kuran ve devrim tiyatrosuna ilk büyük hamleyi veren bu sanatkâr da, halk anlamıyor, diye kenara atılmış ve inkâr edilmişti. Bütün hayatını tiyatroya vermiş olan bu devrimci rejisörü sanattan uzaklaştırmışlardı. Ve bu hakaretin ağır baskısı altında o da üzüntü içinde ölmüştü.

Devrimin en büyük bestecileri Şostakoviç, Prokofiyev ve Haçaturyan inkâr ediliyorlardı. Eserleri Sovyetler Birliği'nde çalınmıyordu. Oysa bunlar dünya çapında büyük sanatçılardı. Şostakoviç, Amerikan müzik eleştiricilerinin göklere çıkardığı bir besteciydi. *Time* dergisi, onun için, yirminci yüzyılın en büyük bestecisi, demekten çekinmiyordu. Müzik tarihinde, Beethoven da dahil, hiçbir besteci ondan fazla senfoni yazmamıştı. Şostakoviç'in bestelediği senfonilerin sayısı ise on dördü buluyordu. Prokofiyef de dünya çapında bir besteciydi ve yapıtları dünyanın her yerinde çalınıyordu. Haçaturyan ise yepyeni, ter ü taze bir devrim müziği yaratmıştı. Ama bütün bu büyük sanatçıları aforoz etmişlerdi. Bunların eserleri Sovyet halkına bildirilmiyordu. Sovyet müziği bu yüzden duralamış, hatta gerilemişti.

Resim alanında ise hiç yeni bir şey yoktu. Sovyet ressamları yapıtlarını satabilmek için ek alıcı olan devletin zevkine göre resim yapıyorlardı. Yaptıkları, birer kopyadan başka bir şey değildi. Elle gösterilebilecek bir ressam, zevkle seyredilebilecek bir tablo bulmak güçtü. Sokaklar çirkin ve kaba heykellerle donatılmıştı. Hele Lenin'in heykelleri bakılamayacak kadar çirkindi.

Bir vakitler bütün dünyaca beğenilen Sovyet filmleri, artık değerlerini yitirmişlerdi. Sovyet stüdyoları söyleyeceklerini söylemiş, sanat bakımından seslerini kısmışlardı.

Ne olmuştu Sovyet sanatına? Neden bu durgunluk ve gerileme, nerede o ilk günlerin sanatçıyı sarhoş eden canlı heyecanı,

zevkli atılganlığı, büyük yaratıcılığı? Sovyet sanatçıları neden artık yaratamaz olmuşlardı?

İlya Ehrenburg'un Yanıtı

Nâzım her önüne gelene bu soruyu soruyor, cevap alamıyordu. Büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı. Bir gün ünlü Sovyet yazar ve romancısı İlya Ehrenburg'a da aynı soruyu sormuş ve şu cevabı almıştı:

"Sen daha yenisin, hele biraz sabret, ilerde aklının alamayacağı daha çok şeyler görecek ve öğreneceksin."

Oysa bu durgunluğun ve bu gerilemenin nedenleri ortadaydı.

Bütün sanat ve kültür hayatı sıkı bir baskı ve kontrol altına alınmıştı. Aydınların gideceği yolu parti çiziyordu. Bu çizginin içinde kalanlar, partinin görüşüne uyup kendi düşünce ve duygularını feda edenler rahata kavuşuyor, bol para kazanıyorlardı. Ama sanatçılık taraflarını bırakıyorlardı. Partiye bağlılık, başka bir deyimle dalkavukluk parayla mükâfatlandırılıyordu. Ama partice çizilen çizginin azıcık dışına çıktınız mı, sizi her türlü felâketler bekliyordu. O vakit partice mimlenip, en azından toplumla ilişkiniz kesilirdi. Bu cesareti gösteren aydın pek azdı. Çoğu rahatına kavuşmuştu, bu böyle gelmiş böyle gidiyordu, bunu değiştirmek elde değildi ve tabii kimse yeni bir şey yapmak, yeni bir şey yaratmak için kendini zorlamıyordu.

Partinin aydınlar ve sanatçılar için çizdiği çizgi de sosyalist realizm, yani sosyalist gerçekçilikle ifade ediliyordu. Bu uydurma teoriyi, ilk önce 1930'larda Maksim Gorki ortaya atmıştı. Onun amacı, sanat ve kültür hareketlerine sosyal bir nitelik kazandırmaktı. Sanat sanat için yapılmayacak, sanat yapıtı sosyal davaya hizmet edecekti.

Her Şey Parti Görüşüne Uygun Olacak

Ne var ki sonraları Jdanov bir teoriyi Stalin'e yaranmak için yozlaştırdı. Sosyalist gerçekliğin anlamını değiştirdi. Sosyalist re-

alizm adı altında, aydından partinin emrine ve görüşüne körü körüne uyması isteniyordu. Parti görüşüne göre, sosyalist gerçekçiliğin anlamı şuydu: Her şeyi iyimser bir gözle görmek, sosyalist âlemi toz pembe göstermek; buna karşılık kapitalist ülkelerdeki her şeyi kötülemekti. Konu her zaman ya kolhoz ya fabrika ya harp olacaktı. Bu konu işlenirken mutlaka iyi ile kötü, şer ile hayır çarpışacak ve hayır mutlaka üstün çıkacak, kötü mutlaka yenilgiye uğrayacaktı. Romanlarda kahramanlar hep parti temsilcileriydi. Gerçeği görmek, gerçeği belirtmek yerine, gerçeğe parti görüşüne göre biçim vermek sosyalist gerçekçiliğin bir gereğiydi.

Sanatçı bu dar çerçeve içine sıkıştırılmıştı. Duyduğunu, düşündüğünü, gördüğünü olduğu gibi yazma cesaretini gösteremezdi. Bunun için de ortaya çıkan yapıtlar, ister şiirde, ister romanda, ister tiyatro veya resimde olsun birbirine benziyor ve zayıf oluyordu. Orijinal yeni bir yazı yazılamıyor, yapılamıyordu.

Katmerli Sansür Vardı

Parti çizgisinden dışarı çıkılmamasını sağlamak için katmerli bir sansür konmuştu. Aydın ağzını açamıyordu, hiçbir aydının sansürün pençesinden kurtulmasına imkân yoktu. Partinin güvenini kazanmış büyük sanatçılar bile, bu ciğeri beş para etmeyen, sanattan anlamayan, bütün görevi partiye yaranmaktan ibaret olan cahil, dar görüşlü bürokrat sansürün emrine uymak zorundaydı. Sansür, eline geçen yapıtı ne kadar değerli olursa olsun, keyfi bir kararla tüm olarak reddedebilir, istediği gibi değiştirebilir, yahut bazı parçaları çıkarıp atabilirdi. Bunu yaparken yazarın fikirini sormak, rızasını almak zorunda da değildi.

Nâzım da Moskova'ya ayak basar basmaz sansürle karşılaşmıştı.

Nâzım Hikmet, sanatın sanat için olduğu teorisine inanmıyordu. Onca da sanatın sosyal bir görevi vardı. Sanatçı sanatını topluma bir şey verecek biçimde kullanmalıydı. Ama Sovyetler'de gördüğü baskı ve kayıtlara gelemezdi. Baskı altında istenileni

yapamazdı. O duyduğu, düşündüğü, içinden geldiği gibi yazmak isterdi. Hele sosyalist gerçekçilik adı altında yapılan maskaralığı gördükten sonra, bu baskıdan kurtulmanın yollarını aramaya başladı. Elinden geldiği kadar bağımsızlığını korumak için savaştı. Konuştuğu aydın ve sanatçılara bu düşüncelerini açıkça söylüyordu.

Hatta bir gün Moskova Güzel Sanatlar Akademisi'nde yaptığı bir konuşmada sosyalist gerçekçiliğin yanlış anlaşılıp yanlış uygulanmakta olduğunu söyleme cesaretini göstermişti. Öğrenciler Nâzım'ı dinlerken hayretten hayrete düşüyorlardı. O vakte kadar hiç böyle sözler işitmemişlerdi. Nâzım gençlere, gerçek sanatın ne olduğunu ve sanatçının bağımsız çalışması gerektiğini anlatıyordu. Öğrencilerden biri konuşma sonunda Nâzım'a şu soruyu sormuştu:

"Bizde hangi ressamı beğeniyorsunuz?"

Nâzım toptan cevap vermişti:

"Hiçbirini. Çünkü ressamlarınız resim yapmıyor, doğayı kopya ediyorlar. Ben gülü bir tabloda görmektense vazoda görmeyi yeğ görürüm."

Çocuklar şaşırmışlardı. Ama asıl şaşıran, akademi yöneticileri olmuştu. Çünkü bu kutsal tapınağın duvarları içinde bir kâfir dini inkâr ediyordu. Bu yüzden öğrencileri cezalandırmışlardı.

Moskova Radyosunda Konuşma

Bir başka gün Moskova radyosu, Nâzım Hikmet'ten bir konuşma yapmasını istemişti. O da bu teklifi sevinçle kabul etmişti. Konuşma günü radyoya gidince, kendisinden, konuşmasının yazılı metnini istediler. Radyoda konuşmacı hazırlıksız, elinde yazılı ve sansürden geçmiş metin olmadan konuşamazdı. Sansür bu metin üzerinde işler, gerekli gördüğü yerleri değiştirir ve konuşmacı, sansürün kabul ettiği metinden bir kelime dışarı çıkamazdı. Oysa Nâzım, konuşmasını kâğıda dökmemişti. Radyoda sansürle karşılaşacağını düşünmemişti.

"Ne o, benden de mi kuşkulusunuz...?" deyince, radyodaki-

ler şaşırmışlardı. Ona bunun kaçınılmaz bir usul olduğunu anlatmak istemişlerdi. Çünkü bu konuşmadan onlar da sorumlu idiler.

O vakit Nâzım dayattı,

"Öyleyse konuşmayacağım. Bana inanmayan ve güvenmeyen bir kurumda söyleyecek sözüm olamaz."

Bunun üzerine radyo yöneticileri telaşlandılar. Hiç olmazsa söyleyeceklerinin özetini yapmasını istediler. Ve böylece anlaştılar. Ama ertesi gün kıyametler koptu. Radyo yöneticileri hesap vermek zorunda kaldılar. Çünkü Nâzım konuşmasında, tiyatro biletlerinin pahalı olmasından şikâyet etmişti.

Nâzım bize bu olayı anlatırken:

"Beğendiniz mi özgürlüğü," derdi. "Ben konuşmamda tiyatro biletlerinin pahalı olduğunu söylemiştim. Amacım tiyatro kapılarını işçiye ve halka daha geniş açtırmaktı. Ama bunu öğrenen Kültür Bakanı bayan sinirlenmiş, beni telefonla azarlamaya kalkmıştı. İşte beni asıl huylandıran da bu oldu. Demek tiyatro biletlerinin ucuzlatılmasını istemek bile suçtu."

Nâzım Hikmet, işte bu baskı ve terör havası içinde yaşamak ve sanatını sürdürmek zorundaydı. Düşündü, taşındı, sanat bakımından kendisine başka bir yol aradı. Zaten Nâzım günden güne olgunlaşıyor, doktriner ve sekter olmaktan kurtuluyor, hayatı olduğu gibi görmeye başlamış bulunuyordu.

Partinin baskısından ve sansürün kontrolünden kurtulmak için de artık eskisi gibi devrimci ve ateşli şiirler yazmaktan vazgeçti.

Propaganda Şiirleri Yazmadı

İlhamını da Rus halkından değil, içinde yaşadığı toplumdan değil, kendi halkından ve insanlıktan almaya çalıştı. Böylece Sovyetler Birliği'nde kaldığı sürece propaganda niteliğinde, çığırtkan şiirler yazmadı. Durup dururken yaranmak için parti önderlerini övmedi. Sovyet başarıları üzerine methiyeler dökmedi. Kendisini daha çok hümanizme verdi. Yalnız komünizm için değil, insanlık

için, büyük insanlık için çalıştı. Ve sanatını insanığın hizmetine verdi. En büyük isteği, insanların özgürlüğe, bağımsızlığa, bolluğa kavuşmasıydı. Dünyada hiç kimsenin aç kalmamasını, korkudan kurtulmasını istiyordu. Piyeslerinde de hep Sovyet gerçeğinden uzak konular seçti. Piyeslerinde ya memleket sorunlarına veya insanlık konularına önem verdi. Hele ömrünün son yıllarında, özellikle üç konu üzerinde durduğu görülür: Sevda, ölüm korkusu ve insanlık.

Aya gidilecek
daha da ötelere,
teleskopların bile görmediği yere.
Ama bizim dünyada ne zaman kimse aç
kalmayacak,
korkmayacak kimse kimseden,
emretmeyecek kimse kimseye,
yermeyecek kimse kimseyi,
umudunu çalmayacak kimse kimsenin?

İşte ben komünistim bu soruya karşılık
verdiğim için.

Bir şiirinde büyük insanlığı ve onun acıklı durumunu şöyle anlatır:

Büyük insanlık gemide güverte yolcusu
tirende üçüncü mevki
şosede yayan
büyük insanlık.

Büyük insanlık sekizinde işe gider
yirmisinde evlenir
kırkında ölür
büyük insanlık.

Ekmek büyük insanlıktan başka herkese yeter
pirinç de öyle
şeker de öyle
kumaş da öyle
kitap da öyle
büyük insanlıktan başka herkese yeter.

Büyük insanlığın toprağında gölge yok
sokağında fener
penceresinde cam
ama umudu var büyük insanlığın
umutsuz yaşanmıyor.

Yani Nâzım bütün üzücü olaylara, hayal kırıklıklarına rağmen gene de iyimser ve umutludur. Zaten hiçbir gün umudunu ve inancını yitirmemiştir. Yalnız ufku genişlemiştir. Kendisini artık yeryüzünün vatandaşı sayar. Ve, "Ölünce beni yeryüzüyle örtün," der. Ve hayal ettiği dünyayı çocukların kuracağını söyler.

(...)
Yüzüne yılbaşı ağacının telli pulu
aydınlığı vuran çocuk,
belli, bilmiyorum neden, ama belli
yaşayacak benden iki kere çok.

Kosmosa falan gidip gelecek. İş bunda değil.
Yeryüzünde görecek mucizenin büyüğünü:
tek insan milletini pırıl pırıl.
Ben iyimserim, dostlar, akarsu gibi...

Ve bir şiirinde, "Dünyayı çocuklara verelim, hiç olmazsa bir günlüğüne," der.

1962 sonlarında, yani ölümünden birkaç ay önce yazdığı son şiirlerinden birinde der ki:

Çocukların avuçlarında günlerimiz sıra bekler,
günlerimiz tohumlardır avuçlarında çocukların,
çocukların avuçlarında pişecekler.

İşte Nâzım Hikmet, son dakikasına kadar dayanacak bir yeşil dal aramış ve yarını çocuklara bırakarak umudunu yitirmemiştir.

23

Ömrünün son yıllarında, Nâzım Hikmet'in hayat ve sanatında derin izler bırakan üç büyük olay vardır:

1– Yeniden sevdaya tutulması ve evlenmesi,

2– Sovyetler Birliği'nden bıkıp, kaçmak istemesi,

3– Ölüm korkusunun yeniden başlaması.

Nâzım Nikmet, size garip gelecek ama, evine ve karısına bağlı bir adamdı. Piraye Hanım'a da, Münevver Hanım'a da sonsuz sevgi ve saygı göstermişti. Onları mutlu etmek için hiçbir şeyi esirgemezdi. Elbet hayatına birçok kadın karıştı. Ne var ki çoğuyla dost kalmış, işi sevdaya veya evlenmeye kadar götürmemiştir. Münevver Hanım'a da şartların uygun olmamasına ve ayrılığın uzun sürmesine rağmen son yıllara kadar bağlı kalmıştır. Odasında duvarlar, masanın üstündeki camın altı, Münevver Hanım ve Memet'in resimleriyle doludur. Onu her vakit saygıyla, sevgiyle anmış ve beklemiştir. Münevver Hanım'dan mektup gelmezse rahatı kaçar, üzülürdü. Münevver Hanım'la buluşmaları imkânı da bir türlü yaratılamıyordu. Ankara hükümeti ortaçağ anlayışıyla Nâzım Hikmet'in yerine karısını ve masum çocuğunu cezalandırıyor, Münevver Hanım'ın kocasına ve Memet'in babasına kavuşmasına izin vermiyordu. Böyle olmakla beraber, Nâzım Hikmet ümitle ve merakla son zamana kadar beklemişti. Elbette bir gün kapılar açılacak, karısına ve Memet'ine kavuşacak diye bekliyordu.

Ne var ki şeytan, Nâzım'ın önüne bütün hesaplarını altüst eden bir kadın çıkardı. Biz bunu bilmiyorduk. 1958'de miydi, 1959'da mıydı iyi hatırlamıyorum, bir yaz bir aylığına bize, Viyana'ya geldi. Halinde büyük bir değişiklik vardı. Üzüntülüydü, neşesizdi, az konuşuyor, çok düşünüyordu.

"Ne oldu sana böyle Nâzım?" dedim.

"Hiç," dedi.

"Yok," dedim, "sende bir şey var, seni üzen bir şey. Ne var, anlat bana."

Acı acı güldü,

"Tutuldum," dedi, "hem de karasevdaya tutuldum."

Şaşırdık, hiç hesapta yoktu bu. Birçok sevdalısı olduğunu biliyorduk ama Nâzım hepsine boşveriyordu.

"Anlat Allah aşkına," dedim, "nasıl oldu bu iş?"

"Efendim," dedi, "ben, biliyorsun sakin sakin köşemde oturup harıl harıl çalışan bir adamım. Son zamanlarda birdenbire karşıma bir kadın çıktı. Güzel bir Rus kadını."

"Nerde rastladın bu kadına?"

"Moskova'da sinema stüdyosuna bir senaryo göndermiştim, aylar geçti cevap çıkmadı. Ne olduğunu öğrenmek için şu stüdyoya bir uğrayayım dedim. Stüdyoda, beni, senaryomu incelemeye memur edilen bir genç kadınla tanıştırdılar. Gitmez olaydım, işte ne olduysa o an oldu. Hani yıldırım aşkı derler bir çeşit sevgi vardır, işte ben de bu kadına o anda öyle vuruldum. Senaryomu beğenip beğenmediğini sordum. 'Okuyorum henüz,' dedi. 'Öyleyse,' dedim, 'bize buyurun, beraber okuyalım, size yardım ederim. Anlamadığınız yerler olursa anlatırım, sizin için kolaylık olur, iş de çabuk biter.'

"Teklifimi kabul etti, eve geldi, bu ziyaretler birbirini izledi, nihayet olan oldu. Karasevdaya tutulmuştum. Sonra kendisine beraber bir senaryo yazmayı teklif ettim, onu da kabul etti; şimdi beraber çalışıyoruz."

"E, şimdi ne olacak Nâzım?"

"İşte beni üzen de bu. Sevmek güzel şey ama bu işte o kadar diken var ki bunları nasıl ayıklayacağımı bilmiyorum."

İşte o günden beri Nâzım'ın rahatı ve uykusu kaçmıştı. Her gün boşa koyuyor dolmuyor, doluya koyuyor almıyordu. Bir türlü işin içinden çıkamıyordu. Çünkü işin içinde üç kadın vardı.

Bütün bunları, gönüllerini kırmadan, incitmeden nasıl idare edecekti. Geçici bir tutkunluk olsa mesele yoktu ama Nâzım'ın gözü kararmıştı. Oysa tutulduğu Rus kadını evliydi ve bir de çocuğu vardı. Nâzım'la böyle uluorta serbetçe gezip tozamazdı. O halde ne olacaktı, evlenecek miydi bu kadınla?

"Bu Kadın Seni Öldürür"

Rus kadını 28 yaşlarında, genç ve güzelce bir kadındı. Boyu bosu yerinde, pembe yüzlü, büyük ve güzel gözlüydü, kalın ve şehvetli dudakları vardı. O zaman Nâzım 58 yaşındaydı.

"Nâzım," dedim, "sen bu kadınla evlenemezsin canım. Arada çok yaş farkı var. Böyle genç ve güzel kadınlarla evlenmiş ihtiyar arkadaşlarımızın akıbetini biliyoruz. Bu kadın öldürür seni."

"Sen bizim aileyi tanımazsın, Dedem Nâzım Paşa, 75 yaşında koridorlarda hizmetçilerin yanaklarını okşardı."

Artık aramızda başka laf yoktu. Hep bunu konuşuyorduk. Nâzım'ın anlattığına göre, kadın dayatmaya başlamıştı. Evlenmezse ilişkiyi kesip kocasına dönecekti. Eğer resmen evlenirse o vakit kocasını ve çocuğunu bırakıp ona gelecekti. Kadının hesabı açıktı, Nâzım'la evlenirse birdenbire Moskova'nın en tanınmış kadını olacaktı. Birçok Sovyet kadınının özlemini çektiği lükse ve bolluğa kavuşacak, zengin bir hayat yaşayacaktı. Zaten Nâzım ihtiyar ve hasta bir adamdı, bu evlilik hayatı nasıl olsa çok sürmeyecek ve kadın zengin bir mirasa konacaktı. Onun için Nâzım'a iki şart koşmuştu: Mutlaka resmi nikâh yapmak, hafta sonlarında evine gidip bir-iki gün çocuğuyla kalmak.

Hatta Vera (kadının adı), Nâzım'la ilişkisini kocasına da bildirmiş ve ondan izin istemişti. Kocası Nâzım'a kadar gelerek karısının ileri sürdüğü bu iki şart üzerinde ısrar etmişti. "Resmen nikâh yapmaz, karımın çocuğunu görmek için haftada bir eve gelmesine izin vermezseniz, ben de onu boşamam," demişti. Yani karı-koca bu işi beraber kararlaştırmışlardı. Oyun açıktı, ama Nâzım bunu görecek halde değildi. Vera'yla evlenebilmek için bütün şartları kabule hazırdı. Nikâh da yapacaktı, kadının çocu-

ğunu görmesine de izin verecekti, fakat ondan önce çözülmesi gereken önemli engeller vardı. Bunları nasıl halledecekti.

En başta on yıldan beri hayatına karışan ve bütün dertlerine ortak olan doktor Galina vardı. Bu kadın, ona yıllarca yalnız doktoru gibi değil, bir ana, bir sevgili, bir hayat arkadaşı gibi bakmıştı. Nâzım hastalandıkça Galina'yı başucunda bulurdu. Ağır günlerinde en büyük tesellisi, Galina'yı başucunda görmesiydi. Galina, onun hastalığını inceden inceye öğrenmiş, onu hasta etmemenin, hastalanınca da tedavi etmenin sırlarını bulmuştu. Yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini, hayatının her anını o planlardı. Nâzım, bir çocuk gibi onun kontrolü altına girmişti. Bu sayede Galina, Nâzım'ı üç defa ölümden kurtarmıştı. "Bu kadın olmasaydı, ben şimdiye kadar çoktan ölmüştüm," der ve böylece kadına karşı borçlu olduğunu söylerdi. Doktor Galina, Nâzım'ı gerçekten seviyordu ve ona o kadar bağlanmıştı ki, artık Nâzım'dan ayrılması düşünülemezdi. Nâzım da Galina'nın bu hizmetlerini karşılıksız bırakmamıştı. Ona bir prenses hayatı sağlamıştı, her gittiği yerden ona son moda elbiseler, ziynet eşyası falan getirirdi. Hatta daha da ileri giderek, ona küçücük bir de ev almıştı. Şimdi bu kadını bir başka kadın için nasıl bırakacaktı? Doktor Galina, Münevver Hanım'ın varlığını kabul etmişti. Münevver Hanım gelirse, evi derhal gerçek sahibine bırakmaya hazır olduğunu söylerdi. Ama yabancı bir kadın için Nâzım'ı bırakmaya katlanacağı şüpheliydi.

Galina ve Münevver

Doktor Galina'dan söz ederken, Nâzım sağ elini sol memesinin üstüne koyarak,

"Vicdanım rahatsız Zikri, vicdanım," diyordu. "Bu kadının bana yaptıklarını düşündükçe, onu böyle yüzüstü bırakmaya gönlüm razı olmuyor. Vicdanım beni eziyor ama kurtuluş yolu göremiyorum. Bırakacağım, ne yapayım."

Evet ama nasıl? Doktor Galina evde hâkim durumdaydı, her şey onun elindeydi. Onu kolundan tutup sokağa atsa, o, pence-

reden girip gene gelecekti. Bunları düşündükçe, "Ne yapmalı yarabbi, ne yapmalı?..." deyip kıvranırdı.

Sonra Münevver Hanım vardı. Bu kadın, on yıldır her türlü cefaya, yoksulluğa, eziyete katlanarak İstanbul'da kocasına kavuşma gününü bekliyordu. Evinin önünde, onu göz hapsine alan bir polis cipi bulunurdu. Kadının çalışıp hayatını kazanmasına bile imkân vermiyorlardı. Bütün umudu, bir gün gelip kocasına kavuşmaktı. Nâzım, Münevver Hanım'la resmen evlenmiş değildi ama aralarındaki ilişki bir derin sevdaya bağlıydı. Ayrıca aralarındaki karı-kocalık ilişkilerini bütün dünya biliyordu. En önemlisi, Münevver Hanım tek oğlu Memet'in anasıydı. Piraye Hanım'la bile ayrılması kolay olmamıştı. Münevver'e bağlılığı ise daha da fazlaydı. Mektuplarında hep, "Bir tanem," diye övdüğü ve andığı, üstüne şiirler söylediği bu kadına şimdi ne diyecek, nasıl durup dururken, "Sen başının çaresine bak, ben evleniyorum," diyebilecekti?

Bunları konuşurken gene sağ elini sol memesinin üstüne kor, "Vicdanım rahatsız Zikri, vicdanım," derdi.

"Zikri, Yolunu Buldum"

Münevver'le Memet'in bu işte ne kabahati vardı? Onları böyle bir oldu bitti karşısında bırakmak, idam hükmü vermek kadar ağırdı. Onlar Nâzım'dan iyi haberler bekliyordu. Vicdanıyla yaptığı bu savaş bir ay sürdü. Bir türlü karara varamıyordu. Nihayet Moskova'ya dönmesinden birkaç gün önce, bir sır verecekmiş gibi yanıma sokuldu.

"Zikri," dedi, "yolunu buldum. Ben zaten Moskova'daki yaşantımdan bıktım. Moskova'nın dışında, insanlardan uzak bir köşkte tek başıma yaşıyorum. Yıllardır bu böyle geçip gidiyor, bıktım artık bu yaşantıdan. Şehre döneceğim, bir otelde, bir küçük daire tutacağım, bütün işimi garsonlar görecek, ev sıkıntım kalmayacak, rahat rahat çalışacağım."

Bunu söylerken kendi sözlerine kendisinin de inanmadığı besbelliydi.

"Ev ne olacak Nâzım?"

"Köşkü Doktor'a bırakacağım. Şehirdeki evimde de başkaları oturuyor, onun için ben otele geçeceğim."

"Peki evindeki eşya ne olacak?"

"Hepsini, hatta otomobille elbiselerime, iç çamaşırlarıma kadar her şeyi Doktor'a bırakacağım ve evden kaçacağım."

"Ya Münevver ne olacak?"

"Ona da bir çare bulunur elbet."

Ertesi gün bu kararla Moskova'ya döndü ve kararını uygulamaya geçti. Köşkü olduğu gibi Doktor'a bıraktı. Otele taşındı. Bir taraftan da evlenme hazırlıklarına girişti. Hazırlık yapıladursun sevgilisini alıp Kafkaslar'da Kislovask denilen bir sayfiye yerine gitti. Orada herkesten uzak, sevgilisiyle başbaşa, büyük aşkını yaşamaya başladı. Dertleri arkada bırakmıştı. Mutluydu, hayatının rengi değişmişti, birdenbire her şey güzelleşivermişti. Ağaçlar, dağlar, dereler ona türküler söylüyordu. Hayata yeniden gelmiş gibiydi. Sevgisinden ve sevgilisinden başka hiçbir şey düşünmüyordu. Bir taraftan durmadan, sevgisi ve sevgilisi için şiir yazıyordu:

Bir ağaç var içimde
fidesini getirmişim güneşten.
Salınır yaprakları ateş balıklar gibi
yemişleri kuşlar gibi ötüşür.

Yolcular füzelerden
çoktan indi içimdeki yıldıza.
Düşümde işittiğim dille konuşuyorlar,
komuta, böbürlenme, yalvarıp yakarma yok.

İçimde ak bir yol var.
Karıncalar buğday taneleriyle
bayram çığlıklarıyla kamyonlar gelir geçer
ama yasak, geçemez cenaze arabası.

İçimde mis kokulu
kızıl bir gül gibi duruyor zaman.
Ama bugün cumaymış, yarın cumartesiymiş,
çoğum gitmiş de azım kalmış, umrumda değil.

Gene Kislovask'taki mutlu hayatından bir parça:

Sabah karanlığında telgraf direkleri,
yol.
Sabah karanlığında aynası parlayan konsol
masa
terlik,
eşyalar birbirini yeniden görüp tanır.
Odamızda sabah karanlığı bir yelken gibi aydınlanır.
Odamızda pırlanta yüzük gibidir mavi serinlik.
Yıldızlar ağarır odamızda.

Çok uzakta,
gökyüzündeki derenin dibinde ağarır taşlar.
Başı yastıktadır gülümün
alabildiğine geniş kuştüyü yastıktadır başı.
Elleri iki ak lâle gibi yorganın üstündedir.
Saçlarında kuşlar ötüşmeye başlar.
(...)

açılır yastıkta kocaman gözleri gülümün.
Dumanlı dağ gölleri gibidirler henüz.
İçlerinden mavi balıklar geçer kıvıltılarla
diplerinde yeşil çamlar durur
bakarlar derin dümdüz
rüyalarının sonu sabah karanlığında pırıl pırıl vurur
aydınlanırım,
kendi kendimi görüp yeniden tanırım
kıyasıya bahtiyarımdır
azıcık utanırım
ama azıcık.

Yolculuğa hazır bir yelken gibidir,
aydınlık bir yelken gibi
sabahleyin odamızda karanlık.
Gülüm çıkar yataktan bir kayısı gibi çıplak.
Mavi afişteki güvercin gibi aktır sabah karanlığında yatak.

Nâzım, burada on beş gün kadar kaygısız ve mutlu günler yaşadı ve her gün birbirinden güzel aşk şiirleri yazdı. Artık kendini unutmuş gibiydi, yeryüzünde bir o, bir de sevgilisi vardı.

Ama Moskova'da onu üzüntülü günler bekliyordu.

Kimse Bu Evlilikten Hoşlanmamıştı

Moskova'ya dönünce artık köşke gidemezdi. Köşk her şeyiyle ve bu arada, kendisine verilen değerli hediyelerle birlikte Galina'ya bırakılmıştı. Şehirdeki evi dayayıp döşemek için de parası yoktu. Otomobilsiz de kalmıştı, cebinde harçlığı bile yoktu. Sağa sola telefonlar edildi. Azerbaycan'daki dostları ona para gönderdiler. Türkmenistanlılar bir otomobil hediye ettiler, Özbekistan'daki dostları da yardımına koştular. Böylece Nâzım, el yardımıyla dünya evine girmiş oldu.

Ama bu evlenme kimsenin hoşuna gitmemişti. Moskova ve Azerbaycan'daki dostları, onun bu hareketini yadırgamışlardı. Nâzım'ı sevenler ve onu büyük bir adam olarak sayanlar, ondan büyük adamlara yakışır, yüksek hareketler bekliyorlardı. Onun yıllardır kendisini bekleyen karısını bırakıp bir başka kadının koynuna girmesini akıllarına bile sığdıramıyorlardı. Hepsi üzüntü içindeydiler. Çünkü Nâzım'ın hareketlerini kendi küçük ölçüleriyle yargılıyorlardı.

Büyük adamlar, hep böyle dar ölçülerle yargılanarak eleştirilmişlerdi. İngiltere, uzun süre, büyük romancısı Oscar Wilde'ı o zamanki ahlâk anlayışına uygun olmayan hareketlerinden dolayı affetmemiş, kitaplarını okullara sokmamıştı. Amerika'da ünlü hikâyeci Edgar Alan Poe, günün kurallarına uymadığı için uzun süre aforoz edilmişti. Şimdi de küçük hesaplarla ve dar ölçülerle

Nâzım'ın davranışını yargılayanlar, onun bu hareketini affetmiyorlardı. Nâzım yüksek bir sanatçıydı, çok kere toplumun kalıpları ona dar geliyordu. Evin dar çerçevesine sığamıyordu. Günün moral anlayışı da onu fazla ilgilendirmiyordu. Arada sırada söz olsun diye,

"Şu Muhammed Peygamber yok mu, ne anlayışlı adammış," derdi. "İnsanı, onun gibi anlayanına rastlamadım. Adam insanlara dört kadına kadar izin vermiş,"

Bunu söyledikten sonra da güler, işi şakaya boğardı. Bunu inandığı için değil, güya gerçeğe uyduğu için beğeniyor görünürdü.

"Hayatta bir kadına bağlı kalmış kaç erkek gösterilebilir?" diyordu. Ve ekliyordu, "Herkesin birkaç kadınla ilgisi vardır ama, onlar hoş görülür, ben bu işi yapınca büyük suç işlemiş olurum, boş ver!" Bununla birlikte, aldırmaz görünürdü, ama gene de bu dedikodulara üzülmekten kendini alamazdı.

24

Nâzım evlendikten bir süre sonra Moskova'ya gitmiştim. Ertesi gün Nâzım otelde beni ziyarete geldi. Biz otelin bahçesinde bir havuz başında oturuyorduk. Bahçeye inen merdivenlerin başında Nâzım göründü. Gayet şık giyinmişti. Yanında cici bici, güzel bir kadın vardı. Bize doğru yürüdüler. Kadının güzelliği üstündeydi. Ama bende, kaba bir köy kızı izlenimi bıraktı. Nâzım, Vera'yı tanıttı bize. "Karım," dedi.

O beni süzdü, ben onu süzdüm. Besbelli birbirimizden hoşlanmamıştık. Ve galiba bu ilk karşılaşmanın bende bıraktığı etkiyle ben Vera'yla hiçbir zaman dost olamadım. Ben onu yadırgadım, o beni yadırgadı. O gün son derece şıktı. Kendisini dirhem dirhem satan nazlı bir gelin gibiydi. Görücüye çıkmış gibi sıkılgan görünüyor, kendisini beğendirmeye çalışıyordu. Konuşmaya karışmadı. Nâzım gözaltından, yeni sevgilisinin bende bıraktığı etkiyi anlamaya çalışıyordu. Onu dostlarının da sevmesini istiyordu.

Nâzım Hikmet, kıskanç bir adamdı. Karısının haftada bir gün çocuğunu görmek üzere evine gitmesine razı olmuştu ama şimdi buna pişman olmuştu. Kıskanıyordu, müthiş kıskanıyordu. Ama bir şey demeyi onuruna yediremiyordu. Hafta sonunda kadın evin kapısını çekip gidince, Nâzım kıskançlıktan çıldırır, evinde oturamaz olurdu. Alıp başını sokaklara dökülür, geceyi de bir dostunun evinde, bir kanepe üzerinde geçirirdi.

Vera Kapıyı Çekip Gidiyordu

Ama Vera, bu kadarıyla da kalmadı. Kıskançlık oyununu gün geçtikçe ilerletti, hafta sonunda evine gitmekle kalmayarak, haf-

ta içinde de canı istediği zaman kapıyı çekip gidiyor, bir-iki gün görünmüyordu. Bunun için Nâzım'dan izin almak şöyle dursun, ona haber vermeye bile lüzum görmüyordu. Nereye gidiyordu, geceleri nerede geçiriyordu, Nâzım bilmiyordu. Ama kuşkulandığını da sezdirmek istemiyordu. Yalnız rahatlamak için, kendi kendine bunu izaha çalışıyordu. Bir gün kendisine evliliğin nasıl gittiğini sorduğumda bana şu cevabı vermişti:

"Bilemediğin kadar mutluyum ben," dedi. "Görmüyor musun be, gençleştim be!"

Sonra karısının habersiz evden çıkıp gittiğini anlattı ve güya kıskandığını göstermemek için dedi ki:

"Yahu Zikri, şu yeni Sovyet kuşağı yok mu, alabildiğine serbest. Örneğin, bizim Vera istediği zaman bana sormadan çıkar gider, günlerce gelmez. Nereye gider, niçin gider, nerde kalır, bana söylemeye bile lüzum görmez."

Bu, Vera'nın gitmesinden duyduğu ıstırabın bir ifadesiydi. Yeni Sovyet kuşağı özgürmüş de Vera onun için geceleri istediği yere gidermiş de, falan filan, bunlar hep kuru teselliydi. Oysa Vera gittikçe, Nâzım kıskançlıktan deli oluyordu.

Gün geçtikçe karı-koca ilişkileri değişmeye başladı. Bir zaman sonra karı-koca önce yataklarını, sonra odalarını ayırdılar. Arada yalnız ruhi değil, maddi ayrılık da başlamıştı. Nâzım'ın içine düşen kurt, onu yiyip duruyordu. Demek sevilmiyordu, demek ki karısının kendisine haber bile vermeden gidip geceleri onu yalnız bırakmasının anlamı vardı. Her şeyde aşırılığa sapan Nâzım, kıskançlıkta da aşırılıktan kurtulamamıştı. Vera da onun kıskançlığını kamçılamak için hiçbir şeyi esirgemiyordu. Nâzım, Vera'yı serbest hareketlerinde teşvik eder görünürdü. Ama bütün bunlara rağmen Nâzım gene de mutlu olduğunu söylerdi. Öylesine sevmişti ki Vera'yı, ondan başka hiçbir şeyi görmüyordu. Gündüzü o, gecesi o, kafası o, yüreği o olmuştu. Vera'dan ayrı olduğu anlarda bile o yine Vera'yla beraberdi. Seyahatlerde, ayrılıklarda durup dinlenmeden Vera üstüne birbirinden güzel şiirler yazıyordu. Etrafındaki eşya ve insanlar Vera varken canlı, Vera yokken ölü görünüyordu ona. Ama Vera göründü mü, her şeyin

rengi değişirdi. Ortalığı aydınlık basar, her şeyi güzelleşirdi. İşte o zamanlar yazdığı şiirlerden birkaç örnek:

VERA'NIN UYKUDAN UYANIŞI

İskemleler ayakta uyuyor
masa da öyle
serilmiş yatıyor sırtüstü kilim
yummuş nakışlarını
ayna uyuyor
pencerelerin sımsıkı kapalı gözleri
uyuyor sarkıtmış bacaklarını boşluğa balkon
karşı damda bacalar uyuyor
kaldırımda akasyalar da öyle
bulut uyuyor
göğsünde yıldızlarıyla
evin içinde dışında uykuda aydınlık
uyandın gülüm
iskemleler uyandı
köşeden köşeye koşuştular
masa da öyle
doğrulup oturdu kilim
nakışları açıldı katmer katmer
ayna seher vakti güller gibi uyandı
açtı kocaman mavi gözlerini pencereler
uyandı balkon
toparladı bacaklarını boşluktan
tüttü karşı damda bacalar
kaldırımda akasyalar ötüştü
bulut uyandı
attı göğsündeki yıldızı odamıza
evin içinde dışında uyandı aydınlık
doldu saçlarına senin
dolandı çıplak beline ak ayaklarına senin.

Vera'dan ayrıldığı günler gene onunla beraberdi. Hem ondan kaçarak yolculuklara çıkıyordu, hem de ondan ayrılamıyordu:

Ayrılık demir çubuk gibi sallanıyor havada
çarpıyor yüzüme gözüme
sersemledim

kaçıyorum ayrılık kovalıyor beni
yolu yok elinden kurtulmanın
dizlerim kesildi yıkılacağım

ayrılık zaman değil yol değil
ayrılık aramızda bir köprü
kıldan ince kılıçtan keskin

kıldan ince kılıçtan keskin
ayrılık aramızda bir köprü
seninle diz dize otururken de

Vera için yazdığı aşağıdaki aşk şiiri de bildiğimiz aşk şiirlerinin hiçbirine benzemez:

Seviyorum seni ekmeği tuza banıp yer gibi
geceleyin ateşler içinde uyanarak
ağzımı dayayıp musluğa su içer gibi,
ağır posta paketini, neyin nesi belirsiz,
telâşlı, sevinçli, kuşkulu açar gibi,
seviyorum seni denizi uçakla ilk defa geçer gibi.
İstanbul'da yumuşacık kararırken ortalık
içimde kımıldayan bir şeyler gibi,
seviyorum seni "Yaşıyoruz çok şükür!" der gibi.

Nâzım Hikmet, Vera'nın saman sarısı saçlarına ve mavi kirpikli gözlerine bayılırdı. Onun için hemen de bütün şiirlerinde bu iki kelimeye rastlanır:

Laypzig'de bir yağmur yağıyor incecikten,
yağıyoruz vitrinler, ağaçlar, insanlar,
bir de otomobillerin hızı,
bir de geçmiş zamanlar,
bir de saman sarısı,
bir de ben
yağıyoruz yağan yağmurla beraber incecikten.

Fakat zamanla Nâzım'ın yorulduğunu ve bu sevginin yüreğini yediğini anlıyoruz:

(...)
yarmışım göğsümü
yüreğimi yiyoruz bir dişiyle beraber.
Mektup yaz, telgıraf çek, telefon et,
geliyorum, geliyorum, geliyorum de,
ölüm, uslandır beni.

Vera, Roma ve Paris'ten En Şık Elbiseleri Aldı

Sonra Roma seyahatine çıktılar birlikte. Roma'da İtalyanlar Nâzım Hikmet'in seçme şiirlerini lüks bir kitap halinde bastılardı. Nâzım'ı da Roma'ya çağırmışlardı. Nâzım, Vera'yı da beraber alarak Roma'ya gitti. Vera, Sovyetler dışına ilk kez çıkıyordu. Sevinçten deli olmuştu. Bu da Nâzım'ı mutlu etmeye yetmişti. Ve Roma'da ona son moda güzel elbiseler almış, sevgilisini süslemişti. Oradan hep birlikte Paris'e gittiler. Burada da Vera'yı Paris modasına göre yeni baştan donattı.

Moskova'ya döndükten sonra Vera artık Sovyet kadınlarının en şıkı olmuştu. O sırada ben de Moskova'ya gitmiştim. Otele yerleşir yerleşmez, Nâzım'ı ziyarete gittim. Kapıyı Vera açtı. Üstünde basit bir ev elbisesi vardı. Nâzım yoktu evde. Vera beni salona buyur etti. Evlendiğinden beri Nâzım'ın evine ilk gelişimdi bu. Ev baştan aşağı zevkle döşenmişti. Ortada duvara dayalı,

büyük, mavi bir divan vardı, divanın önündeki masanın üstünde birkaç kâğıt ve bir tüy kalem. Vera kaybolmuştu. Ben ortalığı seyre dalmışım. Birden yan kapılardan biri açıldı, Vera göründü. Takmış takıştırmış, en son moda elbiselerinden birini giymişti. Kırıta kırıta elbisesini göstermek ister gibi bana doğru yürüdü.

"Çok güzel," dedim. "Paris mi?"

"Hayır," dedi. "Roma."

Beş dakika kadar yanımda kaldı, oturmuyordu. Derken yine kayboldu. Birkaç dakika sonra yine yan kapıda göründü, bu kez daha güzel başka bir elbise giymişti. Gene aynı edayla bana doğru yürüdü:

"Paris mi, çok güzel," dedim.

"Hayır, Roma," dedi.

Kıskançlık Nâzım'ın İçini Yiyordu

Mutluydu. Zaten Nâzım'la bunun için evlenmişti. Muradına da ermişti. Nâzım da mutlu görünüyordu. İçini yiyen yarasını kimseye göstermemeye çalışıyordu. Akıbetinden kendisini sorumlu tutuyor, kimseye derdini açıp şikâyet edemiyordu. Ama kıskançlık içini yiyordu. Bir yandan da sevgilisi için şiirler yazmaya devam ediyordu:

iri iri damlalarıyla yağmur üzüm salkımıydı doğum gününde senin
şaşkın ve sırılsıklam durdum önünde senin
altın kubbeli bir ağaçtın denizin ortasında
ilk ergenlik düşümden geliyorum sana
bu şehrin bana verdiği en tatlı yemiş en akıllı söz en insan sokaksın
günlük güneşlik rüzgârım benim
saçları saman sarısı, kirpikleri mavi karım benim

Nâzım İçkiye, Sigaraya Başladı Dostları Ondan Uzaklaştı

Günler, haftalar, aylar geçiyor böyle, mutlu günler mutsuzları izliyor. Ve Nâzım günden güne değişiyordu. Artık yalnızdır. Eski dostları kendisinden uzaklaşmıştır. Şimdi evine gelenler, ona dost gibi görünenler, ona layık olmayan dalkavuklardı. Nâzım'ın hayatı değişmiştir. Nâzım o zamana kadar sigara içmezdi, sigaraya başladı; içkiye düşkün değildi, içkiye başladı. Yeni dalkavuklarıyla akşamları arada bir içki âlemleri yapıyordu. Onun bu yeni yaşantısı gerçek dostlarını üzüyordu. Bunlardan birçoğu bana dert yanıyor,

"Ne oldu Nâzım'a?" diyorlardı.

Ve benden, Nâzım'ı çevresindeki adamlardan, bu sahte dostlardan kurtarmamı istiyorlardı. Nâzım ise kurtuluşu seyahatlerde buluyor, sık sık evinden kaçıp diyar diyar geziyordu.

Bardağı Taşıran Damla

Gene o sıralarda bardağı taşıran bir olay geçti başından:

Ölümünden bir-iki ay önce, Nâzım Hikmet Afrika'ya gidecekti. Afrika şehirlerinden birinde toplanacak olan uluslararası bir toplantıya katılacaktı. Yola çıkmadan önce harçlık olarak karısı Vera'ya 10.000 ruble, yani 10.000 dolar bırakmıştı. Evin yıllık masrafı 1000 ruble idi. Nâzım'ın bu seyahati bir ay sürdü. Ay sonunda eve döndüğü zaman, bu paranın yerinde yeller esiyordu. Hesap sormak Nâzım'ın âdeti değildi, ama her şeyin bir sınırı vardı. Kaldı ki, Nâzım'ın o sırada bir kenara konmuş parası da yoktu. Vera, bu paranın bir kısmıyla salonun eşyasını değiştirtmişti. Eski salon eşyasını kocasının evine göndermiş, yerine yeni eşya almıştı. Ne var ki her şeye rağmen, gene de hiç olmazsa 5000 ruble artmış olması gerekirdi. Oysa Vera, 10.000 rubleden beş para kalmadığını söylüyor ve ev harçlığı için yeniden para istiyordu. Nâzım'ın cebinde bir sigara parası bile yoktu. Ve Vera ona sigara parası bile vermiyordu.

Tam o günlerde dostlarından biri ziyaretine gelerek ondan alacağı olan 50 rubleyi istemişti. Önce, verecek parası olmadığını söyleyip arkadaşını baştan savmak istedi. Sonra bunu uygun bulmadı. Gidip karısından 50 ruble vermesini rica etti. Vera elinde para olmadığında ısrar ediyordu. Bu çekişme yarım saat sürdü. Sonunda tamı tamına elinde 50 rubleyle salona dönüp parayı arkadaşına uzattı ve:

"Görüyorsun ya, bu 50 rubleyi koparıncaya kadar kan ter döktüm. Bu hayat yaşamaya değer mi?" dedi.

Bu olay onu o kadar çarpmıştı ki, hemen ertesi gün evi bırakıp Berlin'e kaçtı. Karısından artık soğuduğunu düşünüyordu, ama ondan uzaklaşınca her şey değişti. Vera'nın huyunu öğrenmişti ama, onu sevmekten kurtulamıyordu. Berlin'de bir ay kalabildi. Tekrar Moskova'ya döndüğü zaman parasızdı.

İşte bu olay, bardağı taşıran son damla oldu.

25

Moskova'da hastanedeydim. Aradan birkaç gün geçtiği halde Nâzım beni ziyarete gelmemişti. Buna şaşıyordum. Telefonla aradığım zaman da onu evde bulamıyordum. Nihayet bir gün çıkageldi. Hastanenin geniş bahçesinde bir ağaç altında bir sıraya oturduk. Endişeli ve telaşlıydı.

"Münevver geliyor, biliyor musun," diye söze başladı.

Bu hiç beklenmeyen haber beni bile şaşırttı.

"Yok canım," dedim.

"Evet, şimdi Atina'da."

"Nasıl çıkabilmiş Türkiye'den?"

"Benim tertibim."

"Evet ama sen evlisin artık. Niye böyle bir tertibe giriştin?"

"Bu ben Roma'dayken oldu. Oradayken çok zengin bir İtalyan kadınla tanışmıştım. Bu kadın memleketten çıkarken arkada bıraktığım Münevver'le çok ilgileniyordu. Münevver'in İstanbul'da ne yaptığını, nasıl yaşadığını, niçin Moskova'ya gelmediğini sordu. Kendisine olup bitenleri anlattım."

"Ben size Münevver'i getirsem, ister misiniz?" dedi.

Alay ediyor sandım. "İsterim tabii ama olacak iş değil. Ben onu getirmek için her çareye başvurdum, olmadı," dedim.

"Sen onu bana bırak. İstiyor musun, istemiyor musun? Sen bana onu söyle." Kadın işi ciddiye alıyordu.

"Yapamazsınız, beyhude kendinizi üzmeyin," dedim.

Nâzım Hikmet bu İtalyan kadının teklifini kabul ettiği zaman henüz evli değildi. Ama o böyle bir teşebbüsün başarıyla sonuçlanacağına pek inanmıyordu. Münevver İstanbul'da ıstırap içindeydi, parasızdı, ona para da gönderemiyordu. Hani bu hayattan

bir kurtulabilse, o bile büyük bir teselliydi. İşte bu düşünceyle İtalyan kadına, "Evet," demişti.

Münevver'in Kaçış Planı

Aradan hayli zaman geçti. Bir gün İstanbul'da bir İtalyan kadın Münevver'i evinde ziyaret etmişti. Münevver bu kadını, ilk kez görüyordu. İtalyan kadın, kendisine Nâzım'la Roma'da nasıl görüştüğünü ve kendisini beklediğini bildirdi. Ve sözünü şu teklifle bitirdi:

"Sizi kaçırsam gelir misiniz?"

Münevver şaşırmıştı. Hiç böyle bir teklif beklemiyordu. Polis kordonunu yarıp memleket dışına çıkmak, önce içinden çıkılmaz bir macera gibi görünüyor ona. Ama sonra düşünüyor, İstanbul' daki yaşantısı çekilir gibi değil, başında biri dokuz, biri on üç yaşında iki çocuk var. Bunları besleyip yetiştirmek, okutup büyütmek sorumluluğu günden güne ağır basıyor. Hem de yıllardır özlemini çektiği kocasına kavuşmak olanağı var karşısında.

Ufak bir tereddütten sonra razı oluyor.

"Peki," diyor. "Ama nasıl olacak bu iş?"

"Yarın Hilton Oteli'ne gelin, konuşalım."

Ertesi gün Münevver Hanım, Hilton Oteli'ne gidiyor. İtalyan kadınla konuşuyor. Kadın ona 20 ile 22 Temmuz arasında tekrar İstanbul'a geleceğini ve kendisini alıp götüreceğini söylüyor. Anlaşıyorlar ve kararlaştırılan günde buluşmak üzere ayrılıyorlar. İtalyan kadın Roma'ya döndükten sonra, çok zengin bir italyan dostuyla anlaşıyor, onun yardımıyla sırf bu iş için İspanya'dan son derece hızlı giden bir motor alınıyor ve kararlaştırılan tarihte İstanbul'a geliyorlar. Münevver Hanım'a geldiklerini bildiriyorlar ve ona Yeniköy'de bir randevu veriliyor.

Münevver Hanım ertesi gün Yeniköy'de yeni dostlarıyla buluştuğu zaman artık her şey hazırdır. Yeni dostları kendisini Yeniköy kıyısında beklemektedir. Beraber yemek yiyorlar ve aralarında şöyle bir plan hazırlıyorlar:

Münevver Hanım ertesi sabah erkenden iki çocuğuyla birlik-

te Bandırma'ya giden bir vapura binecek. Bandırma'dan bir otomobille Ayvalık'a geçecek, İtalyan dostları onu orada bekleyecek.

Münevver hanım heyecan içindedir, evine döndükten sonra hiç kimseye bir şey sezdirmemek, hele kapıda cipte bekleyen polislere bir ipucu vermemek için elinden geleni yapıyor. Her günkü gibi günlük işiyle uğraşıyor, akşam çocukları besleyip yatırıyor ve heyecan içinde uykusuz, sabahı bekliyor.

Kapıdaki Polisler Uyurken

Sabah daha gün doğmadan, saat beş sularında, elinde küçük bir çanta, iki çocuğuyla evden çıkıyor. Polisler henüz uykudadır. Çocuklara hiç ses çıkarmamaları tenbih edilmiştir, onlar da bu anlamadıkları, bilmedikleri maceranın sessiz kahramanlarıdır.

Hiç kimsenin dikkatini ve kuşkusunu çekmeden İstanbul'a geçiyorlar. Karaköy iskelesinde bekleyen Bandırma vapuruna atlıyorlar. Yolculuk sakin ve arızasız geçiyor. Çocuklar sabırsızlanıyor, fakat ses çıkarmıyorlar. Nihayet Bandırma'ya varıyorlar ve bir otomobile atlayıp Ayvalık'a gidiyorlar.

Eyvah! Ayvalık'ta kimseler yok. Sahile iniyorlar, ortalıkta ne motor ne de İtalyan dostları. Münevver'in içi altüst oluyor, ama çok geçmeden uzaktan gelen bir motor sesi işitiliyor, birkaç dakika sonra sahilde kırk yıllık ahbapmışlar gibi sarmaş dolaş oluyorlar. Aralarında hep Fransızca konuşuyorlar, çocuklar anlamasınlar diye. Tam motora atlarken, birdenbire bir genç çıkıveriyor ve sorup sormadan motora biniyor. Sonra da İtalyanlara dönüp, "Beni filan sahile çıkarır mısınız?" diye soruyor.

Ayvalık'tan Midilli'ye

Münevver Hanım zaten kuşkuda olduğu için tedirgin oluyor. Bu davetsiz misafir de nereden çıktı, diye canı sıkılıyor. Böyle ansızın çıkıveren ve teklifsizce motora atlayan gencin bir polis olduğundan şüphe yok. Ama adamı zorla motordan çıkarmak da

mümkün değil. Kadere razı oluyorlar ve açılıyorlar. Yolda, bu adamın gerçekten Ayvalık dolaylarında bir köye gitmekte olduğunu öğreniyorlar ve onu oraya bırakıyorlar. Ondan sonra yollarına devam. Artık ufukta özgürlük görünüyor. İstanbul, bütün dertleri, bütün ıstırapları ve bütün güzellikleriyle arkada kalmıştır. Münevver Hanım geçmişini, geleceğini düşünmekle meşguldür. Denize bakıp kendi kendine rüyalar görüyor. Uzaktan, birdenbire güzel bir ada görünüyor. Midilli'ye yaklaştıklarını anlıyorlar. Derken birdenbire kayalara bindirdiklerini anlıyorlar. Bir garip sesler çıkarıyor motor. Çok geçmeden teknenin delindiğini ve su almaya başladığını görüyorlar. Münevver Hanım bu ani kaza sonunda bir şok geçiriyor ve gözlerini kapayıp kendinden geçmiş bir halde yana yatıyor. İtalyan kontu şakacı ve neşeli bir adamdır. Münevver Hanım'ın geçirmekte olduğu şokun farkında bile değildir. Gülerek ve kollarını sallayarak, "Bravo, bravo Münevver Hanım, rolünüzü çok iyi oynuyorsunuz," diyor. Oysa Münevver Hanım, bu şakaya karşılık verecek durumda değildir. Dalgın dalgın bakar İtalyan kontuna. Motordakiler bir yandan tekneye dolan suyu boşaltmaya çalışıyorlar, bir yandan da merakla sahile koşan adalılardan yardım istiyorlar. İtalyan, adalıları harekete getirmek için en yüksek sesiyle "dolar, dolar," diye bağırıyor. Kontun bu oyunu etkisini gösteriyor, dolar sözünü işiten adalılar hemen kayıklara atlayıp yarışırcasına yardıma koşuyorlar.

Midilli'den Atina'ya

Hikâyenin bundan sonrasını Münevver Hanım şöyle anlatıyor:

"Gelen kayıklara bindik, adaya çıktık. Meğer ne güzelmiş Midilli Adası. Her tarafı renk cümbüşü içinde. O günkü güzelliği hiç unutamıyorum. Adada büyük ve güzel bir otele yerleştik ama konuşmalarımıza dikkat ediyoruz. Hep Fransızca konuşuyoruz. Kont durmadan bizim kaza için bir sorumlu arıyor. Bu kayanın varlığını gösteren bir şamandıra konmamış olmasını bir suç sa-

yıyor ve sağa sola küfredip duruyor. Neyse ertesi gün adanın polis komiserine gittik. Elimde kimliğimizi ispat edecek hiçbir belge yok. Memura Fransızca dedim ki, 'Motorumuz kazaya uğradı gördünüz, iki bavulum içinde bulunan bütün eşya denize düştü, bütün kâğıtlarım ve dokümanlarım da beraber. Şu bavulları çıkartamaz mısınız denizden?' Biz kont ve kontes rolünde olduğumuz için polis komiseri ellerini ovuşturup özür diliyor, 'Atina'ya bildireceğiz, üzülmeyin,' diye bizi teskine çalışıyordu. Böylece biz, güçlük çekmeden adadaki lüks hayatı bırakıp Atina'ya geçtik. Atina'nın hiçbir şeyden haberi yoktu. Çünkü biz, plan gereğince Arnavutluk'a çıkacaktık. Oradan Nâzım'a haber verip vize isteyecektik. Buraya çıkınca planımız altüst oldu. Atina'da gene en lüks otellerden birine yerleştik. Telefonla Moskova'da Nâzım'ı aradık. Nâzım yoktu meydanda (Nâzım o sırada Küba'da idi). Atina'da bir hafta kadar kaldık, neden sonra Nâzım'ı bulduk, durumu anlattık."

İşte Nâzım bu haberi aldıktan sonra hastanede beni ziyarete gelmişti.

Vera Münevver'i İstemedi

Bu haber onu altüst etmişti.

"Ne olacak şimdi Nâzım?" dedim.

"Valla ne yapacağımızı henüz bilmiyorum. Ama Vera, 'Münevver Moskova'ya gelemez,' diye dayattı. Ben de düşündüm, Moskova'ya gelirse ne yapar? Ben onu evime alamam. İki karılı bir erkek gibi de yaşayamam. Nihayet şu karara vardım. Polonya'ya gidip onların yardımını isteyeceğim. Polonyalılar beni severler, ricamı kırmazlar, onlarla anlaştıktan sonra Münevver'i de Varşova'ya getirtirim, ondan sonra da Allah kerim."

Sonra da sanki bütün bunlar önemli değilmiş gibi:

"Şimdilik şunu bir kenara bırakalım. Ben Havana'dan geliyorum. Oradaki gezim üstüne bir röportaj yazdım, sana onu okuyayım," dedi. Cebinden bir defter çıkardı ve röportajını okumaya başladı:

Prag-Havana uçağı Küba bale takımını bekliyor
sosyalist şehirlerde dans ettiler altı ay
sıcak denizlerdeki adalardan çığlıklarla kalkan renkli kuşlardılar
alışamadım bir türlü
uçak yerden kesilirken kazaların çeşidi gelir aklıma
hele kemeri bağlarken"

(...)

O, yeni bir şiir biçimi deniyordu. İlk denemeyi, Afrika gezisi dönüşü yazdığı Tanganika röportajıyla yaptı, bu ikincisiydi. Bunlar ne doğrudan doğruya nazım ne de nesir sayılabilirdi. İkisinin birleşmesinden ortaya çıkmış, yepyeni, karma bir biçimdi. Virgülleri, noktaları kaldırmıştı. Cümleler nerde başlar, nerde biter, anlaşılmıyordu. Okurken, bir taraftan da yan gözle bana bakıyor, bu denemenin bende yarattığı izlenimi görmek istiyordu.

26

Nâzım Havana röportajını okurken ben dalmıştım. Münevver Hanım'ı düşünüyordum. Zavallı kadın ümit dolu yola çıkmıştı, on yıl çektiği çilenin sona erdiği sevinci içindeydi. Cehennemden kurtulup cennete gelmekte olduğunu sanıyordu. Yıllardır özlemini çektiği kocasına kavuşacaktı. Nâzım'ın Moskova'da bir Rus kadınla nikâhlı olduğunu bilmiyordu. Kocasına kavuşmak için tehlikeli yolculuğu da göze almıştı. Atina'ya kadar geldikten sonra kendisine artık yolun açılmış olduğunu sanıyordu.

Nâzım'ın sorusu beni hayallerimden ayırdı, ayıldım, röportajı nasıl bulduğumu soruyordu.

"Güzel, güzel ama," dedim, "şu Münevver meselesini biraz daha ciddiye alsan olmaz mı?"

Şüphesiz üzüntülüydü, şaşkındı, ne yapacağını bilmiyor, ama soğukkanlılığını bozmuyordu.

"Üzülme," dedi, "bugün Varşova'ya gidiyorum, oradan Münevver için Atina'ya, Polonya vizesi gönderteceğim, sonra da onun Polonya'da yerleşmesi için elimden geleni yapacağım. Herhalde onu yad ellerde bırakmayacağım."

Gerçekten Polonyalılar Nâzım'ın teklifini sevinçle karşıladılar.

Zaten onlar da Nâzım'ın Vera ile evlenmesini hoş görmemişlerdi. Münevver'i sevinçle göğüslerine basmaya hazırdılar. Derhal Atina'ya telefonla emir verdiler, Münevver ve Memet Atina'daki Polonya Büyükelçiliği'nin himayesine girdiler ve derhal Varşova'ya gönderildiler.

Nâzım onları Varşova'da bekliyordu. Onlar gelinceye kadar

da her ikisinin rahatını sağlamak için gerekenleri yaptı. Ne var ki Vera ona ancak dört gün için izin vermişti.

Münevver'le Nâzım'ın buluşmaları çok acıklı oldu. Münevver, Nâzım'ı değişmiş buldu. Nâzım, eski candan Nâzım değildi, onu kucaklayıp öpmemişti bile. Oysa Münevver o kadar özlemden sonra kocasının sıcak göğsünde sevinç gözyaşları dökmek ihtiyacındaydı. Önce Nâzım'ın soğuk davranışının nedenini anlamadı. Nâzım'ın Moskova'da bir kadınla ilişkisi olduğunu işitmişti ama evlendiklerini bilmiyordu. Bu acı gerçeği Nâzım'ın kendisinden öğrenecekti. Nâzım ona,

"Artık beraber yaşamayacağız Münevver," dediği zaman Münevver'in bir anda dünyası yıkıldı. Kulaklarına inanamıyordu. Birden boşandı ve baygınlıklar geçirdi.

Nâzım onu güya teselli ediyordu. "Ne yapayım, ben Moskova'da yaşamak zorundayım, sen burada kalacaksın Memet'le. Burada Polonyalılar bizleri severler, kendi vatanında gibi seni sevenler arasında yaşayacaksın. Burada sana bir ev bulacaklar, bir yerlerde bir iş de verecekler."

Bu görüşme uzun sürmedi. Moskova'dan Vera durmadan telefon ediyordu.

"Kim var yanında, ne vakit geliyorsun, niye gecikiyorsun?"

Halbuki karı-kocanın birbirlerine söyleyecek sözleri çoktu. Geçmiş on yıllık hayatın hikâyesini anlatacaklardı birbirlerine. Ama Nâzım dönmekte telaş ediyordu. Ancak birkaç gün beraber kalabildiler.

Memet Varşova'ya geldiği zaman dokuz-on yaşlarında bir çocuktu. Olup bitenleri anlamakta güçlük çekiyordu. Babasını da ilk kez görebiliyordu. Anası onu, baba sevgisiyle büyütmüştü ve gelip dünyanın en büyük şairi babasının boynuna sarılmak istiyordu. Ama Nâzım ona karşı bile bekledikleri kadar sıcaklık gösteremedi. Ancak bir akşam çocukla baş başa kalabildiler. Öteki zamanlarını onların rahatını sağlamak için gereken işlerle geçirmişti. Bir yandan da Vera telefonda durmadan Nâzım'ı sıkıştırmakta devam ediyordu.

"Niye gelmiyorsun, niye gecikiyorsun, tez olsana."

Bu sıkıştırmalar sonunda Nâzım, hemen işleri şöyle yoluna koyup Moskova'ya sevgilisinin yanına döndü.

Ben de dönüşünü merakla bekliyordum. Gelişinin ertesi günü hastaneye geldi.

"Ee, ne yaptın Nâzım, karını, Memet'i nasıl buldun?"

"Münevver biraz yaşlanmış, Memet şeker gibi bir oğlan ama ben onu bebek bırakmıştım, görünce tanıyamadım. Yazık ki onunla istediğim gibi ve yeteri kadar beraber kalmaya imkân bulamadım."

Nâzım, Münevver için Varşova'da bir ev sağlamış ve Şarkiyat Enstitüsü'nde ona bir iş bulmuştu. İçi rahattı. Ondan sonra aradan birkaç ay geçti, bir kez daha Varşova'ya gidip onları yeni evlerine yerleştirip döndü. Vera'nın baskısı altında yanlarında uzun bir süre kalamadı. Bir daha da ne Münevver'i ne Memet'i görebildi. Vera, Nâzım'ın Varşova'ya gitmesine değil, telefon etmesine bile izin vermiyordu. Nâzım bir süre çocuğuna gizliden gizliye giyecek filan gönderdi. Sonra bu da kesildi. Vaktiyle Memet'e yazdığı son mektubunda şöyle diyordu:

Bir yandan cellâtlar girdi araya,
bir yandan oyun etti bana
bu mendebur yürek,
nasip olmayacak Memed'im, yavrum,
seni bir daha görmek.

Memet'i Moskova'ya Getirmedi

Şimdi de bir kadın girmişti araya, yine nasip olmuyordu Memet'i görmek. Varşova'ya gidemeyince, Memet'i Moskova'ya getirtmeyi düşündü. Hiç olmazsa yaz tatillerini beraber geçirmeyi istiyordu. Ama bir yandan Vera buna razı olmuyordu, öte yandan küsmüş olan Münevver de çocuğunu göndermiyordu. Böylece Nâzım çocuğundan uzak kaldı.

Ama bu olay Nâzım'ın zaten kıskançlıktan bozulmuş olan sinirlerini bir kat daha bozdu. Ve ondan sonra artık hayat Nâzım'a

cehennem oldu. Sigarayı artırdı, içkiyi artırdı, kadından uzaklaşmak ve kendini unutmak için büyük gezilere çıktı. Yerinde durama-

yor, derdini kimseye söyleyemiyor, yalnız pek yakını olan biriiki dostuna açılabiliyordu.

"Ben artık yaşamamalıyım, bu hayat yaşamaya değmez," diyordu.

Yarmışım göğsümü
yüreğimi yiyoruz bir dişiyle beraber.
(...)

ölüm, uslandır beni.

Gerçekten de diz dize oturmuşlar, Nâzım'ın yüreğini birlikte yiyorlardı. Biri kıskanarak, biri kıskandırarak.

Zaten ölüm, ömrünün son yıllarında Nâzım'ın ağzından düşmez olmuştu. Durmadan ölümden konuşur, "Ben artık ölmeliyim," der dururdu. Bunu, o sıralarda yazdığı şiirlerinde sık sık tekrarlardı:

Geliyor sıram
ansızın atlayacağım boşluğa
ne çürüyen etimden haberim olacak
ne gözlerimin çukurunda dolaşan böceklerden

durup dinlenmeden ölümü düşünüyorum
sıram yakın demek.

Bir akşam, Viyana'da bir lokantada, dördümüz (Ben, eşim merhum Sabiha, kızım Yıldız ve Nâzım) birlikte yemek yiyip konuşuyorduk. Konu Memet'ti. Münevver Hanım'la Memet Varşova'ya yeni yerleşmişlerdi. Nâzım'ın sık sık Memet'i gidip görmemesi yahut hiç olmazsa yaz tatillerinde, Moskova'ya, yanına getirtmemesi, Yıldız'ı çok rahatsız ediyordu. Yıllarca özlemini duyduğu tek evladına karşı Nâzım'ın âdeta ilgisiz görünmesini

affedemiyordu. Hatta bu üzüntüsünü, mektupla da Moskova'ya Nâzım'a bildirmişti. Sofrada tekrar bu konu açılınca, Yıldız derhal hücuma geçti:

"Nâzım Ağabey," dedi, "anlamıyorum, vallahi anlamıyorum, canım insan oğlunu, hele Memet gibi bir oğlunu böyle bırakır mı? Niye gidip onu görmüyorsunuz, niye hiç olmazsa Moskova'ya yanınıza getirtmiyorsunuz?" Nâzım utanıyor, kızarıyor, öfkeyle Yıldız'a bakıyordu. O, Yıldız'ı daha altı yaşında bir çocukken tanımıştı. Bu küçücük çocuğun, karşısına geçip onu azarlaması âdeta onuruna dokunuyordu.

"Kim demiş aramıyorum, sık sık telefonla konuşuyorum Memet'le. Ona elbise falan gönderiyorum. Moskova'ya da getirtmek istedim ama anası bırakmadı."

Bunu söylerken âdeta bağırıyordu. Yan masalardan bize bakan başlar çevrildi. Yıldız, Nâzım'ın yarasına basmıştı. Elbet o da oğlunu yanında bulundurmak istiyordu ama bırakmıyorlardı. Bu konuşma hayli uzun sürdü ve Nâzım sağ elini yüreğinin üzerine götürünce sustuk, konuyu değiştirdik. Birden oh der gibi ferahladı, bu kâbustan kurtulmuştu.

27

Stalin döneminde aforoz edilen büyük Rus şairlerinden Yesenin, yeniden temize çıkarılıyordu. *İzvestiya* gazetesi, bu münasebetle Nâzım Hikmet'ten Yesenin üstüne bir yazı istemişti. Nâzım da bu yazıyı severek yazmış ve yazısının sonuna şu cümleyi eklemişti:

"İnşallah bir gün de büyük rejisör Mayerhold için böyle bir yazı yazmak nasip olur."

Çünkü Mayerhold da Stalin'in aforoz ettiği sanatçılar arasındaydı. Zamanla adı unutuldu ama Nâzım onu unutmamıştı. Yesenin hakkında yazdığı yazı vesilesiyle bir gün onun da temize çıkarılmasını dilemişti. Sonra Nâzım Hikmet bu yazının bir kopyasını *İzvestiya* gazetesine, bir kopyasını Paris'te çıkan *L'Humanité* gazetesine göndermişti. O sırada Kruşçef iktidardaydı ve *İzvestiya* gazetesi, onun damadı Acubek'in idaresine verilmişti. Acubek, şımarık ve küstah bir adamdı.

Nâzım Hikmet, ertesi gün *İzvestiya*'da çıkan yazısının sonunda Mayerhold'a ait olan cümlenin çıkarıldığını görünce sinirlenmişti. Fakat Sovyetler'de yazılar üzerinde böyle oynamanın âdet olduğunu bildiği için, kızmakla birlikte sesini çıkarmamıştı. Fakat Acubek iki gün sonra gelen *L'Humanité* gazetesinde Nâzım Hikmet'in yazısını görünce öfkelendi ve yazının sonunda Mayerhold için yazılan cümleyi okuyunca küplere bindi. Sovyetler Birliği'nden kapitalist memleketlere yazı göndermek yasaktı. Fazla olarak Mayerhold'un da adı anılıyordu. Derhal telefona sarıldı, karşısına Nâzım çıkınca:

"Sen bizim için hazırladığın yazıyı *L'Humanité* gazetesine nasıl gönderirsin? Bunun yasak olduğunu bilmiyor musun?"

Acubek, sert bir edayla konuştuğu için, Nâzım da sert bir dille cevap verdi:

"Ya sen ne hakla benim yazımın sonundaki Mayerhold'a ait cümleyi bana sormadan çıkarırsın?"

Karşılıklı tartışma büyüdü, sonunda iş tehdide kadar vardı ve Acubek Nâzım'a çıkışarak,

"Sen kim oluyorsun, kendini Kaf dağında görüyorsun, nerde olduğunu unutuyorsun, biliyor musun ki akıbetin elimizdedir?" dedi.

"Siz beni yirmi dört saat içinde yok edemezsiniz. Öldürseniz de ben Nâzım Hikmet olarak yaşarım, ama yirmi dört saat sonra sen yok olabilirsin ve bir daha da adını anan olmaz."

Nâzım bu sözlerin karşılığını beklemeden telefonu kapadı. Fakat o kadar sinirlenmişti ki, yanındakilere dönüp,

"Ben artık bu memlekette yaşayamam, gitmeliyim, bir yerlere gitmeliyim," dedi. "Ben size demedim miydim, buraya gelmekle eşeklik ettim diye. Ne işim vardı buraya geldim?"

Ama Acubek için söylediği doğru çıktı, Kruşçef iktidardan düşünce, Acubek'in de sesi kısıldı ve bir daha da adı anılmaz oldu.

"Romantika", yahut "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim"

Nâzım Hikmet'in ömrünün son yıllarında yazdığı romanın asıl adı *Romantika*'dır. Nâzım, bu romanında kendi hayatını anlatır. Ne var ki, onun hayatı, o dönemdeki komünistlerin hayatlarında bir parçadır. Nâzım kendi hayatını yazarken, o vaktin komünistlerinin çalışmalarını da anlatır ve bunun romantik bir şey olduğunu göstermeye çalışır. Romanının adını *Romantika* koyuşunun nedeni de buydu. Sonra Sofya'da Türkçe basılan kitapta ad değiştirilmiş, romanın adı *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* olmuştu.

Romantika, Nâzım'ın ilk yazdığı roman değildir. İstanbul'da hele hapishanedeyken Rusça ve Fransızca'dan dilimize romanlar çevirmiş, bunlardan bazılarını adapte etmiş, bir-iki de orijinal roman yazmıştı. Ne var ki, bu romanların hiçbirinin sanat değeri yoktu. Nâzım bunları bir geçim aracı olarak yazmıştı. Eserlerinin

sanat değerlerine değil, sürüm olanaklarına önem vermişti. Onun içindir ki, bu romanlardan hiçbirine ne kendi adını, ne de bazı yazılarda kullandığı müstear adını koymuştur. Onları Nâzım'ın eseri saymak doğru değildir.

Bence, onun ilk ve son romanı *Romantika*'dır, Nâzım Hikmet, Türkiye'den çıktıktan kısa bir süre sonra, bir roman yazma hevesine kapılmıştı. Her sene bir romana başlar, aylarca çalışır sonra beğenmez, yazdıklarını yırtıp atardı. Bir ara siyasi bir roman yazmak istedi. Hatta benden Celal Bayar ve Adnan Menderes gibi bazı politikacıların hayatları hakkında bilgi aldı. Ama *Romantika*'yı yazıncaya kadar yaptığı bütün denemeler boşa gitti. Son romanı üzerinde de senelerce uğraştı, deneme yapa yapa nihayet *Romantika* kafasında formunu aldı ve 1961'de Viyana'ya geldiği zaman oturup bir ay içinde *Romantika*'yı yazıverdi. *Romantika* bir otobiyografidir. Orijinal bir eserdir. Nâzım romanının ondan önce yazılan romanlara benzememesini isterdi. Gayet titiz davranıyordu. *Romantika*'ya birkaç defa başlamış, fakat bitirememişti. Moskova'dan dünya edebiyatında romancılığın gelişmesi etrafında gerekli bilgiyi bulması güçtü. Klasik tarzda bir roman yazmak da istemiyordu. O vakte kadar yazılmamış, yepyeni bir eser yaratmak istiyordu. Roma ve Paris seyahatleri sırasında araştırmalar yaptı, romancılıktaki gelişmeler üstüne incelemelerde bulundu ve bunlardan birini denemeye kalktı. *Romantika*'da izlediği tarz, neo-realizm diyebileceğimiz yeni bir denemedir. Bu tarzda yazılan romanın bellibaşlı kahramanı yoktur. Hikâye bir kahramanın çevresinde dönmez. Sonra romanda, zaman ve mekân anlamı yoktur. Hikâye kronolojik bir tarzda yazılmış da değildir. Nâzım, *Romantika*'da bu yeni tarzı çok başarıyla işlemiştir. Romanın kahramanı, İzmir'de bir kulübede hezeyanlar geçiren Ahmet değildir. Aslında romanın kahramanı Nâzım'ın kendisidir. Ama yerine göre, Nâzım çeşitli adlar takınır, kimi yerde Ahmet, kimi yerde Süleyman veya bir başkasıdır. Romandaki olaylar da zaman ve mekân kalıpları içine hapsedilmiş değildir. Nâzım kâh buradadır, kâh orada. Kâh İstanbul'da, kâh Moskova'da, kâh Anadolu'da. O, her zaman ve her yerde hazırdır.

Anuşka, Nâzım'ın ilk Sevgililerindendir

Romanda adı geçen Anuşka, Nâzım'ın 1920'lerde Moskova' dayken sevdiği doktor kadındır. O da kâh buradadır kâh orda. Ahmet, bir hezeyan anında Anuşka ile hayatını hatırlar, sonra kalkıp kapıyı açar, Anuşka karşısındadır.

Romantika'yı Nâzım'ın zamanında komünistlerin nasıl çalıştıklarını gösteren bir eser olarak da okuyabiliriz. Romanda, o vakitki komünistlerin olur olmaz nedenlerle tutuklanıp hapse atıldıkları ama, gerçekte elle tutulur bir şey yapmadıkları da anlatılır. Örneğin bir cami duvarına beyanname yapıştırılır, onu polisten başka kimse okumaz. Ne var ki, bu beyannameyi kim yazdı, hangi daktilo makinesinde yazıldı, bunu kim cami duvarına astı, diye onlarca komünist tutulup hapse atılır. Yapılan iş, romantik bir maceradan başka bir şey değildir. İşte, Nâzım'ın *Romantika*'da anlatmak istediği budur.

Bizim Evde Yazmıştı

Nâzım, bu romanı Viyana'da, hem de bizim evde yazmıştı. Gündüzleri otelinde oturup çalışır, akşamları bize gelir yazdıklarını okurdu. Ben zevkle dinler ama söze karışmazdım. Eşim merhum Sabiha ile kızım Yıldız, sık sık bazı noktalar üzerine Nâzım'ın dikkatini çekerlerdi. Ya bir eksiğe ya da bir yanlışa işaret eder düzeltmesini önerirlerdi. Örneğin, Nâzım Hikmet ilk denemesinde, Anadolu'daki hayatına ve Kurtuluş Savaşı'na pek az yer vermişti. Sabiha da, Yıldız da bu eksiklik üzerinde durarak, Nâzım'ın dikkatini çekmişlerdi. Nâzım Hikmet de onların eleştirilerini dikkatle dinler, aklının yattığı yerde gereken düzeltmeleri yapardı. Böylece *Romantika,* âdeta kolektif bir eser oluyordu. *Romantika*'nın dili, Türkçe'nin en güzel örneklerinden biridir. Nâzım, bu eserinde Türkçe'nizi bir minyatür gibi işlemiştir. Onun elinde Türkçe nesir, bu eserde son kemâlini bulmuştur.

Nihayet roman bitti ve Nâzım yerinden kalkarak,

"Eser bitti, *Romantika* değil mi?" dedi. "Ne lüzumsuz kavgalar

etmişiz, ne gereksiz hapislere düşmüşüz, ne yapmışız yani? Beyannameyi kim yazdı diye birbirimize girmişiz, birbirimizi fitnelemişiz, sonra da büyük bir iş yapmış gibi aylarca senelerce hapislerde sürünmüşüz: *Romantika.*"

İşte romanda Nâzım Hikmet'in anlatmaya çalıştığı budur. Bu acı gerçeği kendi hayatını örnek göstererek anlatmak istemiştir. Bu bakımdan da *Romantika* bir tür belgedir. O zamanki komünist çalışmalarını gösteren bir belge.

28

Birbirine karışmış olaylar içinde, Nâzım'a son günler zehir olmuştu. Bir an evvel ölmek istiyordu. Ama daha da yapılacak işleri vardı. Ne hayata, ne sevdaya doymuştu. Onun için bir yandan da ölümün gecikmesini istiyordu:

Giderayak işlerim var bitirilecek,
giderayak.
Ceylanı kurtardım avcının elinden
ama daha baygın yatar ayılamadı.
Kopardım portakalı dalından
ama kabuğu soyulamadı.
Oldum yıldızlarla haşır neşir
ama sayısı bir tamam sayılamadı.
Kuyudan çektim suyu
ama bardaklara konulamadı.
Güller dizildi tepsiye
ama taştan fincan oyulamadı.
Sevdalara doyulamadı.
Giderayak işlerim var bitirilecek,
giderayak.

Bir başka şiirinde gene ölümden söz ederken diyor ki:

Gülüm, iki gözümün bebeği
ölmekten korkmuyorum,
ölmek ağrıma gidiyor,
onuruma yediremiyorum ölmeği.

İşte Nâzım, o günlerde otobiyografisini yazdı. Orada der ki:

(...)
sözün kısası yoldaşlar
bugün Berlin'de kederden gebermekte olsam da
insanca yaşadım diyebilirim
ve daha ne kadar yaşarım
başımdan neler geçer daha
kim bilir.

İşte böylece kendini ölüme hazırlaya hazırlaya son gününden birkaç gün evvel cenazesinin nasıl kaldırılacağını düşünür.

Bizim avludan mı kalkacak cenazem?
Nasıl indireceksiniz beni üçüncü kattan?
Asansöre sığmaz tabut,
merdivenlerse daracık.

Belki avluda dizboyu güneş ve güvercinler olacak,
belki kar yağacak çocuk çığlıklarıyla dolu,
belki ıslak asfaltıyla yağmur.
Ve avluda çöp bidonları duracak her zamanki gibi.

Kamyona, yerli gelenekle, yüzüm açık yükleneceksem,
bir şey damlayabilir alnıma bir güvercinden: uğurdur.
Bando gelse de, gelmese de çocuklar gelecek yanıma,
meraklıdır ölülere çocuklar.

Bakacak arkamdan mutfak penceremiz.
Balkonumuz geçirecek beni çamaşırlarıyla.
Ben bu avluda bahtiyar yaşadım bilemediğiniz kadar.
Avludaşlarım, uzun ömürler dilerim hepinize...

Sanki ertesi gün gözlerini kapayacakmış gibi dünyaya, cenaze merasimi üstünde bu kadar duran şairin son günlerdeki ruh ha-

lini tahmin edebiliriz. Artık bezmiştir hayattan. Son sevgilisinden beklediğini alamamıştır. Üzgün ve mutsuzdur. Gün gün ölümü beklemektedir. Tek bir tesellisi vardır, işini yaparak, insanlığa bir şeyler vererek, hayatı biraz daha güzelleştirerek ödevini yapmıştır. Hiç olmazsa içi rahattır.

Düşlerin hızıyla aktım
yanıp söndü pırıltılar
bir erik ağacı diktim
yemişlerinden tattılar

Kederi sevdim iyi ki
hele taşların denizin
insanın gözündekini
ve sevinmeyi ansızın

İyi ki sevdim yağmuru
iyi ki yattım hapiste
sevdim ulaşılmazları
hasretlerim hepsinde

İyi ki sevdim dönüşü.

Kendisi Yerine Ölüm Haberi Geldi

Nâzım'ın ölümünü, bana Bakü'de haber verdiler. Oysa ben, onu Bakü'de bekliyordum. Söz vermişti, o hafta beni görmeye gelecekti. Kötü talih, kendisi yerine ölüm haberini getirdiler bana. Dünyalar yıkıldı başıma. Dostumu, arkadaşımı, dünyamı yitirmiştim onun ölümüyle.

Sosyalist memleketlerde o benim tek dostum, tek arkadaşımdı. Bir araya geldiğimizde, mutluluğumuz etraftakileri kıskandıracak kadar aşırıydı. Yalnız ben değil, Türkiye ve bütün dünya en büyük şairini kaybetmişti. Onun bıraktığı boşluğu doldurmak

kolay olmayacaktı. Onun ölümüne kadar süren en büyük üzüntüsü, şiirlerinin Türkiye'de, kendi güzel diliyle yayınlandığını gö-

rememiş olmasıydı. Daha bir-iki yıl yaşayabilseydi, onu da görecek ve gözü açık gitmeyecekti. Büyük insanların talihi budur. Hep ölümlerinden sonra anlaşılıp sevilirler.

Nâzım Hikmet'i en iyi tanıyan kişilerden biri olan ve onunla birlikte yurtdışında uzun süre geçiren Zekeriya Sertel, dünya çapındaki bu sanatçının şairliğini, insan yanını ve sanatını anlamak için, onun hayatına ait gizli hiçbir şey kalmaması gerektiğine inanarak, bu kitabı kaleme aldı.

Sertel bu kitabında, Nâzım Hikmet'in 1950'den sonra Sovyetler Birliği'ndeki hayatı, çalışmaları, yaşadığı sıkıntılar ve ilişkileri hakkında bütün bildiklerini, eksiksiz ve katkısız olarak anlatıyor. Nâzım Hikmet'i kendi halkına ve dünyaya tanıtma ödevini, elinden geldiğince tarafsız kalarak yerine getirmeye çalışıyor.

ISBN 975-14-0800-8

9 789751 408006